

JÉ LEN KOR

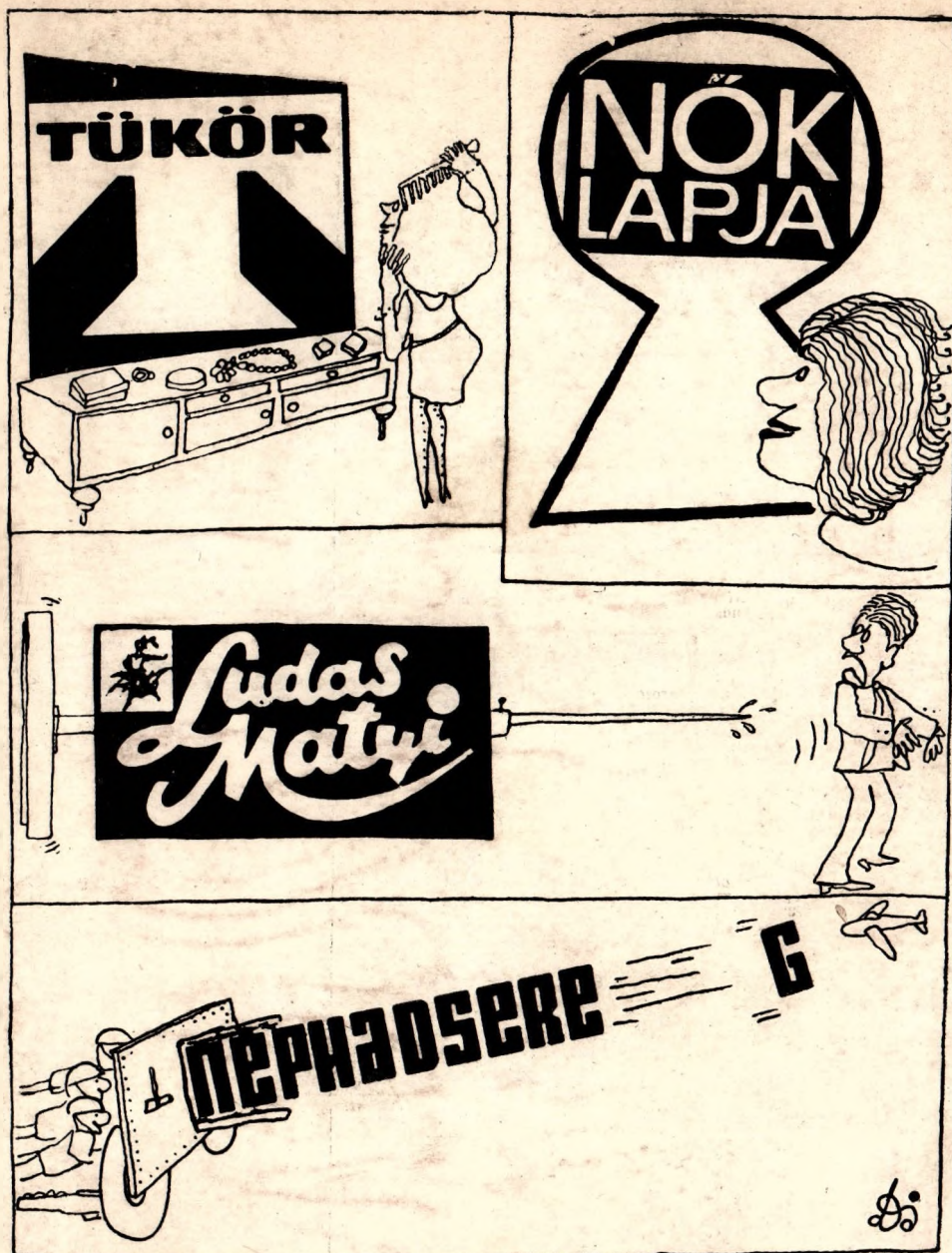
1

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1967

6,-- Ft

KÉNYSZERKÉPZET

DALLOS JENŐ rajza

Számunk szerzői:

BIHARI SÁNDOR
BODRI FERENC
BRÓDY LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZÖ
DÉVÉNYI IVÁN
FODOR JÓZSEF
FÖGARASSY MIKLÓS
HEITLER LÁSZLÓ
KAMPIS PÉTER
KISS DÉNES
KONDOR LÁSZLÓ
ORDAS IVÁN
PÁL RITA
PÉK PÁL
POMOGÁTS BÉLA
POZSGAI ZOLTÁN
RAFFAI SAROLTA
RAJNAI LÁSZLÓ
RÓNAY LÁSZLÓ
SERES JÓZSEF
SIMON EMIL
SIMOR ANDRÁS
SZÁSZ IMRE
TAKÁCS IMRE
THIERY ÁRPÁD
TIMÁR MÁTÉ
TODERO FRIGYES
TÓTH DEZSŐ
TÜSKÉS TIBOR
VERES PÉTER

Képek:

DOHNÁL TIBOR
GYARMATHY TIHAMÉR
KOLBE MIHÁLY
LISZIÁK ELEK
SIMON BÉLA
TAKÁCS DEZSŐ
VINCZE LÁSZLÓ

Megállapodás a jugoszláv Život című folyóirattal

December elején a Magyar Írók Szövetsége vendégeként Pécssett töltött egy hetet a Szarajevóban megjelenő *Život* című jugoszláv irodalmi és kulturális folyóirat főszerkesztője, *Mak Dizdar* és szerkesztője, *Dusko Trifunovics*. A *Život* koncepciója, felépítése, érdeklődési köre sok lényeges vonásában megegyezik a Jelenkoréval. A jugoszláv–magyar kulturális kapcsolatok erősítése céljából csere-megállapodás jött létre a két folyóirat szerkesztősege között. Eszerint 1967 folyamán három-három jugoszláv költőt és prózaírót mutatunk be olvasóinknak néhány írásukkal, összefoglaló tanulmányt közlünk a mai jugoszláv költészet-ről, továbbá irodalmi riportban számolunk be Szarajevó kulturális életéről.

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM
1967. JANUÁR

A Magyar Írók Szövetsége
Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

CSORBA GYÖZŐ versei: Befejezetlen nyár, Akkor már, Egy távoli rokon temetésén meglátogatom bátyám sírját, Rousseau a vámos, Vers nélkül - - - - -	3
BIHARI SÁNDOR versei: Szeptember, Seb nélkül, Arc - - - - -	6
SIMON EMIL: Tünde szalon (elbeszélés)	7
KISS DÉNES versei: Balladás családfa, Em- ber, A látás teljessége - - - - -	12
RAFFAI SAROLTA versei: Kupec-világban, Vádol elested - - - - -	14
KAMPIS PÉTER: Folyamatosság (elbeszélés)	15
SIMOR ANDRÁS versei: A költő, a halál és a házmaster, Egyszer elmondom - - -	21
PÉK PÁL: Fanyar öröm (vers) - - - - -	22
BRÓDY LÁSZLÓ versei: A látszerész..., Hétvége - - - - -	23
PÁL RITA: Szia, Csillag! (elbeszélés) - -	25
IAKÁCS IMRE versei: Kövek és bogáncsok között, A kés - - - - -	29
TIMÁR MÁTÉ: Eleven parázson járni... (elbeszélés) - - - - -	31

ÉLET ÉS KULTÚRA

POZSGAI ZOLTÁN: Tapolca - - - - -	37
ORDAS IVÁN: Decs - Öreg utca - - - - -	42
THIERY ÁRPÁD: Cassián (II. rész) - - -	47
VERES PÉTER: Levél „Balaton-ügyben” - -	51

Irodalom és művészet

POMOGÁTS BÉLA: Egy műfaj becsülete -	52
SZÁSZ IMRE: Angol színházi esték - -	57
RÓNAY LÁSZLÓ: Zenei levél Budapestről	60
HEITLER LÁSZLÓ: Beck Ö. Fülöp pápai kapcsolatai - - - - -	64

Könyvekről

BODRI FERENC: Képzőművészeti krónika	67
DÉVÉNYI IVÁN: Barcsay Jenő: Forma és tér	70

MÉRLEGEN

TÓTH DEZSŐ: A Jelenkor kilencedik évfo- lyama - - - - -	72
SERES JÓZSEF: A Kozmosz könyvekről -	78
TODERO FRIGYES: A kommunisták és szö- vetségeik - - - - -	83
FODOR JÓZSEF: Vasvári István: A lélek naplójából - - - - -	86
FOGARASSY MIKLÓS: Csoóri Sándor: A költő és a majompofa - - - -	87
KONDOR LÁSZLÓ: Francis Scott Fitzgerald: Az ólomkristály - - - - -	88
RAJNAI LÁSZLÓ: Mészöly Miklós: Az at- léta halála - - - - -	89
TÜSKÉS TIBOR: Folyóirat-szemle - - -	92
THIERY ÁRPÁD: Tv-szemle - - - -	93
Pályázati felhívás - - - - -	95

KÉPEK

LISZIAK ELEK rajza - - - - -	20
VINCZE LÁSZLÓ rajzai - - - - -	24, 30
TAKÁCS DEZSŐ rajza - - - - -	28
DOHNÁL TIBOR rajza - - - - -	36
SIMON BÉLA rajza - - - - -	46
KOLBE MIHÁLY rajzai - - - - -	50, 56
GYARMATHY TIHAMÉR rajza - - - -	71

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hirlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Évi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekkszámra száma
61 068.

Közületi előfizetési csekkszámra: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egy számlára

66-4644 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

BEFEJEZETLEN NYÁR

Fiúk mi történt? Szépen megcsináltuk
 mi évenként a búcsúesteket
 Csak egyszer akkor nem azon a nyáron
 mikor szokatlan parancsok szavára
 hol egyikünk hol másikunk
 ment el külön s vagy késve vagy sehogyse
 jött vissza

Hát nem gondoljátok-e
 fiúk hogy itt
 sántít még valami?
 Hogy így szó nélkül mégse volt való
 idegen földekbe feküdnötök
 vagy itthon kilépnetek a világból
 Hogy ez a kor a búcsú-nélküli-
 távozás kora volt ugyan de
 ezt hiba volna elfogadnunk

Én még fiúk várom ma is
 hogy a szokott helyen a fák alatt
 a zöld vendéglőben találkozunk majd
 hogy annak rendje és módja szerint
 elparentáljuk a vakációt

Szeretném megtudni s megérteni
 mi történt veletek velünk
 Várom fiúk várom fiúk

AKKOR MÁR

Dolgukat megtették virágoztak teremtek
 Hízelegtem nekik most hagyom a hidegnek
 Kifelé a melegből nézem amint a kósza
 vizes szél ágaik lazítja és csomózza
 S ha majd eső se lesz már ha szél se fúj
 s lassan módszeresen a fagy ha fölvonul
 ha szűrő vágó hideg-fegyvereivel
 hol ezt kínozza meg hol amaszt gyöngíti el
 sőt hogyha kedve szottyán úrnak a gyilkolásra
 egyiket-másikat halálig is csigázza
 hisz nem segíthetek morgom majd úgysem ezen
 akkor már ki se nézek szemérmesen

EGY TÁVOLI ROKON TEMETÉSÉN MEGLÁTOGATOM BÁTYÁM SÍRJÁT

Itt temettük hozzád egész közel
Úgy emlékszem nem ismerted de tán
sejted ki volt hisz gyakran emlegettük
Ő is csak ötvenhárom évet élt

Jó volna hogyha fölkeresnéd:
friss híreket kapnál felőlünk
megtudnád úgy megy minden mint odáig
s mert olykor sem a lélek sem a test
nem üzetik azt hisszük még ma is
hogy élni valami különleges-jó
vagyis megtudnád hogy nincs semmi újság

Jó volna hogyha fölkeresnéd
segítenéd első lépéseit
A föld felett kevéske nap sütött rád
élet szegénye nagy gyakorlatot
szereztél a dicső fondorlatokban:
a földalatti új világban is
nyilván hamar kiismerted magad
s mutathatnál és mondhatnál neki
néhány hasznos dolgot néhány tanácsot

És megbeszélhetnétek közben azt is
hogyan várjátok a következőt
e nagy familiából és milyen
álmokkal szoktassátok rendhagyó
országotokra hogy könnyebb legyen
válása majd

Nos készül már haza
a gyásznép én is indulok

ROUSSEAU A VÁMOS

A költő múzsaája az én múzsam is egyben
őrangyalom bár szárnya nincs de van
két erős csípeje két erős karja így én
nyugodtan munkálkodhatom festhetem fáimat
sziklakő-törzseikkel paizs-leveleikkel
festhetem virágaimat kemény fém-szirmaikkal

Voltaképp majdnem minden jó és helyénvaló
de vásznon még jobb még helyénvalóbb
Jadwiga dzsungel-sűrűben fekszik ruhátlanul
s a vadak szeme átlobog a forró félhomályon
ám agyukra nem dől a vér ám karmaik
puhán pihennek mintha álmaikban

Kavarog színt vált szétesik új rendbe gyűlik
köröttem a világ könnyű-hab-illanékony
Sok arca nagyszerű méltó hogy el ne múlják
Én a vámos felsőbb parancs szerint amit tudok
megőrzöm: jónéhány elvillanó
pillanat hab-húsát kővé kövesztve

Művészet kép komolytalan ha külön ügy külön dolog
Nem képeket csinálok nem is művészetet:
az egyenrangú létezőket egyenrangúkkal gazdagítom
felsőbb parancsra a teremtésnek segíték
Vámházamtól búcsúznom kellett itt vagyok
töméredek munka vár de a múzsa erős erős leszek

VERS NÉLKÜL

Szinte hajnalban lehevertem
e lobogó zöld nyári kertben
s unszoltam vártam szelíden
hogy a múzsa enyém legyen

Most késő délutánra jár
de papírom üresen áll
s kár volna magam gyötrenem
sorokkal verssel töltenem

Szirt-nyugalom kör-teljes élet
igaz állatok és növények!
Ilyen csodák közt mit keres-
ne mire lenne jó a vers?

BIHARI SÁNDOR

SZEPTEMBER

Kivülrekedt ez az ősze feltüzött nyár,
szemüvegem lencsái visszadobálták,
vizpartra, sinek közé; szilánkjait
most esengik ujjaik, az árvák.

Miért nem szabadított ki a víz?
Rabsága folyton szabadul, sugarat kettétör.
Egy lány állt az állomáson: fekete szökökút,
felszökött, aztán haja zuhogott az égből.

Piros levelet írok, jegyenyeágról
kanyarodik a földhöz, hideg kövekhez:
Becsomagolom az életem, egyetlen utam
az összeszaladt idő gyűrődéseiben lesz.

SEB NÉLKÜL

Csak arra vigyázz, csak arra,
a gondolat ne kapjon sebet,
csillag legyen az arca,
két lábával a földre letedd.

Majd el fogsz pusztulni rendre,
kövek, vizek közt meg nem sirat,
nem lesz könnyörtelen se,
csak seb nélkül az lesz, aki vagy.

ARC

Csak a máséra – a magaméra
nem emlékszem, hogy amikor
sötétedik vagy fényesedik az ég a
szívben, az a lélek kiforr,

nehéz göröngyeivel a pilla
rácsán áttör, meg-megszalad,
átvilágítja és körül- és beírja
merev vagy tüzes arcomat, –

de most visszavágyom, azt szeretném,
a gondolatomon túl, hol egymás testén
csak bukdácsolnak a szavak,
ő védje és rajzolja meg végképp

arcom, mely már a pengevékony reménység
alatt mindjárt ketté hasad!

Tünde szalon

Huszonhat évig szaladgáltam a szövőgépek közötti kis utcákban. Amikor elfáradtam, arra gondoltam, hogy ezektől a gépektől függ a mi életünk. Egyszer magához kapott, s én ordítottam, de még hallottam, hogy a hangomat túlharsogva sivitott.

Hat hónap után kezdtem visszajárni a gyárba. A baleset megrontotta a látásomat, s a karomban is hagyott fájdalmakat. Dönteni kellett a jövőmről, behívtattak egy bizottság elé. Ismertem valamennyiüket. Tudtam róluk, hogy élnek, halnak a gyárért, mintha minden mozgása az ereiken futna keresztül. Leültettek és néztük egymást. Láttam, hogy zavartak, tanácstalanok, keresik a szavakat. Hosszú csend, kaparászó félmondatok után eljutottunk odáig, hogy megkérdeztek: én mit képzeltem?

Nekem, magamnak kellett kimondanom, hogy a régi munkahelyemre nem vagyok alkalmas. Nagyon rosszul esett. Tudtam, hogy ez az igazság, mégis. – Mi úgy gondoltuk – mondta az üzemvezető –, hogy elmehetne a konyhára. – A konyhára? Mit csináljak én ott? – Sirni kezdtem. – Ugyan már – vigasztaltak. – Majd beletanul. Mindenki segíteni fogja. – Kegyelem kenyéren éljek? – Az is fontos munka. Ami megtörtént, nem módosítható. Most azon igyekezzünk, hogy valami hasznosat tegyünk!

Talán négy, vagy öt hét múlva úgy, ahogy, beletörődtem. Ennek a munkának is megvolt a maga járása. A mindennapi elfoglaltsághoz szokott ember ezzel is megelégszik. Az uram is örült, hogy élek. Igazán nem panaszkodhattam, dehát a pénzem jóval kevesebb lett. Túl az ötvenen nehéz elviselni egyszerre annyi változást.

Éppen ilyen gondolatok közben kezdtem Bogdánnéval beszélgetni. Azt mondta: – Nem akar házhoz járni? Tíz, vagy tizenkét forintos órabér. Mégsem kegyelemkenyér. Megdolgozik érte, nem nézik ki a szájából. Kopogtak bennem ezek a szavak, mintha egy mély kútba kavicsokat ejtenek. Nem bántottak engem ott, a konyhán. Csak pisloqtak rám, s ha mozdultam, kiabáltak egymásnak: – Ugyan segíts már Kiss-nének, hiszen nem bírja! Az ilyen szavak, nem is tudom miért, belém martak.

Este mondtam az uramnak, mit beszéltem Bogdánnéval és kérdeztem: mit szólna hozzá? – Megbolondultál? – förmedt rám rögtön. – Vén fejjel akarsz cselédnek állni? – Nem az voltam egész életemben? – vágtam vissza. – Nem hát! Munkás voltál! Az egészen más! – Ugyan, miben más? – Aztán láttam, hogy kivörösödött a magas vérnyomástól. Megcsendesedtem. – Jó, hát más. De most azt kell néznünk, ami még hátra van. Te is nyugdíj előtt állsz, miből fogunk megélni? Csak azt az adóságot nézd, amit a lakásleválasztás miatt törlesztünk. – Mormogott valamit, nem is értettem. De már nem ellenkezett olyan hevesen. – Én csak szégyellem, hogy szolgálni még – dörmögte később. – Szolgált az én nagyanyám, anyám is, mégis ki-nevelte a családját! Különben is: ma már nincs szolgáló, ugyanolyan munkahely az is, akár a gyár!

Harmincadikán aztán kiléptem. Kis ünnepséggel búcsúztattak, sok sikert kívántak. Úgy tudták, hogy a háziparban fogok dolgozni, az állapotomnak való munkán. Bogdánné még aznap adott egy címet, és elmentem jelentkezni.

A ház a hegyen volt. Árnyékos fák között állt, akár egy arcát féltő asszony. A bejárat előtt lapos, fehér autó terpeszkedett. A kaput nyitva találtam, s elbotorkáltam a veranda feljára. Ott láttam meg a díszes üvegtáblát: „Kecskés Imre és Kecskés

Imréné úri és női szabómester. Tünde szalon." A tábla körül csend és finomság, akár egy emlékmű közelében. Rövidet csöngettem, s utána lekaptam a kezemet a gombról, mert ijesztoen megzavarta a csendet. Ápolt, megőrzött testű asszony nyitotta ki az ajtót. Végignézett rajtam, s láttam, rögtön gondolhatta, hogy nem a szalont keresem. – Jött valakitől? – kérdezte. A hangja jobban elzárt tőle, mintha visszacsukta volna az ajtót. Szédültem és arra gondoltam, hogy visszafordulok. De a kezem, mintha mást akart volna: odanyújtottam a Bogdáné céduláját. Elolvasta, majd rám nézett. – Maga? – kérdezte és ismét tüzetesen megvizsgált. – Birja? – Hogyne, kérem. – Hát lépjen beljebb. – Bementünk az előszobába. Régen jártam ilyen lakásban. A falak zsúfoltak a képektől, a szőnyegeken elvész a lépések zaja. Szemben vastag, csiszolt tükör. Magamat láttam benne, s a háziasszonyt. Elegáns volt, mintha színházba készült volna. – Minekünk egész napra kell az alkalmazott – mondta. – Takarítás, főzés. Néha vendégek is jönnek hozzánk, az külön munka. Hány éves? – Ötvenhárom. – Hol dolgozott eddig? – Gyárban. – Gyárban? Volt háztartása? – Hogyne, kérem. – Tud főzni? – Igen. – Nos, jó. Megpróbálhatjuk. – Fordult egyet, emelgette a kezét, mintha színpadon állt volna. – Mihozzánk nagyon sokan járnak. Vevők. Reggel korán kell takarítani, aztán, ha megkezdődik a forgalom, háztartási munkát nem végezhet. Diszkréció. Ide úgy járnak a vevők, akár egy orvoshoz. Érti? – Igen. – Zúgott a fejem. – Én majd segítek magának, amíg bele nem tanul. – Érti? – Igen, nagysága – mondom, s aztán meghökkenten elhallgatok. Hát kicsúszott a számon ez is! Várok a döbbszent csendben, mintha azt hinném, hogy harsonák fognak megszólalni, s földöntúli harag sújt le rám. Dehát semmi sem történik. Kimondtam, akár a nagyanyám, vagy az anyám. Az asszonynak az arca sem rándul, csak néz rám, méreget, nem akar rossz vásárt csinálni. – Mikor tud kezdeni? – Akár most is. – Várjuk meg a holnapot. Reggel hétre jöjjön. Hol lakik? – Újpesten. – S rögtön csodálkozva visszakérdezem: – Reggel hétre? – Sehogyan sem tudom felfogni, hogy ez az ápolt asszony olyan korán már talpon van. – Igen – mondja. – Mit csodálkozik? Mi kisiparosok vagyunk, látástól vakulásig kell dolgoznunk. Sokszor még az ebéd is elmarad. – Kimérten elmosolyodott. – Maguk, a gyárban, persze azt hiszik, hogy a kisiparos csak az autójában ül. – Á, dehogy – mondom tiltakozva, magam sem tudom, miért? Valahogyan megbűvölt ez az asszony. – Hát akkor – kezdem és nem szólok többet, mert fogalmam sincs, hogyan köszönjek. Mást kell mondanom, mint amikor idejöttem, mert most már alkalmazottja vagyok. – Csókolom – mondom elszántan. – Visszontlátásra – mondja és kitarja előttem az ajtót.

Vigyázva megyek a kapuig. A vállam hasogat, de nem akarom, hogy a tartásomról észrevegye. Olyan hely ez, ahová annyi alkalmazottat kaphatnak, ahányat csak akarnak.

Reggel hét óra előtt ott voltam. Az asszony magyarázott, aztán töprengve megállt a konyhában. – Mit is reggelizzünk? – Kinyitotta a kamra ajtaját. – Talán téli-szalámit. – Éppen akkor lépett be a férje, még nem ismertem. Az asszony néhány szóval bemutatott. – Jó – bólintott az ember. Köpcös, kissé hájasodó alak, szuszogva lélegzik. – Téli-szalámit mondtál? – kérdezi a feleségétől. – Minden reggel ugyanaz! Unom már! Tudod, mit ennék? Zsíros kenyeret! – Jó, jól – mondja az asszony és nevet. – A férfiak kívánságának mindig eleget kell tennünk! – Rám néz. Engem hidegen hagy ez a bizalmaskodás, összerázkódom tőle, mintha valami gorombaságot mondott volna. De, azért felelek, mert így illik. – Persze, nagysága kérem. – Az asszony felszeleteli a kenyeret, megkeni vajjal, szalámit rak rá. – Maga is egyen – mondja – aztán takarítunk.

Amikor először lépek be a szobába, olyan érzésem van, mint a süldő falusi lánynak, amikor a díszes városi templomba viszik. Allok és nem merek beljebb lépni, mintha attól félnék, hogy ez a gazdag, törekeny világ összedől az én betonhoz szokott

lépéseimtől. Az asszony látja, hogy meglepődtem. – Miért ácsorog a küszöbön. – A szobánkat nézi? Mi szeretjük a szépet – mondja egyszerűen.

Járok a puha szőnyegeken, porszívózok, aztán törölgetek. Óvatosan fogok meg minden darabot, remeg a lábam, hátamon kiver a veríték. Egy-egy díszesebb holmi felett megállok, nézegetem. – Mit néz? – hajol oda az asszony. – Ja, ezt? Franciaországból hoztuk. Mókás. A tengerparton árulják. Az az Alpokból való. Ha ránézek, még most is borzongok a hegyi szélről.

Lassan megfordul körülöttem Európa. Szédülök. Végre befejezem a takarítást, kimegyek a konyhába. Itt is körülnézek, s úgy látom, nincs semmi szokatlan. Ettől megnyugszom. Az asszony részletesen magyaráz, aztán magamra hagy. A főznievaló már ott van, de csak mára. Holnap már a piacra is nekem kell kimennem. Az ebéd sikerült. Igaz, nem sok időt töltöttek az evéssel. Bekapkodták az ételt, aztán mentek vissza a műhelybe.

Délelőtt szüntelenül szólt a csengő. Kinézek az ablakon. A ház elé autók kanyarodnak. Némelyik állami kocsi. Hallom az asszonyom hangját: – Keziticsókolom. Ugyan, de drága nagyságosasszony! És mit szól a darabhoz? Ruttkai isteni volt! Itt szűkítsük? Kérem, a hölgy meg lesz elégedve! – Pillanatra elkapom az arcukat. – Kik lehetnek? – tűnődöm mosogatás közben. Nézem őket, mintha valami rendkívülit tudnék felfedezni rajtuk. Dehát olyan emberek mint én, mint azok, akiket magam körül megszoktam. Csak – idegenek.

Délután pihenhetek. Kiülök a kertbe. A levegő tiszta. Távolság, egy másik kertben, pinpongozók mozognak. Amott kapaszkodik a fogaskerekű. Úgy bámulok mindent, akár gyerek koromban, amikor a szomszédunk megengedte, hogy az akváriumba pillantsak.

Ruganyosan indulok haza, akkor fáradok el, amikor az utcánkba érek. Gyárkéményekből ömlik a füst, elterül a házak felett, mintha riasztó madarak serege feketéllene. A házunk falát lemarta a téli nedvesség, a lépcsőház vakolatának repedéseiben pókhálós por ülepszik. Eddig még sohasem láttam, most mindenre felfigyelek, akár egy idegen.

– Hogy telik? – kérdezi az uram. – Finom emberek – mondom. Nem szól, csak bizalmatlanul néz. Most őt is, mintha távolról látnám.

Több, mint két hónapja vagyok náluk, megszoktuk egymást. Lépeim, mozdulataim, alkalmazkodtak a környezethez. A beszédem is jóval csendesebb. Már közülük tartozom, vagyis jó alkalmazottjuk vagyok. Az asszony említi is. Azért semmivel sem bizalmasabb hozzá. Ha benyitok, elharapják a szót. Az első napokban bántott ez a hirtelen csend. Arra gondoltam: mi lehet az, amit nekem nem szabad meghallanom? Elkaptam egy-egy szót: nem magánügyben beszélgettek. Egyszer az asszonynak nagyon jó kedve volt. Nevetett és azt mondta: – Az uram folyton politizál! Hallott már ilyet? Szinte ez a szenvedélye, dehát nem kell komolyan venni!

Furcsa, hogy ilyen szenvedélye van. Valahányszor látom, ül a varrógép mellett, ráhajol, a homloka verejtékezik. Le-fel villog a tű, nyomában öltések szaporodnak, ahogyan motorcsónak után a hullámok.

Égész nap egyedül dolgoztak. Estefelé jött egy sovány férfi, meg egy nő. Nagyon alázatosak voltak és alig beszéltek. – Ezeket ne említse senkinek – mondta nekem az asszony, még az elejében. – Tudja, milyenek az emberek? Mindenkinnek annyi irigye van! Ezek meg, szegények, keresni akarnak, hát hadd keressenek!

Délelőtt vásárolni indultam, s az ember utánam kiáltott. – Várjon meg, leviszem kocsival! – Suhantunk lefelé a kanyargós hegyi úton. Lombos fák árnyékoltak bennünket. – Na, jobb itt, mint a gyárban volt? – kérdezi tőlem. – Más – mondom nehezen. – A gyár! – mondja hangsúllyal és legyint. – A gyárban robotolni kellett. Tulajdonképpen mi változott? A normák megfojtják az embereket. Aztán a verseny. És? Mit kapnak érte? Egy pletcsnit. – Dermedten ülök. Húsz éve nem hallottam ilyen

beszédet. Kiáltanom kellene, hogy álljon meg, hagyjon kiszállni, vagy menjünk ki együtt a gyárba! Álljon mellém a géphez! Mi változott meg? Negyvenötben a kör-mömmel kapartam ki a gépet. A Római-parton üdülőt építettek. Ott nyaraltam én is, két hétig. Ahányszor szükségem volt rá, ingyen vizsgált az orvos. Most pedig félek megszólalni! Kanyarodunk, gyorsítunk, halkán zúg a motor. Egyszer csak hallom a saját hangomat: – Kecskés úr dolgozott már gyárban? – Nevet. – Én? Ugyan! Nekem az apám is kisiparos volt. Miért kérdezi? – Csak úgy. – Most már erőszakkal sem lehetne belőlem többet kihúzni. Megérkezünk a piachoz. – Hát csak ügyesen vásároljon – mondja Kecskés és továbbhajt. Nézek az autó után, nehezen tudok meg-mozdulni.

Estére nagy vacsora lesz. Járom a piacot, alkuszom, filléreskedem. – Mennyiért adja? Háromötven? Nem, az sok! Háromért veszek belőle! – A gyárban néha letapos-tuk az anyagot. Csak arra vigyáztunk, hogy a művezető észre ne vegye. Berúgtuk a gép alá, sohasem derült ki, melyikünk volt.

Ha valahol megtakarítok négy, vagy öt forintot, szinte ujjongok. Eszembe sem jut, hogy megtartsam, inkább dicsekedni fogok az asszonynak. Miért van ez? Talán az ősi cselédsors ösztöne dolgozik bennem. Úgy öröklődik ez, akár a csontozat, vagy a fej formája.

Hazaérek a kosarakkal, az asszony egy pillanatra kinéz a konyhába. Néhány szót váltunk. Csak dél felé jön vissza hosszabb időre, amikor már a vacsorára kezdünk készülödni. – Itt tud maradni estére? – kérdezi. – Hogyne – mondom rögtön. Ké-sőbb arra gondolok, hogy az öregemnek meg kellene varrnom a nadrágját. Két hete halogatom. Dehát az nem olyan fontos, a kenyéradó gazdáim érdekeit kell nézmem. A gyárban ezt úgy hívták: munkafegyelem. Nagyon rideg szó. Én inkább azt monda-nám: hűség. De ezt a gyárban sohasem mondtam ki. A gyár hatalmas épület, a gépek külön életet élnek, a társaimat is mennyire ismertem? Némelyiket csak a fürdőből. A gyárat nem tudtam áttekinteni. Kecskésné, meg a férje, két meghatározott személy. Fel tudom fogni, hogy hozzájuk tartozom.

Mindig ilyen bolond gondolatokkal vesződöm. Mintha valakinek is számadással tartoznék azért, mert náluk vagyok.

Az asszony gyönyörű tálat készít. Hátralép, félrehajtja a fejét. – Ugye, szép? – kérdezi tőlem. – Nem is láttam még ilyet – mondom. – Kijön a férje is, dúdolgat, felkap egy szelet sonkát, belekóstol a körözöttbe. – Hess onnan! – kiált rá nevetve az asszony. Évdőnek, akár a gyerekek. Nincsenek kiszáradva, s az asszony lábát sem csúfítják a visszerek.

Megjönnek a vendégek, elhelyezkednek, segíték tálalni. Lehajtom a fejemet, hogy ne kelljen rájuk nézmem. Azért felfedezek egy ismerőst. A gyárunk főkönyvelőjét. Persze, ő azt sem tudja, hogy én létezem. Hivatalos külsejű ember, barátságatlan, akár egy elhanyagolt gép.

Hangosak, könnyedén tudnak tréfálni. Esznek, italokat bontanak, lármásan be-szélgetnek. Kihúzódok a konyhába, nyitva hagyom az ajtót, hogy halljam, ha az asz-szonyom szólítana. Belátok a szoba egy részébe. Ülök a sötétben és nézem őket. Iste-nem, hát jó kedvük van! De, mintha ez nem ugyanolyan öröm lenne, mint a szövő-lányoké, vagy a lakatosoké. Ez tudatosabb, biztonságosabb, jóllakottabb. A főkönyvelő a házigazdába karol, kilépnek az előszobába. Mind a ketten poharat tartanak a kezük-ben. – Nincs rizikó? – kérdezi Kecskés úr. – Arra én vigyázok – mondja a főköny-velő. – Exportra megy az egész, de azért egy-két véget ki tudok szakítani. – Talán lesz még annyi időm, hogy feldolgozhatom! – nevet a házigazda. – Ugyan, kérek! A kisiparnak az új mechanizmusban is előkelő helye van! Koccintanak. Aztán olyas-miről beszélgetnek, amit már nem értek. Visszamennek. Az asszonyom két, hasonló korú nővel beszélget. – Jövőre Svédországba megyünk. – Kipirul az arca. – Nincs ott nagyon hideg? – Imi ötlete volt! Szőke nőket akar látni! – Hahotázva nevetnek. – Megkapjátok az útlevelet? – Könnyen. Csak az orvosoknak és az építéseknek nehéz.

A kisiparosok mind visszajönnek! – Okos mondás! – kiáltja közbe egy férfi. – Maga csak hallgasson, maga kereskedő! – Asszonyom, én biztosítom az ön számára a zöldséget! – Te, Karcsi, én még a papádat is ismertem – mondja egy őszhajú férfi. – Szerettem hajnalban kelni, az öregúrral hat órákor már visszafelé menetben találkoztam. Akkorra megjárta a Nagyvásártelepet, kézikocsival! – Én már kényelmesebben csinálom – mondja a kereskedő. Elhízott keze lustán mozog a levegőben, ujjain arany gyűrűk csillannak. – Igaz, csak Trabant-furgonnal járok, dehát kerülni kell a feltűnést. – Na, tessék! – mondja az őszhajú –, csak egy nemzedék, és mivé lettünk? – Ezek szerint mi is fejlődünk, nemcsak a munkásosztály! – Azt hiszem, ez kissé fájhat is nekik. – Miből gondolod? – Meggyőződése, hogy rossz véleményekkel vannak rólunk! – Miről van szó? – kérdezi Kecskés úr. Kártyát és italokat tesz a vendégek elé. Nagy a zaj, mindenki egyszerre magyaráz. – Ó, ezt könnyen eldönthetjük! – kiabálja Kecskés úr. A sötétből látom, hogy a konyha felé fordul. Felemeli a kezét, csend lesz. – A mi alkalmazottunk majdnem harminc évig gyárban dolgozott. Amikor baleset érte, persze, félretették. Dehát élni csak kell! És kinél lehet ilyenkor menedéket találni? Ugye, a Kisiparosnál! Nagybetűvel! – Elhallgat, a szobából kiszűrődik a csend. – Nagyon értelmes asszony! Ötöle megkérdőjelezhetik. – Hallom a lépéseit. – Kissné, kérem – szól be a konyhába. Közelebb jön, benéz, felgyújtja a villanyt. – Mit csinál itt? – Úgy teszek, mintha semmit sem hallottam volna. – Talán elbóbiskoltam – mondom zavartan. – No, jól van. Jöjjön be velem egy pillanatra a szobába. – Minek? – Na, ne féljen! – nevet vastagon. Szinte tuszkol maga előtt. Belépek a szobába. Minden tekintet rám fonódik. Ujjaimmal a kötényemet gyűröggetem. Az asszony a rekamié szélén ül, három másik asszony körülötte. Azt hiszem, még négy férfit látok. – Rosszul van? – kérdezi az asszony. – Imi, adj inni Annusnak! – szól a férjének. Poharat nyom a kezembe. Kortyolok belőle, de remeg a kezem, örülök, hogy elveszik tőlem a poharat, mert biztosan leejteném és bepiszkítanám a szőnyeget. – Az urak azt mondják – szöli meg Kecskés úr –, hogy a munkások nem szeretik a kisiparosokat! Ebben magának kell igazságot tennie! – A korty ital széjjelfut bennem, karikák színesednek a szemem előtt. – Én azt nem tudom, kéremszépen – mondom csendesén. – Az nem úgy van! – csattan fel a főkönyvelő. – Én gyárban dolgozom, ismerem magukat! Nem olyan félenek! Én tudom, hogy kifejezetten haragszanak a kisiparra! Persze, délután azért szívesen elmennek hozzájuk dolgozni! – Ó, maga túl szigorú! – nevet az asszonyom. Kecskés úr mosolyog. – Én azt mondom: a társadalmat csak két részre lehet felosztani, vannak tisztességes emberek és gonosztevők. De úgy, hogy munkás, meg kisiparos, úgy nem! Éppen a múltkor beszélgettem Kissnével. Hát követelem én a nyolcórás munkaidőt? Hiszen magam sem tartom be! – Maguk tudják ezt? – fordul hozzám egy férfi, kivörösödött arccal. – Maguk csak azt látják, hogy a kisiparos autó, meg külföldi nyaralás! Nem így van? – Nagyra vannak a gyárral! – mondja egy elhízott asszony. – Mi talán nem állnánk meg a helyünket, ha úgy hozná a sors? – Kinyújtja párnás kezét, puhán a levegőbe markol.

Zúg a fejem, egyre gyöngül a lábam. A titkárunkra gondolok, hányszor magyarázta, hogy csak vigyázzunk, mi meg ásitóztunk. Meg az a nap jut eszembe, amikor az ócska gépsort újra cserélték. Meg ötvenhat, amikor rám öntötték a gépolajat. Most azt látom, hogy a nyolc, vagy tíz szempáron kívül még négyszáz, vagy ezer lesi, hogy mit mondok, de az a négyszáz, vagy ezer nem úgy néz, mintha a cirkusz porondján állnék, hanem simogatva és biztatva és azt kérdezik: már elfelejtettem őket?

Már nem vagyok én, hanem mi vagyunk, de gyöngé vagyok ahhoz, hogy befogadjam őket, hogy kimondjam a nevükben is, amit mondanom kellene. Azt nem tudom szavakkal kifejezni, hogy a jólét, meg az autó, meg a külföldi utazás is azért van, mert a gyárakban asszonyok futkároznak a gépek közötti utcákban. – Na, látjátok – mondja egy hang –, annyira szeret, hogy még szóra sem méltat bennünket!

Döcögve nevetni kezdenek, én megfordulok, kirohanok közülük, kapom a táskámat és becsapom magam mögött az ajtót. Rohanok lefelé a meredek úton, messziről hallok az asszony kiáltozását.

BALLADÁS CSALÁDFA

Nagyanyám, Dobos Katalin,
nyíljon majd sírján kankalin.

Arcát lássátok arcomon,
minden őszám ott hordozom.

Kiss János, szelid, ősz öreg,
őriznek nyári hátterek,

botosan jársz az ég alatt,
még hallom utolsó szavad:

mondták, hogy engem kereset
mielőtt nagy csöndbe esett

a roncsolt szárnyú szó-madár,
rák fészkébe ült a halál.

Roza Varga, én így hívtam
anyám, kisfiú koromban.

Arva lány volt az is maradt,
fia is rá hasonlít csak.

Apám: csavargó Kiss Feri.
Anyám szerette? Szereti?

Vad-zöld nohák s üvegcserep
sebezték-ették életét.

Most is gépek közt tántorog,
arcán, utakról sár-nyomok.

Föld dombja, dőlt szülői ház,
emlékeidre ki vigyáz?

Mindez végleges. És titok.
Mindegy: hallgatok, ordítok.

Mindez már olyan messze van,
mint gyermekarcú őnmagam.

Micsoda rétegek alatt,
micsoda kincsek alszanak.

Kiss János, Dobos Katalin:
két sír. Lezárják útjaim.

Roza Varga meg Kiss Feri,
egymást biztosan szereti.

Fekszenek karcos szénában,
egy nyáron, hol én nem jártam.

És mégis, mégis századok
útjain mezítláb, gyalog,

jövök, jövök már mióta:
hogy felszálljak, mint pilóta!

Egy síron három keresztet
most már hiába keresek.

Nem tudom három testvérem
süppedt sírjának helyét sem.

Harminc éve itt fekszenek.
Vállam érzi a perceket.

Elágazó, külön úton
távolodik messze húgom.

Nézek hosszan utána még,
szorítva másik nő kezét.

Szomorúfűz gót ív alatt
látom kékszemű fiamat.

Ránc sincs még a homlokán.
Szemén kinéz a nagyanyám.

Körbefordul lassan a táj,
idő-szél faágat dobál.

EMBER

Rám ismerhetsz a gomolygó
bombafüstben is.
Tenyerem rajza forró
repszdarabra emlékezik.

A világon egyetlen rajz sem hamis.
Ember vonása mind:
mit falra karcol robbanás, gyerek.
Nézhetek folyók vizébe, fűszálra,
égre, földre, rád ismerek.

Merülhetek tengermélybe,
testednél nincs gazdagabb világ!
Véráram benned idő s tér zenéje,
s mint virágok élnek a geometriák.

Anyám arca zongoraszóban
villan az égre és az a labda vele,
mit nem kaptam meg, csak vágyódva
néztem, elzárta örök kirakat üvege.

Rám ismerhetsz az öregúrban,
ki lépcsőfordulókon zihál,
és abban a kisfiúban,
akinek meg kellett halni már.

A LÁTÁS TELJESSÉGE

Szemem káprázatokkal
van tele,
nem láthatom, amit kell,
csak amit kellene.

Annak ezt meg nem bocsátják,
ki ébren álmodik
s arcán hordozza szüntelen
a vakok látomásait.

KUPEC-VILÁGBAN

Keményen állok, összeszedetten,
kövön a talpam, ég nincs felettem –

mindig csak pára. Ritkul ziláltan,
vagy tömlőt puffaszt gyalázatában.

Mért lenne fontos? Földet forogva
kupec-eszmélet pirkad a holdra,

mért lenne fontos? Végeladásban
nincs ég felettem, kövön a lábam.

Állok keményen, összeszedetten.
Serpenyő-ölben hogy megmérgettem,

most már fogaink szétvicsorítva
magunk firtatjuk: ki meddig bírja

emberül, mégis ordasként küzdve,
melyikünk fénylik vissza a tűzre,

vagy égett arcunk pernyéktől foltos?
Buborék-lelkem nyüggöktől oldoz,

mert folytatódunk minden időkbén.
Anyaságában hős az erőtlén,

de folytatódunk, már öntudatlan,
kupec-kezekről tépve, cafatban,

de folytatódunk. S mindig haszonra.
Fénylik a héják begörbült karma.

Kupec-világban fogvicsorítva
ha nem vallanám: az ember bírja

tovább, a tiszta, beszennyezetlen!
– karmos billentyűk dúlnak szívemben.

VÁDOL ELESTED

Sípszó veri arcul a csendet,
párnás-matracos mélyből leslek.
Hörgőid lombját megkuszáltam,
álmodban zihálsz toll-karámban.

Nem tudsz róla – vádol elested.
Irgalmatlanul siettetlek,
mozdulni, élni tűzvész-gyorsan,
nem is társad, gépházad voltam,

sistergő, gyilkos generátor,
születtem inad-szakadtából.
Fékeznének ijedt kis sípok:
elhulltam, amint lelassítok.

Folyamatosság

A béka Kázmér elé tötyögött, megállt, és teljes mozdulatlanságba meredt. Az aszfalt nem látszott ki a rozsdasárga avar alól, s ezen a csodálatos őszi szőnyegen kifejezetten rondának tűnt a saszínú útivarangy: Kázmér erős kisértést érzett, hogy belerúgjon. De nem rúgott bele. Egy kevés szálnalmat érzett a béka iránt, kiszolgáltatottsága, tehetetlensége miatt. Rövid ideig bambán nézték egymást; aztán Kázmér megpróbálta leköpní, s örült, mikor egy jó adaggal telibe találta. Csodálkozott, hogy a béka nem mozdul. A második telitalálatnál ugyanez már bosszantotta: a varangy csak ült, egyet pislogott. Hirtelen nagyon megutálta a békát, ahogy a csónakformára kutyorodott borostyánkőszínű gesztenyelevelek közé ékelődött. Corpus alienum, idegen test, gondolta. El kell távolítani. Újra megrohanta a kisértés, hogy belerúgjon, de most sem rúgott bele. Végignézett a sétányon, megnézte a zöldcsíkos, üres padokat, aztán az őszi nyiroktól csepegő fekete faágakra meredt, meg a kékesszürke égre.

*

– Nézd csak – mondta Öreg Kázmér, és izgatottan előrement. Vászon pantallót, rövidujjú inget, és osztrák félcipőt viselt. Hűvös volt; Kázmér engedelmesen lépkedett utána. Lehajtott fejjel, vigyázva figyelt, hogy egyetlen cipőjén ne támadjon valami piszok. Öreg Kázmér élénken, ruganyosan szedte a lábát; lehetséges ez? – kérdezte magában Kázmér, félévvel ezelőtt sokkal öregebbnek tűnt. Vajon mitől...

– Nézd csak – mondta Öreg Kázmér, amikor felértek – látod? – És szerteszét mutatott, mint egy fejedelem. Kázmér bizonytalanul körülnézett. Nagy telket látott maga előtt elterülve, a telek közepén mállottfalú sárviskót, s a végében kidőlt cölöpöket, kaput, két szál deszkából, ócska motorbicikli-lánccal körültekerve.

– Igen – mondta – hű.

Csend poroszkált végig előttük, s eltűnt a kapu előtti utat kísérő nyárfasor mögött.

– Ezt a kilátást – hevílt az öreg – nem találni sehol.

A nyárfák fölött esőfelhők gyülekeztek. Könnyű víz-szagot hozott a levegő. Kázmér kereste a kilátást – de csak egy csomó fát, meg házat látott. Enyhe lanka tetején álldogáltak.

– Gyere, locsoljuk meg a kísérleti bokrokat – szólalt meg Öreg Kázmér, és lefelé indult. Kázmér ment utána. Már nem ügyelt annyira cipőjére, mint feljövét; hogyan mondjam meg neki, gondolta, na mindegy, majd locsolás után.

Öreg Kázmér megállt egy kis fa mellett.

– Ezt alighanem kivágom. Szilva – tette hozzá töprengve – nem hajt sok hasznót. Tudod – fordult Kázmérhoz –, ott fenn különben is van egy nagyobb.

Kázmér udvariasan bólintott. Nagy fa, nagy haszon, kis fa, kis haszon, gondolta. Az öreg bement a sárviskóba, s előhozott két vadonatúj locsolókannát.

– Na gyere.

Újból felmentek; a kút valamivel följebb állt, mint ők az előbb. Szép, cserépetős kerekeskút. A legjobb épület ezen a telken, mondta magában Kázmér, és bizonytalan düh szállta meg, miközben vizet tekert a kannákba. Öreg Kázmér messzebb állt, és mondott valamit; nem érdekelte. Hogy fogom megmondani, járt a fejében, istenem, mit keresek itt.

– ... kitolok az egész világgal – közölte vidáman az öreg, amikor mellé ért a konokul megragadott kannákkal – tudod, mivel fogom csinálni az egészet? – kérdezte, pillanatnyi szünetet tartva.

– Nem.

– Na látod. Kimegyek az Ecserire, és összevásárolom a biciklibelsőket. Nem igaz? Egynegyven, két forint, száznegyven méter, kétszáz forintból megvan.

– Nagyszerű – mondta Kázmér és letette a kannákat –, bizonyísten óriási ötlet. Fogalma sem volt, hogy mit lehet a biciklibelsőkkal kezdeni.

•

Egészen hidegzöld ez a béka, krómoxidzöld. Világos pettyek vannak rajta. Ritka béka az ilyen. Biztosan kísérleti béka. Elég randa, tohonya állat. Hogy mi a fenét bámul rajtam, azt nem tudom. Mert engem bámul. Itt ül előttem ezeken a szép leveleken, és a dagadt tokájával, meg a düledt szemével bámul.

Mit akar?

Mindjárt belerúgok. Szép, nagy ívben fog elrepülni, kecsesen, mint egy tehén-mócsing. Aztán lezuhan valahol. Esetleg megdöglik. Ez, persze azt jelenti, hogy elveszti minden lehetőségét. Az pedig marha rossz. Igen, az borzasztó rossz. Nem rúgok bele.

Kicsit nyirkos minden. Érdekes, hogy egyedül üldögélek itt a sétányon. Szörnyű szépek a faágak, a padok, a levelek, az ég; szörnyű szép minden, és semmi sincs elvesztve.

Mene tekel ufarszin. Leköpettem, és hülyének találtattam.

•

Félóra múlva ott ültek a vityilló előtt, vadonatúj camping-székeken, amiket Öreg Kázmér varázsolt elő. Az öntözőkannák üresen álltak a sárkunyhó ajtajában; néhány szem eső esett.

– A babbal kísérleteztem. Krumpli is volt lejjebb, egy kevés, meg hagyma. Retek. – mondta Öreg Kázmér.

– Hogy-hogy kísérleteztél?

– Három sort nem kapáltam meg. Sokkal csenevészebb lett, mint a többi.

– Aha – ámult el Kázmér és magában hozzátette: irtó izgalmas lehetett.

– Kicsit megmozgatom a földet, aztán jöhetnek a bokrok. Nyolcszáz bokor korábban franciaribizli. Kijövök, csak permetezgetem, aztán zsebrevágom a pénzt.

Kázmér elismerően bólogatott. Csak nehogy tévedj, öreg, gondolta.

– Akkor aztán lehet pumpolni, de addig... – egy oldalpillantás jött az öreg felől.

– No természetesen.

Kázmér kényelmetlenül érezte magát. Azt gondolja, sandított az öreg felé, hogy pénzt akarok. Pedig nem amiatt jöttem. De hogyan fogjak bele? Meg kell hallgatni a földmozgatást, a franciaribizlit. Talán azután lehet vele értelmesen...

– Figyelj ide. Onnan kezdve, addig a csőig, amit ott látsz, nem az enyém a telek. Később majd a tied lesz.

– Majd gazdálkodunk – sietett a felelettel Kázmér.

– A kerítéstől a felső kertig száznegyven méter, azt még megveszem. Neked.

Kázmér hirtelen megfordult.

– Várj csak – mondta Öreg Kázmér.

Fölkelt, megfogta az egyik kannát, és felment a kúthoz. Te jó isten, gondolta Kázmér, csak nem locsolni akar megint? Mindjárt esik. Ezt a marhaságot! Ha még egyszer előjön azzal a nyolcszáz korántermő ribizlivel, meglógok.

A vityilló mögött megjelent az öreg, tele kannával. Letette a szék elé, majd bement és kihozott két üveg sört.

– Ez is van – mondta –, behűtjük.

– Szszszsz – mondta Kázmér.

Az öreg óvatosan becsúsztotta az üvegeket a kannába. Aztán visszaereszkedett a camping-székbe. Átvette a lábát, kezével verdeste a szék karfáját.

– Nyolcszáznál egyelőre nem érdemes többet ültetni. Az is meghozza a kívánt hasznót. Koraérő, tudod?

Atyaúristen, gondolta Kázmér, és csak bámult maga elé. Atyaúristen.

– Később – fűzte gondolatait az öreg – lehet többet is. Ezret. Ezerkétszázat. Kázmér fölkel a székből.

– Mi van? – riadt meg Öreg Kázmér, mintha álmában zavarták volna – mi az?

– Valami strandról írtál nekem.

– Nincs már nyitva. Csak kívülről láthatsz valamit. A víz még a medencében van.

– Azt is megnézhetjük.

– Nem bánom.

A kapu két szál deszka volt, félig kidőlt cölöpökhöz erősítve. Az egész telekhosszon nyoma sem volt kerítésnek, de a telket keresztülvágó, kitiport kis ösvény ide vezetett. Különbén bárhol akadálytalanul ki lehetett menni az utcára. Öreg Kázmér óvatosan felemelte az egyik deszkát, kitessekelte Kázmért. Aztán vigyázva összefonta a motorbiciklilánccal.

– Be kell zárni – magyarázta az öreg az úton – különben bemennek.

•

Felkelt a padról, egy utolsó pillantást vetett a békára. A kabátzsebében talált papírszemeteket galacsinná gyúrta, s néhány különleges, lesajnáló bombát röpitett a békára. Talált egy keményebb papírdarabot is, ezt nem tudta meggyúrni. Szórazottan ránézett; vonatjegy volt, Vecséstől Budapest. Nyugati pályaudvarig. Indulatosan hajította el. A fene egye meg, gondolta. Elindult a főtérre, fölélborultak a nyirkos, őszi faágak, fekete cipőjével furcsa barázdát szántott a rótszínű szőnyegbe. Lassan ment. Az a föttyentős isten verje meg. Rövid ideig azon tűnődött, hogy miért pont föttyentős. Aztán nem törődött vele. A sétánnyal szemben, az utca déli oldalán építkeztek; Kázmér éppen odalátott. Mészfoltos emberek sündörögtek, piros téglák emelkedtek liften a magasba, a betonkeverő zörögve forgott. Ott megállt, elidőzött egy darabig. Néha gesztikulált, fejét csóválta. Aztán továbbment.

•

A strandkapu véletlenül nyitva volt; Öreg Kázmér előresietett. Könnyű vászonnadrágja lebegett, ő maga beszélt, mutogatott. Kázmér körülnézett. Igen, gondolta, itt szívesebben üldögelnék, mint százezer ribizli között. Lassan lépegetett, s bámulta a medencében a színek keveredését: a sekély vízben tükröződő szomorúfűz élénk-sárgája vibrálva elegyedett a nyárfalevelek bágyadtabb-vörhenyével, s hidegen oldotta mindezt a szemközi olajfa fehères-zöldje. Az ég szürkéje harangként borult az egészre, és mérges foltokat helyezett el ezen a vibráló simaságon; s mindent sejtelmessé tett a medence alján lustán tovatűnő mélység.

Leguggolt a medence szélére, és belemert a vízbe. Hideg volt. Azért jó lenne úszni benne, gondolta. Puhán belevetném magam, s a márványzöld víz összeállna fölöttem.

– Jó a halaknak – mondta hangosan.

•

A fene egye meg. Ez is csak jobban eszembe juttatja az egészet. Miért mentem oda? Miért? Ezt még mindig nem tudom megmagyarázni magamnak. Pfúúú. Az a..... föttyentős isten verje meg. Föttyentős. Hát ez meg hogyan került a fe-

jembe? Rötytyentős. Biztosan rötytyentőset akartam mondani. Mindegy. Azért szép volt az a strand. Ha nyár van, megfürdöm. Szerettem volna eltűnni abban a mélyzöld-sárgás vízben. Ezzel szemben jól megmondtam az öregnek. Fene ott eszi a ribizliket. Meg a lakást. Most már mindenhol építkeznek.

Itt is. Beton, téгла, meszesemberek. Építkeznek. Az enyémet is építik. Biztosan építik. Garszon. Szép fürdőszoba, teakonyha, egyszoba, hálófülke. Erkély. Vagy két-szoba összkomfort. Hiszen nem vesztettem el a lehetőségeimet! Mene tekel. Csak leköpettem. Azt viszont éppúgy el tudom viselni, mint a béka.

Igen?

Fene tudja. Zummm – viszik a téglákat föl. Liften. Kétszoba összkomfort, a hatodik emeleten. És lift. A fürdőszobában fekete csempe.

•

A vityillóból újabb sörök kerültek. A csőszék lába egészen benyomódott a nyirkos földbe. Kázmér fülén bementek a hangok, s ottrekedtek. Úgy érezte, pumpálják a fejét.

– Látod, hát itt van ez a kert... ház... – Kázmér kétségbeesett – kétezer bokor vieux-féle ribizli, fele pötytös, fele fekete, de ez még semmi, ha megvettem azt a részt, onnan föntől, addig a csőig, megduplázom a bokrokat. Vagy nem is tudom, ne szerezzek elefántfü-magot, annak most nagyon jó az árfolyama: mázsája czernégyszáz forint. Persze, nem muszáj a fűvet értékesíteni, inkább besilóztatom, az jobb üzlet. Állatot nem tartok, hanem inkább gombával kellene...

– Talán disznót... – próbálkozott Kázmér bizonytalanul. Behunyta a szemét, megjelent előtte egy szál kolbász, és nyelt egyet. Öreg Kázmér megbotráncozva nézett rá.

– Á, disznót, azt nem. Az nem kell.

– Nem rossz üzlet az – védte meg elméletét Kázmér, s a kolbász már nyitott szeme előtt is lebegett.

– Viszont bűdös – mondta az öreg.

Kázmér csatát veszített.

– Ha már meglesz a gombatelep, és üzemel, akkor felduzzasztom a baromfi-állományomat...

Kázmér megadóan roskadt magába. Egy piros posztóval letakart asztalt látott maga előtt. Az asztal előtt nagy tömeg üldögélt, előremeredve, az asztal mögött Öreg Kázmér állt, kaszával a kezében, és a tömegnek magyarázott.

– ... mert ez lesz az egyetlen állatfajta, amelyet megtűrök. Disznó, kecske, juh, nem kell, ezek bűdösek és nem túl jövedelmezők. Tehát ezek szerint van: négyezer vieux-féle ribizlibokor, gomba és baromfitelep. És akkor az utak szegélyét rózsatövekkel övezem, szándékomban áll Somfai-féle tearózsát, vérehullató galambrózsát, és biggyedtszegélyű asztalirózsát ültetni. A ház körül pedig...

Kázmér a vityillóra meredt. Felemelte a bögrét, az oldalát gondos tanulmányozás alá vette. Rózsák voltak rajta. Somfai-féle tearózsá? Vagy vérehullató? Asztali? gondolta, és lassan kortyolta a sört. Nem tudom megmondani, tűnődött, most nem lehet elkezdni.

– ... mondtam neki, hogy jöjjön fel, ott a nagy, budai lakás, leválasztjuk, mert nem akarom eladni: inkább a fiam lakjon benne, nem? – Öreg Kázmér széttárta a kezét, és pillanatnyi szünetet tartott.

Kázmér kissé izgott lett. Szája hirtelen kiszáradt, letette a bögrét, a sör ki is lötytyent.

– Na ez az – mondta gyorsan, és azt hitte, ezzel mindent megmondott.

– Mi?

– Ezt akarom mondani... szóval a nagyfiad üzent, hogy eszeágában sincs feljönni. – Öreg Kázmér elnézett valahová – viszont – folytatta Kázmér és a füle hátralapult – én szívesen jönnék. Ha te is úgy gondolsz – tette hozzá, és úgy érezte, így már jó.

Hátradőlt, lenyúlt a bögréért, kiitta maradék sörét. Hatalmas csönd volt.

– És mit akarsz itt csinálni? – kérdezte az öreg.

Ajaj, gondolta Kázmér, most majd beszélni fog a jövőmről. Vállat vont.

– Dolgozni mindenhol lehet.

– De mit?

Kázmér nem felelt. Mindegy, hogy mit mondanék, elmélkedett, most már abba is beleköt, hogy élek.

Őt nehéz perc szünet támadt. Könnyű szél fújt, mindketten a szelet nézték. Már egész durván beborult.

– Mindig ilyen helyzet elé állítasz – mondta egyszercsak Öreg Kázmér. Nyugodtan és választékosan beszélt, Kázmér ebből tudta, hogy vesztített. – Megjelsz és mindent magadnak követelsz, amit az ember megszerzett magának. Most, hogy itt van ez a gyümölcsös – és a tar kert felé mutatott – felbukkansz és követelőzől. Nem, barátom, ezt nem hagyom magammal megtenni. Elvennéd a gazdaság évi négyszáz-ezer forintos jövedelmét, itt élnél a nyakamon ebben a házban – a levegőbe kanyarított – és elherdálnál mindent a világon. Nem – folytatta kicsit emelkedettebb hangon – ilyet nem játszunk, barátom.

Öreg Kázmér visszazötytyent a camping-székre, és kifújta magát.

– Dehát – húzta el a száját Kázmér és kéjes borzongás járta be – szerintem alaptalan a félelmed.

– Miből gondolod? – kérdezte csöndesen az öreg – nagyon is jól ismerlek.

– Nem az – mondta Kázmér – hanem itt nincsenek vieux-féle pöttyös ribizli-bokrok.

Öreg Kázmér rámeredt.

– Egy darab se – folytatta Kázmér – nyolcszáz se, ezer se, tizezer se. Két bokor egész közönséges piszke van. Ezekkel kísérletezel. Esőben locsolsz. De – emelte fel a mutatóját, mert látta, hogy Öreg Kázmér fészkelődik – elefántfü sincs, silónak való jó üzlet. Gomba sincs meg csirke sincs. – Kázmér úgy érezte magát, mint az állami ítéletvégrehajtó – utak sincsenek, melyek La-France rózsákkal vannak kikövezve. Egy kitiport ösvény van, amelyet néhány lepény tehénszar szegélyez. Ház sincs. Gazdaság sincs. Évi négyszáz-ezer sincs. Semmi sincs. Ezt akarom szerinted magamnak követelni. Elvenni. Tudod mit? Nem akarom. Hát csak ezt akartam mondani.

Kázmér ránézett az öregre, és látta: a széken kissé meggörnyedt, légzése lelassult, vonásai megfáradtak.

*

A kapuval sokáig vacakolt az öreg. Kázmér kiballagott a cölöp mellett az útra, és érdeklődve figyelte, mit csinál. Öreg Kázmér gondosan rátekerte a deszkára a motorbicikli-láncot, elégedetten szemlélte, s néhányszor megrázta a deszkát. Aztán kilépett az útra, Kázmérhoz csatlakozott. Csak annyit mondott:

– Be kell zárni – hüvelykujjával a kapu felé bökött – különben bemennek.

– Igen – mondta Kázmér, és azt gondolta: szegény apám.

*

A vonaton zötyögtek. Ócska vonat volt, feketére pácolódott, savanyú-füstszagú vonat. Egyedül ültek a kocsiban, Kázmér kicsit fázott, és magában idegeskedett. Mi-nek jöttem, gondolta, most itt ez a hülye helyzet. Egy órát utazunk egymással szemben, és nem tudok mit mondani. Legszívesebben eltűnnék.

Öreg Kázmér kibámult az ablakon. Nem szóltak egymáshoz.

– Különben – mondta egyszercsak az öreg – egész másképp fogtok beszélni, ha a nyolcszáz feketeribizli...

– Hagyjuk abba – mondta Kázmér.

Kinézték az ablakon. Tíz perc múlva megszólalt az öreg.

– Eső lesz.

- Bizony - mondta Kázmér - eső.

Istenem, gondolta, egyszer láttam a nyomdában egy furcsánszedett, helykitöltő sort: m3g?; x 3MCWFYP CWYP N!% CWFYP FWYP... - igen, valami ilyesféle. Körülbelül ennyi értelme volt a jövedelemnek. Hogy mondta? Eső lesz? Legyen.

A kupé ablakán hangosan koppantak az első cseppek.

*

Kázmér nemsokára a főtérre ért, megfedkezve a hullott levelekről, csepegő faágakról, hamuszínű égről. A főtér felső végében állt meg, nekitámaszkodott a korlátnak, és lefelé nézett. A betonkeverőgép egyhangú pörgése zsongott benne, téglák röpködtek a levegőben. Kettőszoba, összkomfort, gondolta. Fürdőszoba.

Kiszállt a fürdőkádból, beszólt a szobába (az egyikbe) és az ajtónyílásban egy nő bizonytalan körvonalai jelentek meg.

Megoldásra váró probléma alapjában véve nincs, a bolyhos vízgőz mindent megoldott, és rátelepedett a fekete csempére. Nyuszi, aki feljön és nyuszik, akik feljönnek. Evviva Genitalia! Teddybeer heverő, numizmatikus mutatóványok.

Numizmatika?

Kázmér elégedetten tekintett végig a téren. Jó erősen markolta a korlátot, úgy érezte magát, mint egy tengerészkapitány.

Numizmatika?

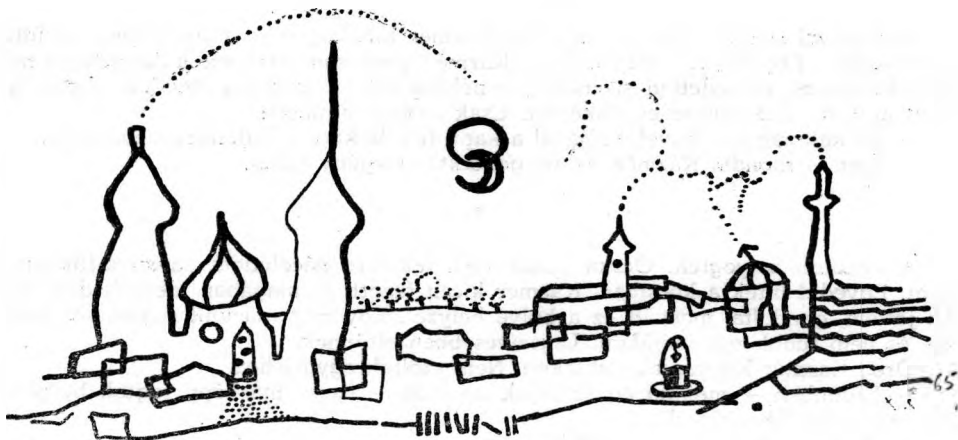
Apró érmeiket gyűjtők, kettő, öt, hetvennyolc és százezer forintos címletekben. Meztelenül fekszem a teddybeer heverőn, pucér lányok ámuldoznak numizmatikus mutatóványaimon. Földobom apró érmeimet: a sarokban áll Öreg Kázmér négykézláb és szájával kapkodja őket. Taps.

A Városi Óra tizenegyet ütött egymásután. Kázmér málén nézett a toronyra, a hangok összezavartak mindent; hirtelen tudomásul vette a teret, a hangos zshivajt, az embereket, autóbuszokat.

Dehát itt nincs kettőszoba. Nincs összkomfort. Teddybeer heverő sincs, nyuszi sincs, nyuszik sincsenek. Fekete csempe sincs, bolyhos vízgőz sincs. Apró érme nagy címletekben? Nincsenek.

Akkor mi van?

Kázmér elengedte a korlátot, és lassan leereszkedett a tér aljára. Tartása kissé meggörnyedt, lépése meglassult, vonásai megfáradtak.

LISZIAK ELEK rajza

A KÖLTŐ, A HALÁL ÉS A HÁZMESTER

Mikor a költő felkerekedett,
 hogy elvigye
 kétszázhuszadik szonettjét
 a Halhatatlanság nevű kiadóba,
 amely tíz éve
 adta ki a költő
 halált rettegő költeményeit
 dísz-féldísz- és díztelen kötésben,
 becsöngetett hozzá egy idegen.
 – Mit akar? – kérdezte a költő –
 a Halhatatlanságba sietek,
 iratam neki tizennégysornyi jambust. –
 – Maga nem megy a Halhatatlanságba
 – felelte az idegen –
 velem jön,
 vagy nem ismer, ott vagyok a műveiben,
 dísz-féldísz- és díztelen kötésben, –
 – Jaj – rémült a meg a költő – Maga az?
 Nem ilyennek képzeltem,
 hát hiába írtam kétszázhusz szonettet? –
 – Látja – szólt hűvösen az idegen –
 ezért viszem el Magát,
 én nem kedvelem a szonettjeit? –
 Másnap megjelent a lapokban
 a nekrológ
 oldalán a kétszázhuszadik szonettel.
 – Ilyen az élet – mondja a házmester a feleségének –
 ez is hiába írkált annyi mindent,
 végül elvitte őt a halál. –
 Az asszony zsörtölődött és azt felelte urának,
 őt nem érdekli a költő meg a minden,
 inkább a szemetet vigye ki,
 mert bűdös lesz tőle a konyha.
 A házmester kivitte a szemetet
 és a szemétben a lapot is
 a negrológgal
 meg a kétszázhuszadik szonettel.

EGYSZER ELMONDOM

mondataim miért álltak meg a lelkesedés útján
szavaim a harag szikláiról miért zökkentek vissza
miért szökött meg vágyam mikor kitárult előtte
az asszonyi test gyönyörű iszonyú titka

egyszer elmondom

mennyire undorodtam a jóakaróktól a javammal üzletelőktől
a sajnálkozóktól akik sajátos pincsikutyának véltek verset ugatónak
mennyire utáltam a békülékenyeket és a mindent megértőket
a felvont szemöldökű butákat és a szemüket lesunyókat

egyszer elmondom

milyen volt félni és játszani a bátort
milyen volt keresni hol bújik a holnap
milyen volt a tegnap hőseit idézni
milyen volt hallgatni ácsorogni oldalt

P É K P Á L

FANYAR ÖRÖM

Boldogabb úton talpra állni...!
Még elkísér a félelem,
fogva tart a gyermekkorból
idáig-hulló életem.

Olyan vagyok, mint kő a vízben –
Tővis tépett meg értetek.
Ketté szakadtam, kényszerűség
igézetében lépkedek.

Hazám a kert, a kövek csöndje,
s mi váratlanul földre vág,
visszhangtalan-kimondott ének,
s egy füstként torlódó világ.

Más, tükreimben nem lobog fel –
Árnyékok öble visszahúz.
Szeretnék egyszer napba nézni
értő szemekkel, józanul,

mert lázadások béklyóiban
fanyar öröm az ifjúság –
A férfikorba átzuhanva,
kiárusítja önmagát.

A LÁTSZERÉSZ...

Szőköév volt, angyal sörényeképpen
kométa villant Amszterdam egén át.
A látszerész ott ült a műhelyében,
üveg előtte és kezében gyémánt.

A hideg gyémánt már hasítja, vágja
az üvegtömböt, szikrázik szegélye.
Hámozza burkát, mint isten világa
titkát a fényes értelemnek éle.

És köszörüli és csiszolja húsát
a hús üvegnek fáradt szürkületkor
és mint az igazságról a hazugság,
úgy freccsent szerteszéjjel az üvegpor.

A munka kész volt és kezébe vette,
hogy ég felé emelje fel a lencsét
és kék szemével ránézett nevetve
a meztelen és tiszta végtelenség.

HÉTVÉGE

Pihen a parton a homok,
a homokon pihen a szem.
Pihen az emelődarú.
a hídépítő-telepen.

Vaslánc, alkatrész, tartozék
pihen békében, rendezett
sorban pihennek vasrudak,
vasoszlopok és lemezek.

A műhelyek ásítanak,
lustálkodnak az eszközök.
A kutyának sincs dolga ma,
kapar dugott csontok között.

Az ember elment, ittmaradt
a vasárnapi némaság.
Garázson pók unatkozik,
ereszti rágógumiját.

Az embert hívják a vizek,
vendégül látják a hegyek.
Mint madár, sétál a fűvön
és napsugarat csipeget.

A partok között épített
gyönyörű hidat hat napig,
most úgy pihen, hogy tépdesei
az élet szép virágait.

Mint isten hetedik napon,
pihen, babérain hever,
s a teremtést hétfőn megint
frissen, vidáman kezdi el.

VINCZE LÁSZLÓ rajza

Szia, Csillag!

Fényes és meleg a nap, talán most a legmelegebb, félegy múlt tizenkét perccel, rengeteg időm van még egyig, persze siettem az ebéddel, s most hirtelenjött fáradtsággal, lassan, kényelmesen bandukolok a gesztenyefákhoz, mellettük a félméteres pázsitcsík zölden, frissen tárulkozik a fénybe. Hanyatt fekszem, az első három perc végtelennek tűnik, semmire se gondolok, betelhetetlenül, hálásan habzsolom október harmadik hetét.

Ötven méternyire innen, a gépterem előtt szétvetett lábbal, kalácsnyira puffadt képpel stopperol a Mindenek Ura. Pontos és kérlelhetetlen. Behajtja rajtam és mindannyiunkon a nap nyolc órájának nyolcszor hatvan percét. De ehhez a tizennyolc perchez nincs köze.

Azám . . . , a csuklómra nézek, már csak tizenöt, még tizenöt . . . rengeteg idő, és mégis hirtelen végeszakad majd s ott találom magam a nyáron is nyirkos, sötét lyukban, számológép, kartoték, brr . . .

Janka most is ott gubbaszt, tárcsáz, hosszú, csontos ujjai zaklatottan kutatnak egy számot, s ha becsenget, elszűkül a torokkal, naponta elszűkülő torokkal várja a „hallót”-t, aztán felnevet, kismult arccal és hanggal bújik a telefonhoz, vagy reményvesztetten, csüggedten leteszi a kagylót: más vette fel odaát.

Néha én is megborzongok a sűrűn ismétlődő csengetésekre, pedig hát megszokhattam volna, rengetegen keresnek, ha normális a hangulatom, kedvesen, udvariasan nyugtatgatom az ügyfeleket, de ha a Nagyúr már korán reggel prédikációval kezdte a napot, kimérten, hűvösen felelgetek.

Hát ez van, a telefonálgatás, a könyvelés, szorzás és összeadás és időnként nekem is elszorul a torkom, mert előfordulhat, hogy ügyfél helyett jólismert hang mondja a nevemet, rettentő fontos dolgokat közöl; estére hoz egy friss könyvet, vagy egyszerűen megkérdi, hány feketét ittam s nem merek hazudni, reszketve megigérem, soha többet, igazán soha többet nem főzők méregerős lötytyőket, a hang a túloldalon szemrehányó és féltő, igazán – mondja – igazán olyan voltál tegnap is mint egy halálraitélt szentjohanna, a kezéd remegett, az arcod, a szempillád is és csak ígéred, ígéred, hogy soha többet . . .

Ó, te majom, – kanyarodok el gyorsan a témától – hát ha tudni akarod, Szent Johanna egyáltalán nem remegett, a szempillája se, én se fogok, meglátod, egyszerűen rádnevetek és azt mondom: Szia, Csillag!

Nagyon fontosak ezek a beszélgetések, rendszertelenek és kiszámíthatatlanok, néha azért vagyok rideg az ügyfelekhez, mert becsaptak, nem őket vártam, máskor meg azért kedves és megértő a hangom, mert ők is csak szegény emberek, akik folyton valami jót várnak, még egy vacak telefontól is.

Rápislantok az órára, még tíz percem van, tíz egész perc. Múlt vasárnap pokrócot terítettem a szőlőtőkék közé, félmeztelenül napoztam, bánja a fene októbert, isteni a vasárnap, alkonyatkor felmásztam a vacak kis padlásra, hatalmas, duzzadt szőlőfürtök himbálóztak a gerendák között, óvatosan leszedegtettem őket, aztán megmerevedtem, a kezem is megbénult, hátráltam, nyolc darázs-fészket fedeztem fel a cserepek között, komoly képpel kászálódtam le a létrán, hogyan lehetne ezt a társaságot kiirtani, de persze mire kiértem a mandulafához, elfelejtettem az egészet, hosszú karóval csapkodtam néhány otffejejtett bundás komát s eszembe se jutott, hogy ma megint másodpercekre becentizgetem az ebédidőmet.

Janka odafent rendületlenül tárcsáz. Egy iskolát hív, illetve az igazgatót. Az igazgátónak felesége van, villája a Balatonnál, plusz egy olga és két gyerek. A feleség

csúnya és buta, a villa és a Volga az övé. És így az igazgató is az övé. Janka reménytelenül tárcsáz és reménytelenül szerelmes.

Az igazgató kedves és kiszámíthatatlan. Ritkán találkoznak. Az igazgató gyáva és alamuszi. Janka negyvenéves. Félek tőle. Ha rosszkedvű, szinte kibírhatatlan.

A Nagyúr még mindig a gépterem előtt pöffeszkedik – zsebórája a tenyerén – hol a mutatókat nézi, hol az udvart kutatja átható, dermedt arccal, talán erre is pislog, a gesztenyefához, ugyan ki kószál még el a házanépéből, jaj neki, ha csak egy másodperccel is később lépi át a cellaajtót.

Nem félek tőle. Minek? Nemsokára úgyis megszabadulok innen. Mindent megteszek, hogy megszabaduljak. A többiek? Ők félnek. Utálják, szívosan és rettegve, a Nagyúr valami ittfelejtett szörny, aki él és uralkodik felettük most és mindörökké... hát nem, azért se ámen és nem is mindörökké. Persze ezt csak én vallo meggyőződéssel, a többiek csak suttognak róla. De ők is megszabadulnak. Meg kell, hogy szabaduljanak. A Stopperoló Atyaistenek egyre kevesebben lesznek. Talán legközelebb pont a miénk hullik el selejtnek.

Egyelőre biztosan áll a talpán.

És egyelőre biztosan heverészek itt a pázsiton.

Janka telefonja becsenget, az igazgató udvariaskodik. Ennek részleteiről tíz perc múlva egészen pontosan értesülök. Az igazgató azt mondja, hogy nagyon örül a hívásnak, továbbá azt, hogy Janka édes, angyali nő, aztán szomorúan hozzáteszi, kár, hogy az élet olyan pocskék és mindenféle bilincseket bogoz az emberre.

Mindezt tíz perc múlva megtudom. Nagyjából sejtem azt is, amit majd válaszolok: „Jankám, hát persze, megértelek, hogyne, nehéz helyzetben vagytok. Mit? Hogy szeret-e? Hát persze. Imád. Igazán. Komolyan gondolom.”

Janka ezek után virul és reszket. Majdnem negyvenéves. Csúnya. Sovány és színtelen. Szűz. Az igazgató az egyetlen, első férfi, aki megkívánta.

Janka őrizi a szüzességét. Persze, ez is az igazgatón múlik. Aki sajnos, nem tartja túl fontosnak az ügyet. Elviseli az imádatot.

Naponta biztatom Jankát, hogy az igazgató tényleg szereti. Önzésből teszem. Janka boldogtalan és szerencsétlen, s mint ilyen, elviselhetetlen. Ha meggyőződésem ellenére hazudozok neki, bizonygatok nagyon is bizonytalan tényeket, úgy érzi, mégis érdemes volt megszületnie erre a céltalan életre. Ilyenkor engem se gyötör naphosszat. Néha aljasnak érzem magam ezért a megalkuvásért. Máskor jogosnak találok azt a viszonylagos nyugalmat, amit így teremtek magam körül.

Még mindig van négy percem.

Tulajdonképpen nagy szerencse, hogy nincs ilyen jankaszerű problémám. Persze, el se viselném. Az is jó, hogy nem vagyok negyvenéves és csúnya. Bár ez az utóbbi nem is olyan jó. Néha gyötrően kívánom, hogy ronda legyek. A Stopperoló helyettese is roppant nagyúr. Tőle sem félek. Csak egyszerűen undorodom. A nyáron egy hétig ketten őriztük az irodát. Már korábban is célozgatott, hogy a felesége túl hájas és hogy ezzel szemben én... Meg se hallottam. De hogy mindenki eltűnt körülöttünk és csak a Helyettes élt és uralkodott... Először udvarolt. Megjátszottam a hülyét. Aztán erőszakoskodott. Dühömben bögtém és lenyúztam a pofáját. Persze mindent tagadt és az Atyaisten pöffeszkedve kijelentette, jaj nekem, ha még egyszer megragalmazok tisztességes férfiakat.

Hát ez a helyzet. A Helyettes száz határban a legrendesebb férj és családapa. És időnként beleröfögi a fülembe, hogy na, kellett nekem árulkodni, győztes pofával röhög, mert úgyis tudja, többet nem jelentenék semmit. Hallgatok hát, vagy ha már nem bírom, csak ennyit mondok: dög!

Csak az nyugtat meg, hogy tökbuta és idővel biztosan lebukik, egyszerűen világos lesz egy napon, hogy nincs rá szükség.

Még mindig van egy-két percem, a nap most a legforróbb, kár, hogy itt kell hagyni egy ócska szobáért, ahol Janka telefonálgat.

Persze, ez is érdekes. A Janka ügy. Sehogy sem vergődöm vele zöldágra. Sajnálom kellene és szeretni. Nehezen megy. Janka valahol legbelül sérült, nemcsak az igazgató miatt, talán már így született, folyton védekezik, furcsa rögeszmével bennem

is ellenséget szimatol, s ha csak védekezne! Többnyire támad, s ezek a támadások mindig váratlanul érnek, néha a legbékésebb talajról pattan fel a szikra, ártatlanul, csodálkozva kérdelem, de hát mi bajod kolléganő, de addigra a kolléganő már szóba sem áll velem, olyasmit mondhattam, ami megbocsáthatatlan, például azt, hogy egyáltalán nem volt undorító az a fenehosszú csók a tegnapi filmen, Janka meg felháborodottan szidja a mai erkölcsstelen cirkuszokat, én meg továbbra is mondogatom, hogy nem volt undorító az a csók, de mire észbe kapok, Janka már elfordította a fejét, könnyelmű paránnyá zsugorodtam a szemében.

Bár az effajta problémák mostanában nem aktuálisak. Az igazgató óta. Janka már nem undorodik a csóktól, semmitől sem undorodik, s naponta végighallgathatom, hogy amikor tíz nappal ezelőtt találkoztak és akkor a parkban... egykettőre bizalmas barátnővé váltam, sokkal kevesebbet veszekszik és valahogy emberibb lett a kolléganőm. Például mostanában nem mondogatja, hogy iksznek, meg ipszilonnak úgy kellett, ha így, meg úgy járt, mert hát miért nem volt tisztességes. Janka régebben mindenkit mindenért elítélt, nevetett, tapsolt a szegény, botladozó földi halandók kárán, s csak ült, ült a maga biztosnak hitt, unalmas, üres, jéghideg várában.

Mióta megjelent az igazgató, Janka idepottyant közénk, bűnös, tévelygő fickók közé. Persze tudom, mindez az igazgatón múlik. Szeretném megrázni a nyavalyást, hogy ha már elszédítette ezt a sziklaszilárd bástyát, legalább tartsa is meg.

Janka pokolian keveredik bennem, néha úgy sajnálom, hogy sírni tudnék és mindent megtennék, hogy segítek rajta, máskor meg eszembe jut, hogy valaha hidegen, fölényes kárörömmel nevetett rajtam és megvető gúnnyal sziszegte: „úgy kell neked, te akartad”, s ilyenkor örülök, hogy sok mindent megkóstol még ő is, és már azzal se vigasztalhatja magát, hogy makulátlan, fehér bárány.

Persze, ez az utóbbi csak a gonoszabbik énem, valójában szeretném, ha Janka boldog lenne és tétova öröme stabilabbá válna.

A nap forró, nehezen tudom itthagyni, mi lenne, ha egyszerűen nem mozdulnék s félórás ebédidőmet megtoldanám legalább öt perccel, s az Atyaistennek azt felelném, ne haragudjon, de olyan isteni volt minden pillanat és hát tulajdonképpen nem is mulasztottam semmit, délelőtt lekönyveltem minden vacak tételt, fogalmam sincs, mivel csapom agyon a délutánt.

Na, ez hiányozna! Az öt perc késésen kívül még ezek az utolsó, pimasz szavak... A legutóbbi vihar is hullámszik még, tán öt napja lehet, hogy behívatott s dühösen nekemtámadt, „mostanában, ha átmegyek a szobájukon, gyakran fecsegnek a kartársnők, s szájuk jár, a munka áll, pedig a fizetésüket...” satöbbi, satöbbi.

Angyali szelídséggel beismertem, hogy hát igen, így van sajnos. Aztán hozzátettem, hogy nem az a sajnos, hogy fecsegünk, hanem inkább a „miért”. Unatkozunk. Olyasmit csinálunk ketten, amihez tán egyikünk is elég lenne, s ez így nemcsak kellemetlen és kényelmetlen, hanem unalmas is. Üvöltöni tudnék, ha nincs munkám. Nem mintha rajonganék a könyvelésért. Á, fenét. Csak éppen ne mbírom a semmittevést. Utálom. Belebetegszem.

Az istenség lángokat szórt, orrán, szemén, száján át pukkadózott, szikrázott felém a láng, kikéri magának, igenis kikéri magának, hogy az ő hivatalában ilyesmit mondanak, munka igenis van, mindig van, s ha mást nem találunk, hát lapozzuk végig ötvenszer a kartonokat, s ha befejeztük, kezdjük előlről, s ha ez sem elég, a tavalyi, meg azelőtti kartonokat is lapozgassuk ötvenszer egymás után, de ilyet mondani az ő hivatalában... meg ne hallja mégegyszer, ki ne ejtsem a számon és ha véletlenül egy hang jut ebből a négy falon túlra, hát, hát...

Igazán nem tudtam eldönteni, dühöngjek, vagy a szeme közé nevessek, hiszen pontosan ő az, aki nem csinál semmit, ha valaki, hát mi tudjuk. Janka és én. Legfeljebb üvöltözük. Ülünk a rohadt íróasztalunknál és nézzük, hogy szivárognak kifelé a fickók, akiket naponta maga elé citál, de sohasem azért, hogy megdícsérje őket. Némelyik káromkodik. A másik nyel. Ennél többet egyikük sem tesz. Legfeljebb összegugyák a fejüket és sóvárognak, milyen más lenne itt az élet, ha a főnök...

Én már túljutottam ezen a sóvárságon. Megszabadulok innen, készítetem a szárnyaimat, próbálgatom a repülést.

Egyelőre lógó orral kapaszkodok fel a harmadik emeletre. Ilyenkor mindent meglátok. Irtózatosan koszos a fal. A lépcső is. Tudom, hogy a szobánkban is másfél éves pókhálók, koromlebernyegek himbálóznak. Néha lepotyog belőlük egy-kettő. Érdekes, ezt nem veszi észre az istenségünk. Azt se, hogy a bútorok porosak, a parkett meg, mint a csatatér. Ezt nem veszi észre.

A lépcsőház ablakából még kipillantok a tiltott fényre, melegre.

Elszántan nyomom le a kilincset.

Janka a tükör előtt púderozza a képét. Ebből tudom, hogy a telefonálás nagyon is sikerült. Az igazgató félőtkor várja abban a csendes cukiban. A púderozás előtréning.

Vajon mit kezdhetnék ezzel a délutánnal? A púderozás hülyeség, a könyvelni-valót már délelőtt kipusztítottam, marad nekem is a félőt. De erről nem beszélek. A sarkon vár a szerelmem és egyszerűen azt mondom neki, hogy szia Csillag!

Semmi mást nem mondok és ő is csak azt feleli, hogy „csuda klasszul sültött délbén a nap, mit gondolsz, kiugrunk vasárnap a szőlőbe, viszünk megint pocokmérget, kiirtunk egy csomót azokból a dögökből és valahogy lepiszkáljuk a darazsakat is a padlásról, délbén meg napozunk, órákig napozunk, na, mit szólsz hozzá te nyamvadt kis könyvelő?”

Csak nevetek és villan a fogam, a szemem, ahogy megismétlem: „Szia, Csillag!”

TAKÁCS DEZSŐ rajza

KÖVEK ÉS BOGÁNCSON KÖZÖTT

Kövek és bogáncson között
találkoztam újra a természettel.
Szívdobogásom a gyermekkori
találkozásokat idézte föl.

Ügyefogyott voltam! A szakadék
feketén – mintha vakkantani akarna –
fölnézett rám,
vagy nézte volna a fénylő csillagokat,
de lettem áthatolhatatlan árnyék neki.

Máshol úgyszemint áthatolható árnyék vagyok,
vagy ha fény, lecsavarható, mint a mécszláng.
Ballisztikus törvények között a füvek sorsa
törvények nélkül marad, törvénytelen.

Lábam ugyan embert hozott ki, nem fűszálat,
s az éjben kötni tudom a fényt a kővel.
Sötét van? – olvasni csak! A dolgok érzik egymást,
ahogy a mélyen alvók a dolgokat.

Ahogy a civilizációt a természeti
egyenetlenségben a fáradt ember:
Művéből menekülne, művébe visszavágyik,
mert a lelkipurdalás az önbizalma.

Nyugtalanítva nyugtatsz, hegy s völgy az éjszakában!
Mi lesz a végső igaz? A test öröme?
Vagy fölszabadulása a fájdalomból,
ha visszaminősíti egy műhiba?

Távol a lámpasorban, lent az autókaravánban,
odább a bányagépekben új a lélek.
Belehatolni ebbe az új lélekbe! –
többet nem tehetett még senki sem.

(Kövek és bogáncsok között,
este,
véletlenül,
egy asszony szeszélye során,
mégis magam,
akár a mesében élő Babszem Jankó:
elcsavarogtam a lakatlanba
a század ügyeletéből,
a zajos fény-bokorból.)

A KÉS

A kést letettem.

Visszanyúltam érte és becsuktam.

Később úgy döntöttem:
jobb lesz, ha kiviszem éjszakára.

Jobb lesz, ha elfeledkezem valamiben,
tömörítsen a játék szűk körébe
a jámbor együgyűség, s legyen erőm
kiterjeszkedni újra, de okosabban.

VINCZE LÁSZLÓ rajza

Eleven parázson járni...

Szénát daráltatnék a malomban, legyen mindennapi a malacoknak, de várni kell, míg sorra kerülök. A szénadaráló úgy zúg, ahogy a kémények lyukaiban őszidőben a kitartó szelek. Az olajmotor csattogva jár, a kövesdaráló ciripel, mint a tücsök, s valahol messze felmorajlik a cséplőgép is, olykor diszharmóniába zökkenő bőmbőléssel, ha a dobkosárra úgy zuhan a rosszul széjjelrázott kéve, mint a torokba az óriási, rágatlan falat.

A malom előtt országút vezet, vontatók zakatolnak, autók suhannak, lovaskocsik zörögnek, kerékpárok karikáznak rajta, de a malom udvara is eleven sürgés-forgás, mint valami faluszéli fórum. Darát rakodnak le-fel, szénát villáznak a félszer elébe, s a sorukra várók csoportokba verődve beszélgetnek, cigarettáznak az útmenti árok szélén, a „Tilos a dohányzás” táblától illedelmesen távol.

A beszélgetés halk, elnyeli a gépi zörej, körbe kellene érte sétáltatni a fület, csak egy cigánybókor kiáltozik olyan hangosan, hogy a lármája helybejön.

Furcsa látványt formáznak. Az asszonyok fején hatalmas-karimás szalmakalap, a karjukon szatyor, rendszedő gamó, a férfiak övén fenékö, a vállán égfelé szegett kasza. Aratni mennének, ha mennének – az vessen meg érte, aki már sok cigányt látott aratni –, de gyüleseznek előbb, és a rájukkiabáló parasztokat figyelemre sem méltatva viaskodnak a brigádvezetővel, aki egy fejjel magasabb, középpont a kör közepén.

– Nem jártok rosszabbul, higgyétek el – kiabál ő is, majd szerelné lefelé az érthetetlen kiabálások kakofóniáját. – Hallgassatok legalább végig...

– Százhatvan kiló búzába egyeztünk – érvel a rangidős cigánykaszás –, százhatvanban, holdja után...

– A dültje száznyolcvan – kontrázik egy asszony. – Pedig nem is dült az, fekszik, a folyófü virágozik felette!

– Holdjától három munkaegységet kaptok, ez az új határozat, meg hatvan kiló búzáat. Jobban jártok. Egy munkaegység harmincegy forintot ért tavaly is...

A főkaszás – olyan igaz, mint az úrhajók az égen –, jegyzetfüzetet, golyóstollat vesz elő a zsebéből, és számol.

– Az egységre terményt, meg mindent is mérnek, mint a rendes tagoknak? – kérdezi kurta számvetés után.

– Nincsen másfajta rend tírátok se...

Az aratóbókor összebókol...

– Mehetünk! – rendelkezik a főkaszás.

Elindul elől, a többiek libasorban utána, leghátul egy hinduszínű kis vízfordógyerek csecseskorsóval...

– A Cigányvároson az idén búzagaradában hancúroznak a rajkók – mondja egy középkorú ember mellettem, s annyi gúny se nincsen benne, mint a boldog szív közepében harag...

Hét óra múltott. Üres tőggel, tülökszóra ballag a csorda...

S a falu túlsó szélén, a Cigányvárosban – ahol az utolsó putrira maholnap felkerülhetne a műemléktábla –, a szegreakasztott hegedű belsejében unalmában muzsikálni kezd egy tücsök...

Az édesanyám szénáját darálják. Apró öltésekkel a gépkezelő kezeügyébe vilázom, az utánam következők pedig segítenek. Iratlan rendtartás ez. Én az előttemvalónak segitettem, nékem az utánamjövő, a szivességet mindenki másnak szolgálja vissza. A legserényebb egy tatárcú, madárhúsú kicsi asszony. Kazalnyi boglyája van, semmi se lenne egyedül hozzá, ha hívja a daráló üresen járó torka.

De azért a nyelve is serény, pedig zöldes már a nyálába ülepedett szénaliszttől...

– Megírtam az embernek, hogy nem bírok a gyerekekkel – kiabálja, hogy én is értsem. – Hazajött, pedig nem is volt szabadszombatos. Meg is kapta a beosztását a lingár...

Tudom felőle, hogy a férje bányász, kétszáz kilométereket utazik, a fia meg iparos az egyik szövetkezetben. Mégsem ez dolgozik most bennem, mosolyogtat az ajkára szökött szleng...

– Miért kapta meg a beosztását a lingár?

Bosszúból akkora fűlisztgombolyag örvénylik a számba, hogy majd felakad a szemem, mire kiköhögöm.

– Küldtem aratni, meg a cséplőgéphez. Jól jönne a kenyérnekvaló, meg a malacoknak az a kis árpa. De azt mondta, hogy aki vetette, az arassa le, csépelje el. Az ipar az más. Ott kétszer se izzad meg a havi kétezerért...

– Mit mondott neki az ura?

A fűmolnár rámszólt, mert ellustult a kezemben a villa, úgy elfoglalt a rögtönzött „közgazdaságtan”.

– Azt mondta neki, hallja, hogy: Idefigyelj, Pista! Aki kevesebbet dolgozik, mint amennyit keres, az magát csapja be. A pénz, mán úgy érte, hogy az ország pénze fogy, ha termelés nélkül szaporítják, kevesebbérő lesz. Mit csinálsz, te toklyó, ha a tízezer forintod a postatakarékban (mert én egy vasat se kérek el tőle, hallja), amit a Pannóniára spórolsz, holnap, holnapután, csak a felit éri?!

– És megértette a lingár?

– Értette, nem, csépel. Máma is ebédet viszek neki...

Elgondolkozom...

Egyformára darál a történelem mindahányunkat, mint a kalapácsos daráló a szénát. A közös zsákban maholnap senki se állapítja meg, melyik liszt szem lucerna pora, melyik a porcsinfű, melyik a parajból való. S jó ez így együtt, a jóban is jó, hát még a gondban...

S míg mehanikusan öltögetve ezen töröm a fejem, észrevétlenül utolsó szálíg lisztté változik a szénám...

Megyek a kútra. Lóbálom a két üres kannát. Rövidnadrágban, papucsban, trikóban strandolónak tűnhetek a vasárnapló ünneplőruhások, fekete ruhás bácsik, gyászszínű öregasszonyok között.

A kút melletti kapuban beszélgető férfiak. Három öregember, s egy velem korú. Mindnyájan meghordozták a ká-betűt. A legidősebb, nevezetesen jőnevű, szorgalmas gazda, valamikor vélem együtt szolgálta a szomszédfalusi állami gazdaságot, ahol példabájlóan tisztára mosta a nevét. Most nyugdíjas. A másik háromnak is furcsa kacsakaringókat vetett a sorsa. A két idősebbik, testvér, az énkori az idősebbik testvér fia. A ká-betűjük elé még a kupecet is odamondták. Most szövetkezeti tagok, a fiatal – aki negyvenkét éves korában tavaly tette készbe a mezőgazdasági technikumot –, egyenesen öntözési brigádvezető.

– Hívják a géphez. Kazalrakónak – mondja a nyugdíjas –, de nem vállalom. Magos mán nékem a szalmakazal...

– De a magáét megrakná, ugye? – kérdezi az öccs.

– Ezt éppen úgy, ha nem járt volna le a farsang!

Észrevesznek. Adjonisten – Adjonisten. Kezelünk...

A fiatal – a hetvenesek között a negyvenes is fiatal –, aki vélem faragta a polgári iskola padjait, igazságtételt vár tőlem....

– Tudnék néked egy újságbavalót – kezdi a kertek alatt –. Megtudnánk leg-alább utána, hogy mit fiadzik az igazság.

– Miről van szó?

– Kiosztották kaszálni a gát oldalát.

– És...?

– A nyugdíjas gátör egymaga két szelvényt, a bátyádék pedig tizen jussoltak egyet...

Az összes harangokkal harangoznak. Mindnyájával – ahogy mifelénk mondják. A templomból egyre sűrűsödő rajokban jövőgetnek az ünneplős emberek, imakönyves öregasszonyok. Az egyik öregszüle – nyilván rokon, mert szegény édesapám úgy szólította, ángyó – félrevon...

– Mondjad mán gyerelem, mit jelent az, hogy Villa Negra?

Meglepetettségemben dadogóvá válik a nyelvem...

– Azt, ángyó, hogy fekete villa... azaz, hogy fekete ház... de honnét veszi ezt?

Olyan közel hajol hozzám, hogy az orra majdnem az ádámcsutkámhoz ér...

– Ott tartották azokat a mezítelen bálakot a szégyentelenek. Meg más helyeken is...

– Mit? Meztelenbálat?

– Pokolra megy ez a világ, gyerelem!

– Meztelenbálat, itt?

– Mondják. Valaki észre is vette őket. Belesett a firhang hasidéján. A törvénybe is szolt, de elmismásolták...

Odaér egy fiatalabb asszony. A leánya, vagy eltartója lehet, mert rákiabál.

– Itt is kitállalt már?! Jó helyen! Asztán majd hallgathatja a rádióban. – Men-tegetőző hangsúllyal hozzám fordul. – Az hírlík, hogy ezer forintra büntetik azt, aki szobahozza...

Az ángyó lábán szoros lesz a cipő...

– Nem mondtam semmit, gyerelem...

Mindnyájával harangoznak... Nagyboldogasszony napja van...

*

A bátyáméknál csirkepaprikást főztek, elárulják a gőz újuló hullámai. Leszeletelve az uborkasaláta is. Az ecet csípősségével keveredő nyersszag hírmondja ezt is. De én most nem az ő ebédjükhöz lógotom a vizeskannát, kitudni, mi van...

A fiatalabb bátyám ötven esztendő, az idősebb ötvennégy. Ketten gondoznak három norma növekedéskertést – ez a múlt gazdasági évben, fejenként, közel nyolcszáz munkaegységet ért –, emellett az ifjabbik, korareggelre, ebédszünetre, meg estére aratást is vállalt, a felesége a kertészetben is részesművelést, s a házuk tája is felér holmi kisebb magángazdasággal.

Az anyós főz. Ők a háztáji kukorica megtekintéséből jöttek pillanatokkal előttem, s az unokaöcsém Pannóniája is meleg még. A tátrai nyaralásból hazatért hűgá- val nézték meg az üresen álló tanyájuk kertjét, érik-e benne a barack?

Nyúzottak mindahányan, csak a szemük mosolyog...

– Mi újság?

– Dolog, de az mifelénk nem újság.

– A süldők?

- Szépek...

A szavakkal is takarékoskodik, szerencsére a szemem megnyílása óta ismerem...

Mit jelent például az, hogy: Szépek?

A télen, az egész határt karanténba záró száj- és körömfájás idején egyetlen elhullás nélkül megmentették a négyszázas falkát. A beteg állatokat ölükben hordozták a vályúhoz, hogy egyenek, alájuk szalmát hordtak, sebes lábukat mosogatták, lefaragták róla a körömcsonkokat, s a lustább állatgondozók azt mondták a hátuk mögött: Piroscsizmát akarnak a lábukra, a marhák! Mindez benne egyetlen szóban: Szépek!

- Az aratás?

- Lassacskán. Ha mindenki... az állatgondozók is... mindnyájan kenyeret eszünk... de csak néhány vállalt...

A többi nyilván megint azt mondja: Piroscsizmát akarnak a lábukra, a marhák! De az eperfák hűsén vélekednek így...

- A gépek?

- Csinálják, ha az idő hagyja...

Elfelejtí szidni az aratócséplőgépet a szalmapocskolás, meg a szemszórás miatt, pedig másidőben ez volt a dominuszvöbiskum nála...

Csörög a tányér. Marasztalnak, de indulok, hogy jobb étvággyal egyen az özevységre árvult édesanyám...

Szememben lobot vet a huncutkodás...

- Mit tudsz a Villa Negráról?

- Nem voltam oda hivatalos...

A sógornőm szelíd epéje békétlenkedni kezd...

- Nem tudunk semmit. Ne faggasson maga minket, tudja meg mástól!

Az unokaöcsém a tenyerébe nevet, a húga is mosolyog...

A nászasszony már mondja az asztali áldást, s kihaladtomban, zörgetve a láncát, rámacsarog a házörző kutya...

*

Vastag a galambleves, majdnem főzelék. Krumpliszemek, patyolat zöldség, narancshéjszín sárgarépa úszkálnak benne, a tetején zsírpettyek, tejfölpamacsok, petrezselyem, és zellerlevelek, s tányér közepéről előmered a kövér kigalamb püspök-falatja, rajta a két combbal, a zuzája, mája, szíve, s a feje is, ami az édesapám jussa volt még egy év előtt, de most már az enyém. Zörrenve merül a kanál, addig eszünk, míg izzadságban nem fürdik a homlokunk. Akkor pihenünk egy kicsikét a paprikás előtt...

- Mondd, fiam, miért haragszanak rád annyian a faluban? - kérdezi az édesanyám.

- Haragszanak?

A szemében aggódás bújoszik, de alig fér el a felémsugárzó szeretet mögött. Szolgáló volt, amikor három gyerek mostohaanyjává tette az édesapám, de a néhai cselédsors negyvenhat esztendő alatt se köpött ki belőle. Az öröm közepén is fél...

- A múlt évben, mikor azt a Falusi csendéletet írtad, az állatorvosné rámkia-bált a piacon. Téged gyalázott. Olyan is akadt, aki azt mondta, ne gyere haza, mert agyonütnek. Édesapád legyintett: Sziszog az, akinek a lábát szorítja a csizma; de nem addig van az...

Hozza a paprikást, tolja a merőkanalat elé, de visszatolom...

- Köszönöm, jól laktam...

– Egyél csak... Nem mindenki gyaláz, van aki azt mondja: Tiszteltetem a fiát, Mari néném... A szegényebbfélék...

Lekínoznak néhány falatot. Szomorú ebéd...

Ő elmosogat, s aztán leoson a kert hátuljára. Sirni egy sort. Siratni a fiát, de egyszívvel örülni is néki. Édesanya...

*

Kisvendéglő a rangja szerint, valóságosan nagynak se kicsi. Közétkeztetés címén százakra főz a konyhája, de a betérő vendég is a nap minden órájában, olcsón, izléses környezetben, izletes falatokhoz juthat. A pulton kávéfőzőgép, üvegvitrinben hidegétel, a pult végén habot szőrcső a söröshordó csapja. Az asztaloknál időgálók, „blattverő” kártyások, a billiárdasztalon koppan a dákó, sör a golyó, s hátul, az L-alakú terem „úrifertályán”, a sztaniolból kiformált kottadíszes háttérű dobogón tánczenét szolgáltat a néhai cigányprimás Gyula...

A Villa Negra nem apácázárda...

Innen-onnan szólítgatnak...

– Szervusz...

– Jóestét...

– Itthon vagy?

– Meddig maradsz?

Átvergődök a táncos forgatagon, s megkeresem az asztalt, ahol éppen helyet foglal a komám. Olvasott, és olvasó iparos. Idősebb nálam jóval, s ennél fogva a második világháborút angyalbőrben átkozta végig, én pedig csak az utolsó keserű kortyaiból ittam. Szkeptikus, de a szkeptikusságába a tárgyilagosság is belefér...

– Mondd, hogy lehet az, hogy a végén még a rossz is rendbejön minálunk? – kérdezi. – Annyi a baj, nem lenne csoda, ha kilátszana a fenekünk, és... – körbe-kaszál a kezével – látod?

Estélyiruhás lányok, jólöltözött legénykék keringenek a zenekar előtt, túl már a hosszúhajás, csapottvállú hóborton, majdnem illedelmesen...

A Villa Negra nem apácázárda...

– Megmondom, de én is kérdeznék valamit...

Majdnem szíves, ami ritka dolog nála...

– Mondd, utána én is megfelelek, ha tudok...

– Ha kilenne is együtt lenne ki, s azt hinnénk, hogy az a divat...

Elgondolkozik...

– Lehetséges... – Rábólint, ami azt jelenti nála, hogy az érvelést elfogadja, majd kíváncsian felcsillan a szeme. – Kérdezhetsz...

– Mit tudsz a Villa Negráról?

A pofonvert arc sem változik gyorsabban...

– Semmit... Lehet, hogy csak mese... Ne foglalkozz vele...

Bizsereg a nyelvem. Azt szeretném mondani, hogy: Legyőztük az árvizet, mögöttünk az állatvész, lassacskán a kín-keserves aratás is, halk hősiesség ez, cimbora! Ne árnyékolják hát olyan fantomok, valóságnak hitt mesék, vagy mesének mondott valóságok, amikről félve hallgat a falu, anélkül, hogy szembenézne velük, mint a ritka-szerencsétlen esztendő összes bajaival.

Mondanám, de rábeszélő hangletjtéssel a szavamba vág...

– Miért akarsz te mindenáron eleven parázson járni? Majd minden írásoddal felingerelsz valakit a faluban. A Majoros Ádámmal a volt-nagygazdákat, a Hajnal hasaddal a nem-kommunistákat, a Szórtarisznyával a főkommunistákat, a Falusi csendélettel a saját családot is. Mire jó ez? – Elgondolkozik, s borús arcán halványka, kényszeredett mosolygás suhan át. – Jó-jó, tudom én, hogy nem akarsz rosszat... Talán igazad is van néha, de... Neked se lehet jó... eleven parázson járni...

Hallgatok...

Valamikor 943-ban, vagy 44-ben a debreceni Pavillon laktanyában az őrs-parancsnokom volt egy biharugrai szakaszvezető. Méhes Eleknek hívták. Amikor a földijéről, Szabó Pali bácsiról faggattam, ezt felelte: Nem szeretik sokan a faluban, mert mindenkit a tolla hegyére ölt. Később, Szibériában, egy újjvárosi ember Péter bácsi felől is hasonlókat mondott...

Úgy látszik ez a mi sorsunk: Eleven parázson járni!

– Megyünk? – kérdezem hirtelen.

Alszik a falu. A szülőfalum, melynek újra, meg újra nekiajándékozom szavaim hitelét, mondataim velejét, önkinzó álmaim egészét. Kell neki? Nem kérdezem, úgyse felelne. Amelyik ablaka világos, az olyan, mint az eleven zsarát, s amelyik sötét, az talán Villa Negra titkát rejti...

De melyik?

DOHNÁL TIBOR rajza

POZSGAI ZOLTÁN: *Tapolca*

ORDAS IVÁN: *Decs – Öreg-utca*

THIERY ÁRPÁD: *Cassán (II. rész)*

VERES PÉTER: *Levél „Balaton-ügyben”*

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

KÖNYVEKRŐL

POZSGAI ZOLTÁN

Tapolca

I.

A Kossuth és Deák utca a városközpont.

Ha megvakarják Tapolca város tanácsának épületét, előbújik a Fehér Hajó Étterem és Szálló felirat, az SZTK alól pedig az Eibesüzt Szálló, odább egy épületen a Park Szálló, azon túl a Burján Kert, egy hosszú épületen a Leszner Sámuel Borpincésze. Itt fénylett néhány, nem túlságosan nagy, de ezüsttükros kávéház, a tisztikaszinó, itt világlott esténként a népszínműves, temetési-lámpás, inasszabadító ipartestület. Itt nyomták és írták a Tapolcai Lapok-at, sőt itt nyomták a Balatoni Kurírt is, amely pedig keszthelyi lap volt. Idejárt mulatni először lóháton, később motorkerékpáron a járás sok malomtulajdonosa (a tapolcai járásban negyvenkét malom működött még a harmincas években is). Itt szóltak az üzletajtókra szerelt csengők, ha vevő érkezett a boltba. Itt ámuldoztak Tapolca nagyságán az apró falvakból és tanyákról begyalogolt, vagy a kocsifenéken bezötyögött nénikék és gyerekek...

Ezzel a negyeddal Tapolca mostanában ugyan mit kezddhetett?

A legtöbb épület toldozott-foltozott, kopott.

Itt is azt tapasztalom, amit Pápán, Veszprémben, meg Győrben!

A régi városközpont sok épülete haldoklik! Nem a legnagyobbak.

Győrben nem a Hübner Jenő építész tervei szerint épült, impozáns, tornyos városház, Veszprémben nem a patinás vár, Pápán nem a II. József által felosztatott pálosok kolostora, vagy az Eszterházy-kastély! A kisebb, államosított üzletek, polgári lakosztályok és hasonlóak nem tudnak valamennyien megállni, gyorsan és gyökeresen átfarmálódott világunkban. A kisebb városok központjai javarészből ezekből állnak (ha még nem dőlnek). Mit kezdjenek Tapolca centrumában egy-egy régi, főbírói, vagy

nagypolgári lakosztállyal, amely állami tulajdon lett? Három-négy szoba, de egy folyosó, egy illemhely, egy fürdőszoba! Itt dönteni, vésni, toldozni kellett, mégse jól (Annak a két-három családnak, akié lett.) Tapolcán az SZTK épülete szálloda volt; talán minden falát odább tették, de nem jó! A régi, kis üzleteknek is csak része felel meg a mai követelményeknek. A nagyobb városokban már sorra összerogasztják ezeket az agyontoldozott-foldozott, mégsem megfelelő épületeket, és majdnem teljesen új városközpontot építenek, mint Veszprémben, vagy Győrben. A kisvárosokban csak egy-egy új középületet, lakóházat emelnek közéjük. Vagy nem is közéjük, hanem alkalmasabb helyre.

Egyetlen tatarozó kőművesállványt látok Tapolca centrumában.

Ezen tatarozgatnak hol itt, hol ott. A belső átalakítás, faltörés: ez „halad”!

A Kossuth és Deák utcának nincs meg a régi pénzrostája! Amely koronát, pengőt hullajtott a centrumra, azaz több meszet, festéket, ékitményt. Hajdan a Tapolcához hasonló kisvárosok központjai megszürték, megrostálták az egész járás gazdaságának úgyszólván minden ágazatát, s fölfogták belőle a hasznót: másutt nem lehetett ruhát, ágyat, drótkerítést, szőlőprést venni, csak elvétve. Akkor a haszonnal nem kellett elszámolniuk az államnak! A pénzből mindig maradt a széfben, a tárcában, s a nagysága kényes volt az ablak-keretek színére, a falakra; a gazdagság egy része „kiült” az épületek oromzatára, kapujára, cserepes tetőjére, díszes vasalására. Mi – ha nem műemlékről van szó – nem falazzuk vissza az ablak oroslán orrába a kiesett karikát. Inkább építünk egy új gyárat, egy új városközpontot valahol, egy új lakónegyedet valahol, százezer lakos, új istállókat, amelyek ma száguldó vonatokként világitanak esténként a Tapolcai Medencében is, új szállodákat a Balaton mentén... Áztán juttatunk, amit tudunk Tapolca centrumának külsínosságára is; legalább oda, ahol „a papok táncolnak”. Pénz? Abból tulajdonképpen jutna még több is ezeknek a kisvárosi központoknak a tatarozására, csinosítására, hanem a kőműves, a cserepes, meg a festő istentelenül kevés. Ketten meszelgetnek az egyetlen állványon Tapolca közepén.

Néhány száz lépés után lenyűgözve állok meg az új Kertvárosban.

A színek és formák egyöntetűsége nyűgöz le. Minden egyöntetűen új. Mikor már benne járok, csak az újdonsága teljesen egyöntetű, a formák és színek csak hasonlóak. Minden új háznak – magántulajdonos családi háznak – saját, kis egyénisége van. Ez Tapolca pirosarca: majdnem minden tető kihívóan piros! Nem tudom, hány utca ez, de kitesz egy jókora falut. Járda még nincs; nemrég esett, sárban járok. Festékszag, mézszag, mindenütt. Régi ismerősöm, Tőreki István tanár, kísér. Egy formás, negyven év körüli asszonyt mutat. Bent áll az ablakban, kezében festékes bögre és ecset. Az ablakrámákat, -párkányokat festi. Ismerősöm azt mondja, hogy ennek a nőnek ez a mániája! Mindig festi a házat, az ablakot, az ajtót, az utcai kerítést, talán nem is főz, nem is eszik, csak fest. Az ura valami tisztfele a vasúton. És mintha itt mindenki folyvást festene, meszelne, szerelne; bár reggel láttam, hogy innen rajzoltak rengetegen, aktatáskásan, esernyősen, „orkánosan”, bölcsődés, óvodás gyerekekkel. LOTTO- és TOTÓ-szelvényesen a város központjába, a hivatalokba, az eladói pultok mögé és hasonló helyekre. Benézek a nyitott ablakokon. A falak legtöbb szobában régiesen cifrák, a polcokon kevés könyv, a festmények többsége ríktő giccs, a tisztaság rendkívüli, minden szobában virág, a bútorok kárpitozottak. És Kertváros minden sarkán újabb kő- és téglarakások, kiásott fundamentumok.

Délebről a barokk tornyú, gót szentélyű, sokszor lerombolt templom látszik, népdalos, modern harmonizációjú miseének szűrődik ki belőle, ez kalauzol el Tapolca legvénebb arcához, amely mintha sírva esdekelne: „Ó, én nyomorult öreg! Engem nem vesz be a föld soha, annyi szenvedés után?!” Aki nagyon készül a halálba, annak áll az idő, végső soron azonban neki is halad: ez az óváros-féle, már megbomlott a sarkainál, s fogy. Apró, lapos kövekből tákoltt vityillók ezek javarészből, mintha lefejezték volna őket: közvetlenül az ablakok fölött befejeződnek. Csak a kéményeik nagyok és otrombák. Ócska kőlabirintus ez a városnegyed. Valahol e kövek közt csattog ki

Tapolcáról messze, a hegyek felé a patak. Pelenkák lengenek a kövek, meg a víz fölött, pelenkát mosnak a visszeres térdhajlatú asszonyok a patakban. Már szólt érte az őr, hogy piszkos ez a víz. De ők csípőre vágják a kezüket: „Másfelé jártassa a pófáját, ne a mi pelenkáinkra!” A családanyákhoz, négyzetméterekhez, forintokhoz viszonyítva itt születik a legtöbb gyermek. Valahol kovácsüllő csattog, valahol kézi hajtású kukoricadaráló ropogtatja a szemet; tyúk röpül a köveken, tököt tol egy ember talyigán. Hajdan Tapolcát teljesen földülta a török (az 1235-ből 52 lakása maradt), de jöttek az új jobbágyok, mesterek, kolónusok, ide a patak, meg a közeli Malomtó partjára. Jött velük a Batsányi család, s nyomorúságos sarukészítő műhelyt épített; falcsonkjai ma is itt állnak, de az óvárosnak ezen a sarkán is tiszta, parkos már a vízpart. A sarukészítő műhely-maradvány mellett élénk, zöld gyep és virág illatozza körül Batsányi János és Baumberg Gabriella szobrát.

Alkonyatkor mintha közelebb jönne a Szentgyörgyhegy!

Mi még így is elég soká érünk oda Tapolcáról, amelynek mezőgazdasági tartozéka. Legalábbis háromnegyed részben. Más szőlőhegyek kevésbé. A hegyek felé vezető utcák leginkább a város parasztlakta, szekércsapásos, fertályai. Szekerek jönnek-mennek, nagy permetező és boros hordókkal. A közös gazdaságnak négyezer holdja van, abból kétszáz hold a szőlő, tizenöt az új barackos. Sokkal több a magántulajdonos szőlő és gyümölcsös. A hegy jön! . . . Orbán József, járási népfronttitkár mondta: ha jó bort akarok, menjek az utcán végig, ki a Szentgyörgyhegyre, Illus nénihez. „Öreg már nagyon. De jó bort leginkább csak ilyenek adnak.” Azt gondolom, azért az öregek, mert ők a legtapasztaltabb szőlészek, borászok. A szőlőlevél hűvöset lehel a hegyoldalon. A föld alól előbújó pince és egyben lakóház ajtajában egy öreg mandulafa áll őrt. Illus néni előcsoszog, arcomba világít. Elmegy, majd visszacsoszog egy teleszívott lopóval. És panaszkodik: „Ó, itt most mindenki szüretel ősszel, tavasszal, télen, nyáron! És milyen kifizetődő a nyári, meg a tavaszi szüret! Ahhoz nem kell szőlő! Mi pénzt vesznek be nyáron is! Csak én nem tehetem! Én nem! Én már elmúltam nyolcvan esztendő, akár mikor meghalhatok! És bűnnel nem szállhatok a sírba! Mi pénzt vesznek be . . .!” Most már tudom, miért ajánlották az ő borát. Kiváló bor az övé! És olcsóbb, mint lent a kocsmában a félnyári, félőrszi termés! „És tudja, mi még a baj?” – mondja. – „Hogy most sok bortermelő, sok szövetkezet nem megy föl szőlőt telepíteni azokra a hajlatokra, magaslatokra, ahol a legjobb bor terem. Ott nehéz a munka! Nézze: ha egyszer elkel a nyári szőlő is! . . . Sajátmagának persze senkisé a szántóföldön termeli a bort! Egészségire!”

II.

Négy napja vizslatom Tapolca négy arcát, a kopott emeletsort, a boldog-piros Kertvárost, a régi körengeteget, Szentgyörgyhegy pincszereit. Egyik sem mutatja, mi itt az új, városszülő erő. A templom gót szentélye, a hajdani uradalmi központ és erődítmény maradék fala, lent a régi vásárok elképzelt nyüzsgése, amelyet a keszthelyi (Gersei Pethők) földbirtokosok meg-megrohantak, földidézik Tapolca ősi, mezővárosi dicsőségét. Az emeletes városközpont föl villantja a kapitalizálódás, polgárisultság városmag-szülő erejét. A keszthelyi lapok egyike nem ok nélkül féltékenykedett a századforduló után gyorsan kikelő városmagra. Azt olvasom belőle: „Tapolca nagy borexportja, malomipara, fellendült üzleti élete révén megelőzi a városiasodásban Keszthelyt!” – De ez a hajtás hamarosan satnyult, majd eltűnt. Ma a kiskereskedelem erősen decentralizált: jártam a lesencetomaji boltban, itt is árulnak kalapot, csillárt, televíziót, mindent! A borkereskedelem meg centralizált: irdatlan borpince húzódik végig Tapolca egyik, emeletes házsa alatt, de a hajdani, nagy Leszner-pince ma csak fiókja a badacsonyi pincészetnek. Ez a kereskedelem nem „költ ki” egy várost.

Megállok az új Gabriella Szálló előtt. Most avatják a kufsteini polgármester jelenlétében. (Ő is nagy tisztelője Batsányinak és Baumberg Gabriellának.) A szállónak kereké, azaz lapátja van. Mert ez volt a régi, híres malom! Az ipar!... Odább föltűnik a városgazdálkodási vállalat telepe (központja a járásbeli Sümegen funkcionál, mert odavaló a főnök). De ez az ipar, a kisipari szervezetekkel együtt annyi Tapolcának, mint a szappan, a fogtisztító, a fürdő stb. az embernek... A régi öregek azt mondták: „A keresztutaknak titkuk, lelkük van”. Tapolcán pedig fontos útvonalak futnak össze. Vonatok, autóbuszok, egyéb járművek ezrei járnak itt; csupán az állami közlekedés ezerháromszáz embernek ad kenyeret. De ha ettől volna város Tapolca, nem kellene haladéktalanul, vagy a közeljövőben várossá „ütnünk” a Győr–Sopron megyei Csornát, a Vas megyei Celldömölköt, sőt a Veszprém megyei Zircet is?! Sok útvonal, útkereszteződés település-városszülő erő ma is, de nem akkora mint régen, amikor nagy magánkereskedői és hadi találkozóhelyekké váltak az ilyen helyek. Ma úttalan utak mentén is nő város!... Meglehetősen sokat időzők Tapolca város Tanácsán, más hivatalokban, vezetőségeknél, központokban, irodákban. Feltűnően sok van belőlük. Kérdezgettem, de nem tudták megmondani, mennyi az egy-egy főre jutó írógép Tapolcán. Mennyi a nyomtatvány-fogyasztás, mennyi a kisváros improduktív munkaereje. Úgy tűnt, hogy nem a keresztútnak van itt lelke, titka (város-szülő titka), hanem valami másnak, valami érzékelhető emberi nyüzsgésnek, amely várost követel és szerencsésen találkozik is egy új, igazi. városszülő erővel.

Tapolca északi határában kövekbe rugdalok, sok a köves, terméketlen talaj a környező falvak határában is. A szőlők, szántóknak használt völgyek aranyat teremnek, de leginkább gépekkel művelik már őket. Ledől a régi nádtetős világ! A ledöntött nádtető minden kis lyukában élőlény – vadméh, bogár – lakott, amely a nagy változások fölroppent; lepkék keltek ki hirtelen gubóikból, még Tapolca emeletes házaiból is. Ki-ki hamar megfelelő helyre, fészekre ereszkedett. Sokan helyezkedtek el a vasúton, a falusi és kisipari termelőszervezetekben, a környező kőbányákban, üzletekben, hivatalokban. De sokan még fönt keringenek; sokan csak azért, mert a ma kínáló helyet nem tartják megfelelőnek. És itt vannak a munkába érett fiatalok... Mikközben beszélünk is Varga Kálmánnal, a tapolcai városi tanács elnökével, cseng a telefon: egy falusi kislány tapolcai nagybátyja beszél; protezsálná a lányt a tanácsra, hivatalnoknak. A folyosón meg egy tapolcai asszony vár az elnöknőre „elhelyezkedési ügyben”. Azt mondja Varga Kálmánné: az útépitéseknél, meg jónéhány termelőszervezetben kevés a munkaerő, de mindenki nem mehet ezekre a helyekre. Hivatalnok, állami, kereskedelmi és más alkalmazott sem lehet mindenki. Ahhoz ma iskola, meg rátermettség is kell. Különben is: az adminisztratív létszámot inkább csökkenteni kell. Az elnöknőt gondterheltnak, s egyszersmind tettekre késznek láttam. Megfontoltan tettekre kész. Mondtam neki: most már tudom, hogyan született a nagy apparátus egyik fele, vagy negyede a hivatalokban, üzemekben, központokban.

– Igen – mondta kis tünődés után – már több oldalról látjuk.

– Hogy miért olyan nehéz az adminisztratív létszám csökkentése.

Bólintott. Tapolca példáján, az elnöknő beszéde révén sokminden megvilágosodott. A régi szállodatulajdonosok mellékesen elvégezték a maguk adminisztrációját. Ma a felszolgáló, vagy csupán a főnök nem végzi el. Aztán: a személyi kultusz idejében sok jó és sok túlzott, teljesíthetetlen ukáz, parancs hangzott el. De a személyi kultusz adott hivatalnok-lavinát, az ukázok keresztülhajszolásához. De mindez a dolognak csak az egyik fele. Cseng a telefon, nyílik az ajtó, s „alulról” is taposnak a hivatalért sokan! Nyomnak érte, természetesen más, jó állásokért is. Főképpen ott kelendő a hivatal, ahol kevés az ipar. „Te, a Pistánk sógora osztályvezető! Ő besegít adminisztrátornak. Neki szava van! Az osztályvezető azt mondja, nincs státusz. De a hivatalkereső már szólta a téesz-agronómusnak is, aki járási tanácsstag. Meg mindenkinek. Egy megyei osztályvezető is tud az ügyről; azt mondja a kérelmező egykori tanárának, hogy megpróbálja...” Az igazság és teljesség kedvéért talán még folytatni kellene, de minek? – Akármekkora is az ellenállás – mondja Varga Kálmánné –

itt-ott átszakad. Nálunk a tanácsnál már nem. Ez az út nem járható. Más utat kere-sünk és remélem találunk is, ha nem is nyomban. Ott kell elkezdennünk, hogy valami új kast is tegyünk a munkáért, hivatalért bolydulók elé.

- Konkréten mire gondol? Milyen lehetőségekre?
- Arra, hogy minden új létesítménynek helyet, segítséget adunk.
- Hely van itt sokmindennek. A sok, terméketlen talaj!
- És - mondja - napi ötvenkét millió liter víz a patakban.

Csakugyan: itt nem kellene megszegni a „Földvédelmi törvény”-t, amely megtiltja a szántóföldek ipari és egyéb elfoglalását, ha valami gyárat, gyárrészleget telepítenének. De ez az ipartelepítő lehetőség eddig nem adott ipart, s egyelőre csak halvány remények vannak rá, hogy ad a következő évtizedben. Varga Kálmánné azonban egy gödröt említ, amely a városban van: attól sokat várnak. Most ásták ki egy épületnek az alja lesz. Elmegyek oda. Itt tulajdonképpen nem egy, hanem több épület kezdeti földmunkáit végzik. Megrakott talicskák nyöszörögnek a pallókon. Mezítelen férfihátak villognak a lapátok fölött. Mi épül itt? A munkavezető kihúzza magát: „Ház, kérem!” „Miféle ház?” „Ház: nyolc emeletes!” Ez az alig észrevehető építkezési nyüzsgés tehát nyolcemeletes házat emel. Egész Közép- és Nyugat-Dunántúlnak alig van ilyen, vagy ennél magasabb háza. Győrben nemrég adták át rendeltetésének az egyetlen, első nyolcemeletes házat, Veszprém-ben (ahol a köves talaj miatt erősen föl-felé építkeznek) most adták át az első magas lakóházat: a tízemeletest. Tapolcából majd úgy nyúlik ki a nyolcemeletes ház, mint a kabhegyi adótorony a hegyek közül. Azt mondja a munkavezető, hogy ennek a háta mögé meg egy sor ötemeletes házat építenek. Most ez az építkezés még egyáltalán nem lenyűgöző, sőt: alig kelt figyelmet.

De itt lüktetik a csákányok az új vért a városba!

A Bakonyi Bauxitbánya építkezik a város telkein!

Egyszerre nyolcemeletesen mutatkozik be Tapolcának! Ha a talaj nem gyenge a tavasbarlang miatt.

És ezt a bányát nem lehet földgázzal helyettesíteni soha...

A Bakonyi Bauxitbánya ugyan elég messze esik (Devecser felé). Erre már nem piroslík a dőmperek, vagonok csapásán az elhullatott bauxit, amely úgy elvezet a bányához, mint a vérnyomás a lött szarvashoz. De nemcsak Tapolcának kell több, város-szülő ipar, hanem a bauxitbányászoknak is kell egy város! A Bakonyerdő, azt mondják, nem kultúrhely, ott a szellemi és fizikai munkásokat előteremteni és megtartani nem lehet. Majd innen, Tapolcáról járnak ki sokan autóbusszal és mással. De itt van a közelben Uzsa, a kőbányászat központja is, amely ugyancsak utakat keres Tapolcára. A tapolcaiak egy része eljegyezheti magát a most felkínálkozó munka-alkalmakkal. Az olyan épületek, amelyeket a Bakonyi Bauxitbánya emel Tapolcán, úgy látszik testvéreket keresnek és találnak is. Vagy hat szerv, intézmény, kereskedelmi vállalat jelentette be, hogy hamarosan székházat, áruházat épít Tapolcán. Ezek az elmúlt években átadott, néhány, új létesítménnyel, az új autóbusszpályaudvarral, néhány pedagóguslakással, kórházi létesítménnyel együtt előnyösen megváltoztatják a város képét. És maga az építkezés is munkát, pénzt ad! A közigazgatási, közlekedési, kulturális, egészségügyi, idegenforgalmi és mezőgazdasági központ a bányászat beköszöntésével – ha egyelőre nem túlságosan gyorsan is – új virágzásnak, városiasodásnak indul. És még nem tudjuk, mit hoz Tapolca híres vízrendszerének megtisztítása a szennyvíztől! Amely megintcsak messze vezethet, hiszen Szigliget alatt végződik a Balatonban, s már volna, aki kievezne rajta, hogy a csodás úton a kirándulók ezrei kövessék!

Decs — Öreg-utca

1.

Decs a Sárköz fővárosa.

Az Öreg-utca Decs főutcája.

Egyik rang sem hivatalos, sőt az Öreg-utcának ma már a neve sem az, az állítás mégsem vitatható. Decs a táj legjelentősebb községe és az utca, melyben a református templom áll, a nagyközség legtekintélyesebb utcája.

Külsőleg.

A tekintély legfőbb oka maga a templom. Gyönyörű, jórészen XV. századbeli műemlék, a műemlékeknek nálunk megszokott sorából, ami úgy értendő, hogy szinte mindegyik lepergett évszázad rajthagyta a maga kezenyomát. A belépő minden magyarázat, vagy útmutató tábla nélkül is megérzi, hogy itt átlagosan száz, olykor még kevesebb évenként újjá kellett építeni valamit. Török égette tetőt, ágyúgolyó repesztette boltívet, árvíz mállasztotta vakolatot. A templomon, de a régebbi házakon is látszik valami konok, makacs igénye a maradandóságnak, pontosabban a megmaradni akarásnak. Ezek a régebbi házak azonban nem túlságosan régiek. Hatvan–nyolcvan, esetleg még kevesebb esztendősek. Valamennyi súlyos, tömör, mintha már építettőik fejükbe vették volna, hogy őrizni fogják az életformát, melyben születtek. Várszerűek és talán mert barátságos, lakályos várat még soha, senki nem épített, zordak, barátságatlanok. Elsősorban az Öreg-utcában, de egyebütt a faluban is ott komorlanak ezek a tizenkét-tizenhat ablakos óriási építmények. Szinte valamennyiből kitelne egy tágas fogadó, kocsiallással is felszerelt beszálló vendéglő. Egyik sem volt az, de már több, mint harminc évvel ezelőtt is ilyesfajta érzést keltettek az ide vetődő idegenben.

Móricz Zsigmond 1933-ban két riportot írt Decsről. Móricz nyomában járni minden, csak nem eredeti ötlet – az ország másik végében, Kétpón már évekkel ezelőtt megtettem magam is –, de éppen ezek a változtathatatlanságot őrizni igyekvő házmonstrumok serkentenek arra, hogy majdnem egy emberöltő változásait keresni igyekezzem. Tehát: – hogyan élnek ma azok, akikkel Móricz Zsigmond harminchárom évvel ezelőtt szót váltott?

Nevetségesen könnyűnek ígérkezik a nyomozás. Móricz, mindmáig a legnagyobb magyar riporter, olyan precíz helyszínrajzot adott, hogy csak néhány szóval kell megismételni és az évtizedek óta itt lakó falubeliek egy akarattal kiáltanak fel: „Ez az! Megvan!”

2.

Nincs meg.

Pedig a ház olyannyira a Móricz által leírt, hogy még a benne lakók is a magukéra ismernek. Az utcára szolgáló ablakok száma, mint Móricznál. A kaszárnyányi udvar végében pajta zárja el a veteményest. Anélkül, hogy beljebb kerülnénk. látatlanban el lehet hinni, hogy „Ha nem is ég minden szobában villany, az istállóban feltétlenül.” Az ilyesfajta nagygazda porták voltak azok, melyekben a jószág kényelme előbbre járt az emberénél, amelyekben a szobák sora nem annyira lakhely, mint a vagyongyűjtés, az anyagi erő másnak is mutogatható bizonyossága volt. Móricz nehéz polgári bútorokat, használatlan márvány mosdókat talált bennük és a szek-

rényekben töménytelen ruhát. Nemcsak a csodálatos sárközi népművészet termékeit, hanem az elsősorban árért vásárolt városi holmit, brokátot, damasztot, bársonyt is. Ahogyan írta: „Nincs harmónia az életük és a keret közt.” Majd gúnyosabban: „Látam egy menyecskét, minden foga a legszöbb aranybul vót – mert ez is divat.”

„A magyar parasztság legmagasabb szintű arisztokráciájának” természetesen voltak kincsei is. Például a különféle kendők, jegykendők, körösztlőkendők, rétesabroszok, melyekből „Egy-két darab megszépít egy múzeumot.” A gazdag házakban uralkodó hangulat ugyanakkor nem vallott arra, mintha a vagyon birtoklása egyben a boldogságot is jelentette volna. „Gyógyíthatatlan lehangoltság... Gyereknek sehol semmi nyoma... Minek ebbe a komisz világba?... Elvigyék a háborúba? Minek a?...”

Ivanicséknál vitát nem tűrően megállapítják, hogy a Móricz leírta ház feltétlenül az övék. Abban azonban legalább ennyire bizonyosak, hogy – szavuk szerint – :

– Nem járt nálunk „az az ember”!

Honnan ismerte akkor őket? Bár itt sok minden sántít. Az öreg gazda csakugyan vidám, erős ember volt, de a fia már nem „sovány és olyan, mint egy állástalan softőr.” Ez illene egy harmadik utcabeli családra, de azoknak meg jóval többjük volt ötvenkét magyar holdnál és a házuk sem olyan. Egy másiknál az egykori földterület és a traktortulajdonosság is talál, de egyik tagjukra sem lehet ráhúzni a Móricz-adta küllemet.

Az azonban mégis csak bajjal hihető, hogy egy többbezres lakosságú községben egyáltalán ne maradt volna nyoma a kor legnagyobb magyar írója látogatásának. Móricz küllemre sem volt az a jellegtelen vigéc, utazó ügynök, amilyenből tizenkettő jut egy tucatra és amilyenek bizonyára szép számmal látogatták a gazdag sárközi falut. Harmincháromban már évtizedek óta országosan ismert volt a neve, a képes újságok jóvoltából az arcmása is. Senki ne emlékezne rá? Bírák, esküdtek, református pap, az egész eklézsia, senki?

Boda tiszteletes úr néhány éve elhunyt elődje talán igen, de az már a sirban van. Ő maga egyszer látta Veszprémbe, a népőiskolán, arról azonban, hogy Decsen járt volna, nem is hallott. Pörnyi Pál, a község egykori nagytekintélyű bírása szerint:

– Hivatalos fogadása bizonyos, hogy nem volt. Ha csak a néhai lelkésznel is megszállt volna, arról nekem tudnom kellene. Az olvasóköriben pedig egész bizonyosan nem járt.

Az öregembernek olyan az esze, emlékezete, akár a beretva. Messzi évek távolából játszva idézi az eltűnt élet minden mozzanatát. Épp Móricz ittjárta ne lett volna részére megőrzésre érdemes emlék? Ez annál hihetlenebb, mert az öreg gazdák többsége, akikkel beszélgetek, meglepően, sőt irigyléseméltóan művelt, olvasott.

3.

Ivanics Vince, akire ha húsz évvel idősebb lenne, legjobban illene a vidám, erős öreg gazdáról festett kép, nevetve védi faluját, amikor egy Móricz-megőrkítette mozzanatot feleleveníték. Egy gazdaggyerek, akit valamilyen lucernamag eltüntetésével vádoltak, ököllel támadt az édesapjára. Ez olyan felháborító, hogy még ma sem veszi be a decsi gyomor. Kiváltképp ha idegen érdeklődik utána. Kizárt dolog, nem a faluban történt, itt nem történhetett. Az ilyesmit nem feledí el még két emberöltő emlékezete sem.

– Nem Decsről írták ám azt, hogy amikor a fiú hajánál fogva vonszolta kifelé az apját, egyhelyt az apa megszólalt: Eddig fiam, és ne tovább! Én is eddig húztam az apámat!

A történet természetesen irodalmi idézet. Ő pontosan tudja, én meg eltitkolom, hogy nem emlékszem kitől származik. Bármilyen hatásos is azonban az érv, nem győz meg. A lucernamag históriát honnan egyebünne, ha nem helyből vette volna Móricz? Tévedett? Költött? Sokkal jobban tisztelem riporteri lelkiismeretességét sem, hogy ezt elhihetném, mégis elbizonytalanodok. De a környezetfestés olyan tökéletes, hogy mindenki, akinek elébe tárom, rábólint:

– Más szava után nem írhatta!

Végre, az Öreg-utcától tényleg harmadik, vagy negyedik soron felbukkan az első nyom. Idősb Lukácsi Pál a riportokra ugyan nem emlékszik pontosan, de arra igen, hogy Móricz annak idején:

– Jól megporhálta a decsieket!

A porhálásban, porhanyításban, mondjuk így, hogy bírálatban a már idézettek csakugyan nem szűkölködnek. Az Öreg-utca című riport befejezése: *„Mély bánat telepszik rám, alig várom, hogy hazajöjjenek és a gyerekeim vidám arcán újraébredjen a nehéz életre a kedvem.”*

Lukácsi Pali bácsi azonban nemcsak a riportok bíráló élére emlékszik, hanem személyesen is látta Móriczt. Igaz, hogy nem Decsen, hanem Szekszárdon, a népművészeti kiállításon. De az évszám azonos, 1933-ban történt. A két Lukácsi, apa és negyvenegynéhány éves fia, nagy irodalombarát. Dallos Sándor könyveit említik, a fiatalabbik Sértő Kálmán verseket idéz. Ifjabb Lukácsi Sándor emlékezete még közelebb hozza Móriczt Decshez:

– Én nem, de néhai Pali János barátom látta. Nem itt, hanem Alsónyéken. Állt az utcán, egy fa tövében is jegyzetelt. Azt azonban nem tudta kideríteni, hogy hol szállt meg?

Valószínűleg sehol. Ugyanigy valószínű ez Decs esetében is. Hivatalos fogadása nem volt, az olvasókörbe nem látogatott el, amit ha hosszasan időz itt, aligha mulasztott volna el. Valamelyik ismerősével; esetleg egy Decsen járatos, de nem idevalósi-val; többfelé benézhetett, szót válthatott ezzel-amazzal. Sehol nem kelthetett feltűnést, hiszen már jóelőre figyelmeztették, hogy ebben a faluban semmit ne bírálgjon, mindent csak dicsérjen. Sok kíváncsiskodó járta a Sárközt, megőrizhette inkognitóját. Akkor se nagyon szűrhatott szemet senkinek, amikor itt is megállt valamelyik fa koronája alatt és jegyzetelt. Aztán otthon a sok apró részletből gyúrt össze egy olyan családka egészet, mely annyira jellemző a falura, hogy a decsiektől magukra ismernek. Anélkül azonban, hogy az egyes szereplőket azonosítani tudnák. Móricz olyan decsi házat alkotott, mely egy féltéglával se rína ki az Öreg-utcából, és olyan decsieket, akik ha a többi között igyekeznének templomba, teljesen észrevétlenek maradnának az „igaziak” mellett. Kérdőjeleként – némi nagyképszerűséggel szólva – ennyi a „filológiai” eredménye. A két riport a tipusteremtés magasiskolája, szubjektív hitelesség, a Móricz teremtette decsiektől „decсібek” a decsieknél.

4.

Bevezetőben azt állítottam, hogy az Öreg-utca Decs legtekintélyesebb utcája.

Külsőleg valóban az. Olyasformán, mint ahogy a vasútállomás melletti református temetőben az izes családneveket hordó, toronnyi, nem egyszer kisháznyi síremlékek teszik a sétálóra a legnagyobb hatást. Az Angyók, Aranyok, Balhák, Bogárok, Bónák, Bordák, Borjátiak, Csapók, Könczölők, Pörnyiek, Tikosok, Tormézek igyekezete, hogy legalább a poraikat nyomó márványkő megbirkózzon az elmúlással. A nagyházak lakói megváltoztak. Móricz még úgy találta, hogy az asszonyok: *„Főlényes, de végtelenül előzékeny. Könnyen beszél és sokat. Tele van nagyszerű mondani-valókkal.”* Lehet, de mostanság édeskevéssé tanújelét adja. Majdnem mindegyik portán asszony fogadott és bár faluszerre jólismert kísérvével, az egyházközség emberével, állítottam be, szinte kivétel nélkül rideg volt és barátságtalan, majdnem ellenséges. Szöges ellentétben a férfiakkal. Ivanicsné felelősségrevonóan kérdezte, mielőtt felébresztette volna odabenn szunyókáló férjét:

– Mit akar a gazdától?

Ha egyáltalán lehetséges, a Gazda szót nagybetűvel mondta, mint olyasféle hatalmasság titulust, aki kétszer is meggondolja, hogy színe elé eresszen-e egy sosem látott idegent. Erdős Emil, a harminc éve helyben tanító iskolaigazgató, későbbi kísérvete csak annyit segített, hogy az asszonyok fékeztek ellenszenvüket, bár így is leplezetlen volt, hogy legszívesebben rám eresztenék a kuttyát.

– Megtépázták ezeket az embereket az évek, – így az iskolaigazgató, majd szép, képes beszéddel folytatja: – Ahol gyalulnak, ott amióta világ-világ, lehulló forgács is akad. Sokat próbált a falu.

A vagyonvesztésen, a társadalmi átalakuláson a férfinép érezhetően könnyebben túltette magát, mint az asszonyok. Ennek bajosan mérhető, de nagyon érdekes példája a termelőszövetkezettel kapcsolatos. Az Új Életben néhány esztendeje még szinte mindennapos volt a torzsalkodás, perpatvarkodás, békétlenség. Olyasfajta bírálat, mely mindenáron mindenben hibát, a kákán is csomót keres, csak azért, hogy bizonyítani tudja: – az a híres, reklámozott közös gazdaság nem ér annyit, mint a régi. Nincsenek konkrét számok a kezemben és különben sem mezőgazdasági szaktanulmányt írok, hogy a múlt árutermelését egybevessem a maival; így a termelőszövetkezet gazdálkodási színvonalát kívülállóként megítélni nem tudom. A helyzet azonban nem lehet a legrosszabb, mert a pár évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva kétségtelen a pálfordulás. Vita, nézeteltérés természetesen ma sem ritkaság, de a termelőszövetkezet irányítását ért bírálatok sokkal megfontoltabbak, hümmögőbbek, talán azt is lehetne mondani, hogy megbocsájtóbbak. Ilyesformák:

– Csak aztán ne legyen kapkodás!

– Lehetne a vezetés alaposabb, körmükrenézőbb!

Az előző esztendő bírálataihoz mérten, melyeket aligha engedne nyomdafestékhöz jutni a szerkesztő, ez a fajta már gerleszelid, szinte bóknak minősül. Azonkívül a tények tudomásulvételének is. Akad olyan idős, egykor a maga birtoka jogán nyilván tehetősz gazda, aki tagja a református presbitériumnak és a termelőszövetkezet vezetőségének. Két funkciója tűrhetően megfér egymással, nemcsak a gyakorlatban, hanem az eszében, a lelkében is.

– Sosem szabad elfeledni, – mondta egyik beszélgetőtársam – hogy Decsen a szocializmust jórészt azok építik, akik két-három évtizeddel korábban még a maguk kis földjéhez akartak házassággal, kuporgatással, vagy akárhogyan egy-egy újabb darabot ragasztani.

Persze ez az ország egyéb részeiben nincs másképp, csak – ezt ismét az előbbi mondta – „Nem mindenkinek fordul egyforma gyorsan az esze kereke!”

A büszke gazdaházak utcájában Móricz látogatása óta gyógyszerár nyílt és még valami, ami mellett csakugyan nem lehet szó nélkül elmenni, ha valaki a mai Öreg-utcará kíváncsi. Kollégium. A pusztai gyerekek kollégiuma. Tolna megyében az első.

A tizenhat és félezer holdas nagy decsi határ különböző sarkaiban a gazdálkodás rendje tanyákat, olykor csak magányos házakat teremtett. Ezeket a statisztika szenvtelenül „külterületi lakott hely” névvel illeti. Összesen tizennyolc van belőlük, a legnagyobbik 545, a legkisebbik 2 lakossal. 1960-ban Decs ötezerszázkilencvenhét lakójának több mint egyharmada élt a községen kívül, öt, hat, hét kilométerre a legközelebbi zárt településtől. Ugyanekkor a pusztaiaknak ötszáznegyvenhét gyerekük volt és ezek jórészenek hóban, fagyban, sárban, embertelenül kemény körülmények között kellett oda-vissza megtenniük az otthontól az iskoláig vezető utat. Akik megtették, tanyasi iskolások maradtak annak ellenére, hogy forma szerint a falusiba jártak. A pusztai gyerekek számarányuknál, de tényleges képességüknél is sokkal kisebb százalékban jutottak magasabb iskolába, mint a többiek. A kollégium, mely a régi református iskolában, a templom tözsomszédságában nyílt, nem hogy a tanyai otthónokénál, hanem kevés híjja valamennyi falubelinel különb környezetet biztosít. Hálótermek, takaros tanulószobák, elkülönítő a gyengélkedőknek, modern konyha sorakozik a régi falak között. Figyelemreméltó lelkesedéssel és érezhető örömmel épp az egykori „tulajdonos”, a református lelkész, mutogatja az újjávarázsoit épületet, ahonnan a kis lakók csak hétvégeken szabadulhatnak ki az állandó pedagógusi felügyelet szárnyai alól.

„Gyerekek sehol semmi nyoma...” V a n gyerek. A község lakóinak negyedrészre tizennégy év alatti. Decs természetes szaporodása az 1949 és 1959. között eltelt tíz év átlagában 6,7 százalékos. (A ténylegest már mínusz előjelű szám jelzi, a negatív irányú vándorlási különbözet 12,6 százalékos. Az itt világrajött állampolgárok túlnyomó többsége azonban mégis csak valahol a határaink között él, a gyerekek

zöme pedig itt is nevelkedik szülőfalujában.) Amíg az iskolaigazgatóval a falu végételenül hosszú utcáit rójjuk, légiószám köszöntenek ránk az iskolából jövő, vagy oda igyekvő gyerekek. Én természetesen nem tudnám megmondani, de Erdős Emil pontosan néven nevezi, hogy ki-kinek az ivadéka? Sokuk a régi, várszerű gazdaházak idős lakóit is, de a tisztelet az életkornak szól, nem a valamikori vagyoni hatalomnak. Ennek emlékét csak az öregek őrzik, a mai tizenöt-húszévesek zavarba jönnének, ha eszerint kellene rangsorolniuk községük lakóit.

Az Öreg-utcában a régi református iskola külső képe nem változott. Móríz nyomban ráismerhetne. Csak, ami a falai mögött és az Öreg-utca tekintélye körül van, portáján fordul be. Nemcsak nekünk jár köszönés. Üdvözlík a gögös parasztvárak az egészen más.

SIMON BÉLA rajza

Cassián

(II. rész)

Délben azzal fogadnak: este összejön néhány öreg a kultúrházban. Régi cassiániak, kérdezzek csak tőlük, amit akarok. Hosszúnak tűnik a délután. Sötétedésig a házak között mászkálok, felkapaszkodom a teraszos közökbe. Se város, se külterület ez a Cassián ma. Időnként megállítanak, közömbös dolgokról beszélgetünk. Egy nagy, borzas család ez itt, százhusz lakás, ötszáz ember. Mindenki ismer mindenkire, mindenkiről tudnak mindent. Ki hogyan halt meg, hogyan temették el, hogyan élt, de ebben az összefüggésben inkább a barátság és a családiasság vonásai fejlődtek ki, és nem a bizalmatlanság. Besötétedik lassan. A völgyre, a Zwicker-házra vastag, fehér pára telepszik. Itt fent az utcai villanyok sárga fénye örökös a házak fölött.

Az öregek. Dobek József a legöregebb közöttük. Hetvenkét éves, valamikor csapatvezető vágár volt. Köhéccsel, nézelődik, mindenkit szemügyre vesz, azután leül, a sörösuveget leteszi maga elé a földre. A fekete kalapot megigazítja a fején, nem veszi le; keservesen járok már, igaz, de a fiam mondta, hogy jöjjenek el, s bólogat hozzá. Beck Henrik az íróasztalnál ül, háttal. Ötvennek gondolom, közben mondják, hogy legalább tizzel több. Talán csak nagy fáradt szemei figyelmeztetnek; harminchárom évig dolgozott a bányában. Kókai István késik néhány percet. Okvetlenül megvárjuk, mondja az öreg Dobek, azután megjön Kókai. Kemény, energikus, ősz fej. Leül a fotelba, azután feláll, megrázza a fejét: alacsony ez nekem, mondja, s közben szemmel tart mindent, mindenütt ott érzi magát, azon a ponton, ahol a többiek vannak. Körülüljük az öreg Dobeket, mint egy kedves mesemondót. Egyszer csak valaki elkezd, a másik hozzászól valamit, kissé hátrább is húzódok, hogy ne zavarjam őket, mintha itt se lennének. Egymás szavába vágunk: bányatörténetek, sztrájkok, halott cimborák emléke, a munka, a kövek, az irodisták, a fizetési szalagok, a langyos fröcsök íze, a fák, a menyecskek. Az egész élet. Vastag füstfelhő lebeg a fejük körül, belevágnak egymás szavába, azután megint, csak hallgatom őket, zavartan, nem is vagyok közöttük tulajdonképpen.

- Azt mondják, valami főpallér volt az a Cassián - döröggi valamelyik.
- Én arra nem emlékszem. Cassián az mindig Cassián volt.
- Csupa gráner lakott itt, csehek, szlovének. Könnyen össze lehetett számolni a magyarokat az aknában. Itt mögöttünk ezt az aknát is polákok mélyítették ki.
- Én még emlékszem Cassián-aknára.
- Lassan már alig vagyunk, régi cassiániak.
- Olyan por volt a tizenegyesen, hogy egy méterre nem láttuk meg a lámpát.
- Öregapám mesélte, hogy a Cassián-aknában nyitott lánggal mentek. Volt neki egy olajmécse.
- Volt itt egy nő tavaly, felolvasott egy könyvből. Azt is megmondta, hogy a legöregebb cassiáni ház egy kútnál állt.
- Egy kút volt.
- Most van kút elég, csak a víznyomás kicsi.
- Ahol a Dör borbély van most, az még eredeti ház.
- Meg a Kranz-féle.
- A Dör? Az végigborotválta egész Cassiánt. Olyan gyorsan járt a keze, hogy féltem odaülni neki, de sohase vágott meg.
- Volt, hogy „feketén” borotválták meg az embert.
- Feketén is jártunk haza, nem volt még fürdő a bányában. Otthon a mosóteknőben vagy a hordóban fürödtünk.

- Szórakozás? Ott volt a kocsmá, annál jobbat senki se tudott kitalálni. A vasút alatt a gőzmalomban is volt, meg a Káposztás-völgyben is.

- Cirkusz is járt itt egyszer. Egy medvét vezettek láncon, azt táncoltatták a társulati kocsmában.

- Kocsmá az volt.

- Pénz annál kevesebb.

- Nekem öt gyerekkel volt úgy, hogy fizetéskor nem is kaptam pénzt.

- Velem is előfordult, hogy megnéztem a borítékot, és két vagy három fillér volt benne.

- Vagy ráírták a borítékra a tartozást.

- Úgy is volt.

- Akkor jött a pótfizetés. A rendes fizetést elvitte az élelmitár a hitelre, a borítékra nullát írtak. Akkor elment az asszony és „notforszust” kért.

- Ilyen előlegekből éltünk, szentigaz.

- Mindig tartoztunk.

- Így alakították ki a törzsbányászatot.

- Elmehetett az ember, de ha tartozott, visszahozta a csendőr.

- A fáradtságtól sokszor enni se volt kedvem, nemhogy elmenni.

Hallgatom őket. A Dunántúl című lap ötven évvel ezelőtt ezt írta: „Annyi bizonyos, hogy a közönség eddig is nem nagy rokonszenvvvel nézte a bányászsztrájkot s rokonszenvét nem érezheti ezután sem a sztrájkolókkal. A közönség ugyanis csak maga alatt vágná a fát, ha a sztrájkolók mellé állna, mert a Dunagőzhajózási Társaság igazgatósága, mint nyilvánvaló, csak abban az esetben tudná a mostani bérkötveteléseket teljesíteni, ha a szén árát tetemesen felemelné, amely pedig a közönséget érzékenyen érintené... aminő igazságos elv az, hogy a munkás méltó az ő bérére, épp oly üldözendő és elítélendő minden olyan indokatlan túlkövetelés, amely a munkaadó egyenes kizsákmányolását célozza, különösen ebben az esetben, ahol a bányaiigazgatóság a bérekben elment már a legvégső határig.”

- A szállítófolyosón annyi hely volt, hogy a mozdony elférjen.

- Amikor gyerek voltam, még kézi ventilátorokkal dolgoztak a bányában. Az kutya egy munka volt. Ketten voltunk egy ventilátorhoz, felváltva pumpáltuk, de amíg cseréltünk, már ordítottak fent.

- Sokszor térdencsúszva laufoltunk. Olyan volt a hely.

- A fejtésben, bizony.

- A csillének nem is volt kereke, görgőkön ment.

- A hátunkon meg nem volt bőr.

- Meg a térdünk. A kavics volt a legromdább, mert akármerre fordult az ember, mindenhol szűrt.

- Itt minden a vállalaté volt. Az élelmitár, a vágóhíd, a bútorzat, minden.

- A vaságy is, bizony, amin feküdtünk.

- Ha nem fértünk el hosszában rajta, akkor keresztben foglaltuk el.

- Konyhabútor nem volt esetleg egy sublót. Egyik oldalában a szennyes volt, a másikban a liszt.

- Nem birtuk kikerülni a sarat. Máshol porzott már, mi meg ha el akartunk menni a sörházhoz táncolni, vihettük a hónunk alatt papírban a tiszta cipőt.

- Ha meg volt a két cipő. Nem akarom szépítgetni magamat, mi tizenöten voltunk testvérek. Egyszer elvert az apám, de nagyon. Elmentem a bakancsában csúszkálni, mert nekem nem volt cipőm, az öreg meg ki akart menni vizelni, nem volt amit felvegyen a lábára.

Hallgatom őket. Szeretnek mesélni. Nem panaszkodnak, inkább egy kis kedélyes ironia van a hangjukban. Egyébként is: ennyi idő után már elmosódnak a határok, nem tudni egész pontosan, hogy mi volt a könyörtelen és mi volt az elviselhető. Hallgatom a jó kis történeteket. Az öreg Dobek halkán felnevet: egyszer elkártyáztam a pénzem. Elmentünk akkor szurkot kirakni hat koronaért. A többiek besározták az arcukat. Mondtam; én ezt a csúfságot meg nem teszem. Este azután olyan volt már az arcom, mint a tűz. A többiek csendesen az öreg után nevetnek. Nem kárörömmel,

hiszen mindegyiknek van ilyen csúf kis története. Inkább csak mosolyognak, téliesen, szomorú derűvel. Kókai rácsap a térdére: és az orvosság? Csak egyféle orvosság volt itt. Az orvos odament a csaphoz, vizet öntött az üvegbe, beletett egy kis port és azt mondta: ezt megiszod, fiam, és minden jóra fordul.

- Hány évig dolgoztak a bányában? - kérdezem.
- Negyven év, két hónap, huszonnyolc nap. (Dobek)
- Negyvenkét év. (Kókai)
- Harminchárom év. (Beck)
- A gyerekek, az unokák milyen pályát választottak maguknak? Lett közülük valaki bányász?

- Egy fiam dolgozik a bányában, már harmincegy éve. Lassan nyugdíjba megy. Az unokák közül egy se dolgozik a bányában, egyik lány, a másik meg gyerek. (Dobek)

- Egyik se ment a bányához. Katonatiszt lett az egyik, százados. A másik troli-busz vezető. Három lányom van ezenkívül. Tíz unokám, de csak három gyerek belőlük. (Kókai)

- Egy fiam van, az villanyszerelő. (Beck)

*

Az egykori Cassián-telep halálra van ítélve.

A keleti oldalon a házak fala kezd megrepedezni. Lent, körülbelül százötven méter mélységben a föld alatt ideért a bánya. Huszonnyolc lakást már ki kellett üríteni, néhány év alatt teljesen megszűnik a telep. Benézek az egyik kiürített házba. Az oldalfal és a mennyezet találkozásánál karvastagságban szétnyíltak a téglák. Az ajtó fölött egy tábla lóg; belépni életveszélyes. Kegyetlen látvány egy ilyen elhagyott bányászlakás; megfosztva izzadt testmelegétől, gőzölgő ételszagtól, jóízű horkantásaitól, a gyerekektől, akik rossz időben naphosszat ott szoktak ácsorogni a konyhaajtónál, és bámulnak kifelé, sóvárogva. Emlékszem az első itteni barangolásomra: „itt laktunk, amikor kilenc éves voltam, ideköltöztünk a feleségemmel...” Ötszáz ember élt itt. Nem beszélnek a megrepedt házfalakról. A múltból is ritkábban beszélnek az utóbbi időben. Az egész olyannak tűnik, mintha egy nagy beteget kerülgetnének, s a lelkük mélyén biztos valami különös csodára várnak. Aki megkapta a kilakoltatási rendeletet, és egyben az értesítést, hogy az új meszesi lakótelepen hol várja a kétszobás, komfortos lakás: csak ül egész este, azután elmegy a hivatalokba, a pártbizottsághoz, hátha meg tudja akadályozni. Este kiáll a ház sarkához, talán meg is simogatja titokban a falat s arra gondol: nem fogok innen elmenni, biztos, hogy nem. Legfeljebb, ha majd a többi is megy. Sok itt az öreg, nyugdíjas bányász. Negyvenöt óta minden évben kétszer családi estet szoktak rendezni. Disznót vág-tak, bort mértek, mindenki kinyitotta a pénztárcáját, mindenki tudta, hogy a bevételből a telep öregjeit szokták megvendégelni. Az idén először nem rendeztek Cassiánban családi estet.

A telepet utolérte a technikai öregség.

- Az ötvenes években felmerült a mecseki szénmedencében egy tanbánya létesítésének szükségessége - mondják a tröszt vezetői. - Ebben az időben kezdődött a bányászatban a szervezett iparitanuló-képzés. A tanbánya kijelölése előtt a szakemberek áttanulmányozták a régi térképeket, ezek a térképek a múlt századból származnak s kiderült, hogy Cassián-akna pillére az akna felhagyása után érintetlenül megmaradt. A tröszt vezetése erre a pillére emelte a tanbányát. A feltárás során végzett kutatások nyomán azonban kiderült, hogy lényegesen nagyobb szénvagyonnal állunk szemben, mint eredetileg elképzeltük. Ugyancsak az ötvenes években kezdődött egy gazdasági folyamat, amely a koncentrált nagyüzemi termelést tűzte céljául. Így merült fel, hogy a pécsbányatelepi bányamezőt össze kell kapcsolni az István-aknai bányamezővel, s a kettőből egy napi 6-7 ezer tonna kapacitású üzemet létesíteni. A tanbánya művelését ebbe a koncepcióba nem lehetett persze beleilleszteni, mert a tanbánya a külszin közelében helyezkedett el, a nagy koncentrációjú termelés viszont csak mélyen képzelhető el. Azonban a tanbánya termelését napi 5-6 vagon-

ban határozták meg, s ilyen kapacitás mellett a mélyszinti művelés lényegesen korábban befejeződött volna. Emiatt született meg a mostani elképzelés, hogy a tanbányát be kell venni Széchenyi-akna termelésébe, ezzel a bányászkodás egy időben szűnik meg a pécsbányai területen. Két éve kezdődött a terv gyakorlati kivitelezése, ma a hajdani ötvagonos terület napi 100–120 vagon szenet ad.

- Milyen szénvagyon lehet a cassiáni terület alatt?
- Mai ismereteink alapján 15–20 millió tonna.
- Mit jelent ez összehasonlításban?
- Egész Pécsbánya évi termelése például fél millió tonna.

A telep aláfejtése fokozatos. Néhány év múlva elköltözik majd innen az utolsó bányászcsalád is. Árván ittmaradnak a falak, vagy lebontják és elviszik, mindegy; a befejezés már elkezdődött. Furcsa érzés. Az idegennek is az, átgondolni. Kifárasztja az embert. A haladás rendje szerint minden logikus, a fájdalom is. Egyszer csak azt mondja az ember: a hármashídon túl, a kanyarok és a hűvös hegyi esték mögött, ott volt valamikor Cassián, Pécs környékének egyik legrégibb bányatelepe. Minden világos, mindennek pontos helye van. A nosztalgiákat felváltják az automaták.

1966. március.

KOLBE MIHÁLY rajza

Levél

„Balaton-ügyben“

Nincs vitám a Tüskés Tibor levelével. Éppúgy joga van szubjektívnek és szenvedélyesnek lenni, mint nekem. Legfeljebb azt mondhatnám rá, ha időnk és lehetőségünk volna hozzá: üljünk valami gyors szekérre, menjünk körül rajta – mármint a Balatonon – és majd megmutatom, miről beszéltem. Előbb azonban újra el kellene olvasni a szóbanforgó írást és minden passzusnál gondolkodni kellene rajta: mit miért mondott az öreg...

Ebből azonban már ki kellene hagyni az Alföld-Dunántúl rivalizálást, mert mint egy másik írásomban mondtam: „Bajánsenye és Gagybátor s mindaz, ami közöttük van, éppúgy a hazám, mint szülőfalum, Balmazújváros és mostani otthonom, Budapest.”

Amíg ezt az utat meg nem tesszük, nem vonok hát vissza a cikk tartalmi anyagából semmit, ellenben, hogy az utolsó mondatok érvényét hangsúlyozzam, hozzáteszem: nemcsak a Balatonnak nincs a milliós nyisztó tovább szaporodó vendégekhez ellátóövezete (sok panaszzal hangzott el erről ezen a nyáron is), hanem Budapestnek sincs a kétmilliónyi állandó fogyasztójához, Miskolcnak sincs, Salgótarjánnak sincs, Tatabányának sincs, pedig mindegyik város mellett ott a sok jó föld (és víz is van hozzá), amelyekben mindent meg lehetne termelni, ami a városnak kell: zöldséget, gyümölcsöt, szőlőt; és takarmányt azoknak a teheneknek, amelyeknek a tejét azon frissiben be lehetne szállítani s nem százkilométerekről kellene a gyűjtőhelyre lötyögtetni. Kertészet és tehenészet együtt ideális szimbiózis: a laza talajnak nehéz szerves trágya is kell.

Nem folytatom, ámbar a jobban ellátott és szintén jó termőfölddel megáldott Győrről, Pécsről, sőt Fehérvárról is lehetne beszélni.

És persze minden földre azt, amit szeret. Ahogy mondtam: a Balaton-környék maga egy kis ország, mindenre van itt alkalmas föld. Csak jó gazda és sok jó munkás kell hozzá.

Ebben azt hiszem megegyezünk. És abban is, hogy a Balatont szeretik a művészek, költők és írók. Ezért ülnek annyian a partján és talán azért ülök oda ki néha én is. Legfeljebb annyi a különbség, hogy én a hátam mögé is odaanézek. A Bernáth Aurél Arany-Pannoniájának a mögöttesét is látom.

Arany Péter

Egy műfaj becsülete

Jegyzetek a kritikáról

1.

Az utóbbi évek irodalmi vitáinak visszatérő gondja és témája a magyar kritika állapota. Gyakran hangzik el bíráló szó, gyakran olvasunk helyes javaslatokat, okos tanácsokat. Végül azonban minden marad a régiben: a kritikusok tovább használják az idők során kicsorbult vagy eltompult fegyvereket, az írók és a közönség pedig legfeljebb idegeskedve hessenti el a nyugalmát zavarni igyekvő toladokást. Ezért válik újra és újra időszerűvé a *kritika kritikája*, a bírálat megújítására törekvő vita. Mint legújabbban a Kulturális Elméleti Munkaközösség *Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban* című tanulmányában is.

A kritika színvonaláról és hatékonyságáról, vagyis a kritika „becsületéről” van szó. Ez a becsület azonban elválaszthatatlan a többi irodalomtudományi műfaj rangjától-szerepétől; a kritika értéke s ami ezzel kapcsolatos: megbecsülése, népszerűsége az egész műfaj társadalmi funkciójának mérlege. Nevezetesen a kritika ügyét nem lehet elkülöníteni az irodalomtörténetírás, az irodalomtörténeti ismeretterjesztés és főként az *esszé* szerepétől, hivatásától. Hiszen a bírálatnak azokat az elveket kell alkalmaznia, miket az elmélet, az irodalomtörténet- és esszéírás műhelye munkált ki és tisztázott előbb. Bizonyára nem véletlen, hogy irodalmunk klasszikus kritikusai – Gyulai Páltól Péterfy Jenőig, Babits Mihálytól Halász Gáborig és Lukács Györgytől Révai Józsefíg – valamennyien az esszé, illetve az irodalomtörténeti tanulmány felől közeledtek a szorosabb értelemben vett irodalomkritikához. A kritika tehát elszakítva műfaji társaitól, *önmagában* nehezen képzelhető el az ítélkezésnek és a hatékonyságnak azon az igényes fokán, mit az Elméleti Munkaközösség tanulmánya megkíván. És maga a kritikus hivatás sem képzelhető el független szakmaként, anélkül, hogy a kritikus előbb esszéíró vagy irodalomtörténész ne legyen. A műbírálat iskolája és építője az a fegyelem és az a szenvedély, amire a tanulmány és az esszé gyakorlata nevel.

Úgy hangzik ez a megállapítás, mintha a kritikától tudományos felkészültséget és biztonságot követelnénk. Valójában követelhetünk is. Ha egy épülő híd tervét azoknak kell megbírálniuk, akik maguk is szakma szerint értenek a tervezés tudományához – vagyis hidépítő mérnököknek, statikusoknak –, miért bíznánk az irodalmi ítélkezést olyanokra, akik legfeljebb sejtelmeket és érzelmeiket tudják mozgósítani? Elvégre a képzőművészeti- és zenekritika is hozzáértést, tanulmányozást követel. Éppígy az irodalomkritika. Másrészt azonban a kritika művészet is: sajátos művészi hajlamot, sőt teremtő készséget kíván. Az a sanda közhely, miszerint azokból lesznek a kritikusok, akikben nem volt elég tehetség versek vagy regények írására, hazug és ostoba. A kritika és az esszé maga is irodalom. Ezt hirdették a műfaj legjobb magyar mesterei is. „A kritikus munkája mélységesen rokon... a teremtő alkotással; mint az író, úgy bontja szét ő is különféle színre a ködös élményt. És ahogy az író, akármilyen passzív, ha ír, értékeli az életet, a kritikus is értékeli a maga világát: a könyveket” – írta Halász Gábor; „író vagyok, akinek témája átmenetileg az irodalomtörténet” – jelentette ki Szerb Antal.

A hazai közgondolkodás ezzel szemben nem igen hajlandó elismerni a kritikai műfajok irodalmi jellegét. Az esszének és a kritikának éppolyan sors jutott, mint hosszú korszakokon keresztül az emlékirat-irodalomnak. Ismeretes a küzdelem, mi Bethlen Miklós, Apor Péter, Kemény János, Árva Bethlen Kata, Hermányi Dienes József memoárjainak megbecsüléseért folyt. Az irodalomtörténetírás sokáig sajnálkozott a magyar prózai hagyomány szűkösségén, s közben nem vette észre az emlékirat-irodalom felfedezésre és olvasásra váró klasszikus kincseit. Mint Kolozsvári Grandpierre Emil megjegyezte, ezt a mulasztást az iskolás német műfajelmélet korlátlan tisztelete okozta: a líra, epika, dráma hármasságának bűvöletében tudósaink nem is mertek arra gondolni, hogy nálunk éppen az emlékirat sajátos műfajában öltött testet a prózai hagyomány. És tegyük hozzá, nemcsak a régi magyarságban: Teleki Sándor, Teleki László, Pulszky Ferenc és Tanárky Gyula a tizenkilencedik század magyar prózájának értékes képviselői, Kuncz Aladár fogoly-memoárjának rangos helye van a két háború közötti irodalomban, Bernáth Aurél emlékezései pedig a mai magyar próza legjobb teljesítményei közé tartoznak.

Azt hiszem, így jártunk az esszével és a kritikai irodalommal is. Kisegítő műfajnak tekintettük, valamiféle ellenőrzésnek, netán okvetetlenkedésnek. Nem vettük észre, hogy a magyar irodalom egyik jelentős hagyományát éppen az esszéírás képviseli. Kemény Zsigmond, Szalay László, Csengery Antal esszéi, Arany János tanulmányai, Gyulai Pál kritikái a múlt század legrangosabb írásai közül valók. A Nyugat esszéiből – Ady, Babits, Kosztolányi, Karinthy, Hatvany, Ignó, Schöpfung műveiből – a műfaj egyik nagy korszaka bontakozik ki. A harmincas években pedig egész „esszéirő nemzedék” – Halász Gábor, Németh László, Szerb Antal, Gyergyai Albert, Bóka László, Illés Endre, Sőtér István – adott jelentőséget és hivatást a tanulmánynak és a kritikának, avatta őket az iskolás elmélet kategóriáinál jóval változatosabb és gazdagabb irodalom egyik fontos műfajává. Munkájuk ma is figyelmeztet, eredményeiknek ma is érdeklődést kell kiváltaniuk. Nemrég jelent meg Bóka László tanulmányainak, kritikáinak válogatott gyűjteménye (*Válogatott tanulmányok*), nemrég olvashatuk Sőtér István esszéinek új kötetét (*Tisztuló tükrök*). Merjük kimondani: ezek a könyvek értékesebbek, s az igényes olvasó számára érdekesebbek, mint az év sok „szépirodalmi” műve-kísérlete. Egy közepes regény, egy suta verseskötet azonban még mindig nagyobb érdeklődést kelt, több elismerést arat, mint a legrangosabb esszé-gyűjtemény. Holott – legyen szabad külföldi példákat felidézünk – világszerte újjászületőben van az esszé műfaja, tetőzik az esszé iránti érdeklődés. A háború utáni francia irodalom nagyjai – Sartre, Camus, Malraux, Simone de Beauvoir – legalább annyi érdeklődést keltettek tanulmányaikkal, mint regényeikkel vagy drámáikkal. A „nouveau roman” írói – Alain Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute, Michel Butor – kitűnő esszéisták. De a francia szocialista irodalom is rangos esszéket kínál: gondoljunk Aragon, Claude Roy, Roger Garaudy tanulmányaira. Bizonyára az sem véletlen, hogy a Szovjetunióban milyen érdeklődés fogadja az esszéisztikus és kritikai írásokat, s a szovjet közvélemény milyen felfedező kíváncsisággal fordul a húszas évek tanulmányíró klasszikusaihoz: Lunacsarszkij, Sklovszkij és Voronszkij felé.

Az esszé és a tanulmány tehát korszerű műfaj, sőt egyre korszerűbb: már régen kivívta egyenrangúságát a kategóriáknak abban a rendjében, mit az irodalom különféle műfajai alkotnak. Amikor tehát elgondolkozunk az Elméleti Munkaközösség tetelein, s fontolóra vesszük a mai magyar kritika helyzetét, azt kell kívánnunk, hogy a bírálat az esszé és a tanulmány irányába törjön ki szűkös és kicsinyes korlátai közül. Kritikánk gyakran tétovázik, összemossa az értékrendet, elkerüli az összefüggések elemzését, bátortalanul ítélkezik – ezek az Elméleti Munkaközösség megállapításai. Nézetünk szerint mindez abból is következik, hogy a magyar kritika még mindig alkalmi bírálat, zömében könyvismertetés. Hiányzik a távlatok és az összefüggések vizsgálata, a közönség felé forduló szenvedély, a nagyobb és felelősebb igény, a kísérletezés olykor merészebb lendülete; mindaz, ami bírálatunkat tágasabbá, érdekesebbé teheti. Vagyis a műfaj kitágítása a modernebb, esszé-szerű módszer felé.

A modern magyar esszé hiánya, illetve gyér jelentkezése egyre fájdalmasabb. Amikor más irodalmak versengve vizsgálják huszadik századi, sőt kortársi nagyjait, mi alig tudunk felmutatni néhány tanulmányt. Ne hivatkozzunk most a könyvtárnyi Franz Kafka- vagy Marcel Proust-irodalomra. Csupán futólag kell átlapoznunk valamely Camus-nek, Sartre-nak vagy akár Montherlant-nak, Saint-Exupérynek szentelt kiadvány bibliográfiái függelékét, hogy irigység fogjon el: nem folyóiratcikkek, hanem könyvek légiója tárgyalja az író életét, filozófiáját, dramaturgiáját vagy stílusát. Intő példaként említhetjük a szovjet irodalomtudományban fellendülő tanulmányíró kedvet is. Legutóbb éppen a Helikon különszámban (1966. 1–2. sz.) olvashattunk részletes beszámolókat a húszas évek irodalmával foglalkozó kutatás eredményeiről. Nekünk ezzel szemben egész sereg kiváló modern írónk van, akivel önálló kiadvány még nem foglalkozott, elemző tanulmány is alig. Soroljuk csak a neveket: Füst Milán, Radnóti, Szabó Lőrinc, Illyés, Gulyás Pál, Weöres Sándor, Vas István, Tersánszky, Kassák, Németh László, Kodolányi, Tamási, Gelléri, Déry. Radnótiról mindeztideig csupán Újvidéken jelent meg pályakép (Bori Imre: *Radnóti Miklós költészete*), Illyésről pedig éppenséggel Washingtonban (Gara László: *Az ismeretlen Illyés*). Nem testes monográfiákat követelünk; tudjuk, az irodalomtörténeti összegezés hosszabb és körültekintőbb munkát kíván, és elégedetten mutathatunk rá eddigi eredményeire: Szabolcsi Miklós József Attila-, Nagy Péter Szabó Dezső-, Czine Mihály Móricz-, Kardos László Tóth Árpád-könyvére s a többire. Inkább nagyobb esszéket, könyvszerűen feldolgozott részlettanulmányokat sürgetünk. És nemcsak az irodalomtörténészekről, hanem a kritikusokról, írókról is. Ha Schöppflin Aladár megírhatta a maga Ady-portréját, ha Bóka esszébe foglalhatta a számára döntő fontosságú József Attila-élményt, ha Devecseri Gábor megejtő könyvben emlékezhetett az „élő” Kosztolányira; miért ne készülhetnének ma is olyan tanulmányok, mik nem végleges és átfogó ígérennyel, nem a filológia biztonságos, de lassan érlelődő apparátusával, hanem frissen és egyénien adnak vázlatot egy-egy alkotó egyéniségről vagy irodalmi problémáról? Azok, akiknek az Akadémia hatkötetes rendszerezésének modern fejezeteit kellett kidolgozniok, részlettanulmányok híján voltak kénytelenek nekifogni az összegezésnek, vagyis előbb a részleteket is tisztázniuk kellett.

Pedig a magyar esszéírás rangos hagyományaira: az esszéíró nemzedék – Halász Gábor, Szerb Antal, Németh László – igényességére és gondolati gazdagságára, a marxista kritikusok – Bálint György, Fábry Zoltán, Gaál Gábor – felelősségtudatára, itélkező biztonságára ma is lehetne építeni. Könnyű tanulni, hiszen közöttünk élnek a magyar esszéírás olyan mesterei, mint Komlós Aladár, Gyergyai Albert, Sötér István és Illés Endre. Vannak igényes és tehetséges követők: nyomukban már ott lépkednek az esszéista és kritikus „középnemzedék” tagjai, Németh László, Bálint György és Halász Gábor tanítványai. Még sincs annyi eredmény előttünk, hogy feledhetnénk a fájdalmas hiányokat, a modern magyar irodalmi tudat „fehér foltjait”. S ebben a kiadók is mulasztás terheli.

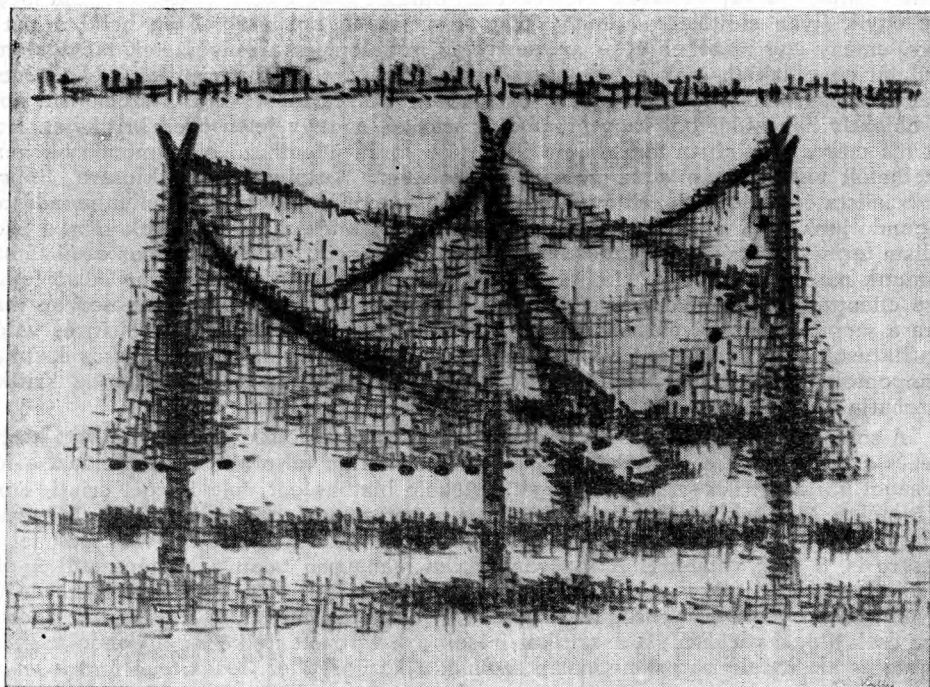
Gyakran gondoljuk, vajha nálunk is lennének olyan igényes tartalmú és tetszetős külsejű tanulmány-sorozatok, mint a franciáknál megjelenő *Idées, Que sais-je?, Classiques du XXe siècle, Écrivains de toujours* című sorozatok. Ilyenekkel sajnos nem dicsekedhetünk. Az Akadémiai Kiadó Irodalomtörténeti Füzetei túlságosan szakszerű kiadványok, a Szépirodalmi „csíkos” és a Magvető „Elvek és Utak” című sorozata pedig kevés kivétellel tanulmány-, illetve cikkgyűjteményeket jelent meg. Gyakran olyanokat – ez a Magvető sorozatára vonatkozik –, melyek a szerző előző (és még kapható) tanulmánykötetében egyszer már megjelentek. Vannak persze biztató jelek: a Gondolat tanulmány-sorozata újabban magyar írókkal foglalkozó esszéket is közöl, a Szépirodalminál megindult egy portrészorozat, a Magvető kollekciójában mégiscsak megjelent Varga József Ady- és Forgács László József Attila-könyve. A műfaj helyzete mégis aggasztó: a kiadók nem bátorítják annyira az esszé- és tanulmányírást,

mint a regényt – akár a kevéssé színvonalasat is. A műfaj sorsa valamiképp „el-bürokratizálódott”: képviselői tudományos intézetekbe zárkoznak, nincs önálló kezdeményezés, a kéziratoknak sokkal aggályosabb közegben kell magukat előre küzdeniök, mint a regénynek vagy a versgyűjteménynek. Nincs módszeres kiadói munka, a megjelent tanulmánykötetek többnyire alkalmiak. A legnépszerűbb magyar irodalomtörténet még ma is a Szerb Antalé, ami nemcsak e könyv rangját és varázsát igazolja, hanem azt is feltűnővé teszi, hogy a marxista irodalomtörténetírásban még nem akadt vállalkozó, aki megírta volna a maga egyéni, tárgyilagos, mégis vonzóan szubjektív irodalomtörténetét. Pedig milyen szívesen olvastuk volna például Bóka László magyar irodalomtörténetét, s milyen örömmel fogadnánk Komlós Aladár vagy Sötér István hasonló vállalkozását. Amit valaha egyetlen ember energiája és áldozatkészsége véghezvitt – a Benedek Marcell-féle irodalmi lexikonra gondolunk – azt ma egy egész apparátus: hivatal végezhetné csak el. Igaz, gazdagabban, korszerűbben, de mégiscsak a büro malmaiban (idézzük csak fel a lexikon-pör vitáit és vádjait). Nem arra buzdítunk, hogy X. Y. irodalmi lexikont állítson elő, nem a kisipari módszereket kívánjuk vissza, csupán a lendületet és a vállalkozás merész szellemét.

Abba az állóvízbe, amit mai magyar kritikának nevezünk, ez a lendület és merészség vihetne új hullámozást, felfrissülést és hatékonyságot. Ezért sürgetjük a műfaji változást, vagyis a vértelen ismertetés felcserélését az esszé izgalmasabb és dinamikusabb gondolkodására. Mint mondtuk, a legtöbb mai kritika recenzió, leírás, a tények egyszerű számbavétele. Az esszé mást kíván, a szó eredeti jelentése szerint: *kísérletet*. Ebben az értelemben használta fel lehetőségeit az „esszéíró nemzedék”, – képviselői gondolatok próbájának, tájékozódásnak és eligazításnak szánták e műfajt. A gondolatokban szegény magyar kritikát tehát éppen az esszé igényessége és merészsége újíthatja meg. Az Elméleti Munkaközösség tanulmánya egyébként szintén bátrabb gondolkodásra, a problémák merészebb feltárására buzdít. Az irodalom társadalombíráló feladatával kapcsolatban, elemezve a bírálatot gátló előítételeket, állapítja meg: „Az egyik ilyen előítélet – amely főleg a szélesebb közönség, ezen belül a pártközvélemény egy részében él – az, amely az irodalom és a művészetek társadalombírálatát egyoldalúan csak a polgári csökevényeknek, a múlt továbbélő örökségének bírálatára egyszerűsíti, illetve amely ‘öszönösen’ korlátozni kívánja a szocialista építés objektív nehézségeiből vagy hibáiból származó, negatív jelenségek kritikáját. Holott ma már a szocialista társadalom felépítése során jelentkező ellentmondások nem vezethetők vissza kizárólag a polgári és szocialista tartalmak konfliktusára. Éppen a szocialista építés előrehaladtával mindinkább szaporodnak az olyan ellentmondások – gondoljunk csak a gazdasági mechanizmus átalakítására –, amelyek már a szocialista természetű régi és a szocialista tartalmú új között feszülnek. Azaz a mi társadalmunk mozgása sem tud ‘kibújni’ az alól a törvényszersűg alól, hogy belső fejlődése ellentmondások révén megy előbbre.” Ez a megállapítás ugyan elsősorban magára a szépirodalomra vonatkozik, de a kritika is hasznosíthatja: neki is új és valós konfliktusok feltárására kell buzdítania az írókat. Általában az eddigi szűkös kritikai szempontok helyett gazdagabb és árnyaltabb megközelítésre van szükség: a kritika elvárhatja és sürgeti az újabb típusú konfliktusok ábrázolását.

A sokoldalú megközelítés, a gondolati gazdagság, az esszé értelmében vett kísérletezés a kritika nyeresége lehet. Talán nem kell külön felsorakoztatni mindazt a kívánságot, mi a kritika színvonalasságát, értékelő biztonságát, felelősségét érinti, s mi az Elméleti Munkaközösség tanulmányában is sorra megfogalmazást nyert. Meggyőződésünk, hogy az esszé intellektuális módszere kedvezően hatna e kívánságok teljesítésére is. S még valamire. A magyar kritika manapság talán a legnépszerűtlenebb irodalmi műfaj. Amikor az Elméleti Munkaközösség a kritika izlésnevelő szerepére figyelmeztet, e népszerűtlenség leküzdésére is felszólít. Már pedig a bírálat hatékonysága csak akkor várható, ha a kritikai írások a határozott ítélezés, a gondolati gazdagság és az irodalmiság színvonalán szólnak a közönséghez. Különösen fontos lenne olyan tanulmányoknak, esszéknek a megjelentetése, amelyek elsősorban nem a szűkebb körű szakmai nyilvánossághoz fordulnak, hanem az olvasóközönséghez. Sőt, legjobb, ha mindkettőhöz. Hogy ez sem lehetetlen, azt olyan írások bizonyítják, mint

Bóka László verselemzései, Sötér István legutóbbi Madách-tanulmánya (*Alom a történelemtől*) vagy, hogy klasszikus példákhoz folyamodjunk, Babits és Szerb Antal irodalomtörténetei. A kritikusoknak persze le kellene szokniuk arról a szakmai tolvajnyelvről, ami a beavatatlan olvasó előtt elrejt gondolataikat (vagy azok hiányát). Sőt, egyeseknek meg kellene tanulniuk magyarul. A fáradság azonban megéri: a műfaj visszanyerné eltékozolt becsületét. Nem árt, ha a kritikus is érzi, hogy szükség van rá; tudja, hogy olvassák; azzal a tudattal dolgozik, hogy nem légüres térben végez árnyékbokszolási gyakorlatokat, hanem szava eljut valakihez. Neki is lehet öntudata. Legyen is, oly büszke és eleven, mint aminőt Bóka László szánt egykor neki: „Az igaz kritikus is a holnap kertésze: nem muzeológus, nem normás, hanem az újítók támogatója. Ez a pártos kritika feladata”.

KOLBE MIHÁLY rajza

Angol színházi esték

Igazán nem vádolhattuk rögtönzéssel magunkat. Ősz óta mérlegeltünk, készítettük a listákat, olvastuk a rövidéletű *Jury*-ben összegyűjtött kritikákat s még néhány napi és hetilap színházi rovatát. Nehéz volt dönteni, nehéz volt a rendkívül gazdag, izgalmasnak látszó anyagból kiválasztani négyet-ötöt, a legjobbakat – mert több szabad estét nem remélhattünk. A klasszikusok jórészt láttuk tavaly, sőt néhány élő angol szerző darabját is, néhány kiszemelt darab a készülődés hónapjai alatt lekerült a műsorról, például az *Elfogadhatatlan bizonyíték*, Osborne darabja, másokat, így Anouilh darabját Chichesterben vagy Marguerite Duras-ét az Aldwychban csak az elutazásunk utáni napokban mutatták be. Mindez ha itt-ott csalódást jelentett is, könnyebbé tette a választást – bár a lista még így is túlságosan hosszúnak ígérkezett. Elvégre London ma a színházi világ egyik központja, nekünk kettőnknek pedig, a magunk elfoglaltságában és némiképp egyoldalú tájékozottságában a rendezés és a színjátszás fővárosa.

Azt talán említeni is alig érdemes, hogy a program mindjárt az elején megbukott. David Halliwell darabját, a *Kis Malcolm harca az eunuchokkal*, jól fogadta a londoni sajtó s az ismertetések szerint a mai fiatalok anarchikus lázadásában a fasiszta puccs fázisait mutatja be. Vigjáték, farce, „baljósan okos darab”, „vad retorika elragadó áradása”, „az első angol darab, amely megpróbálja bemutatni belülről, mi folyik az új ifjúságban.” Ez kell nekünk. Mire odaértünk, a darab befejezte londoni pályafutását. De nem adtam fel – elolvastam a szövegét. A darab előadva biztosan nagyszerű volt – olvasva hosszú, unalmas, cselekménye, a lázadási terv, egy farce-hoz képest nem elég abszurd (csak együgyű), stílusa hanyag, terjengős, érdektelen. Mindezekért nem kárpótolt sem az „új ifjúság” hü képe, sem az esetleges antifaszizmus.

A második fiaskó más természetű volt: London legsikeresebb prózai darabjához, Frank Marcus: *George nővér megölése* című vigjátékához nem kaptunk jegyet. Gyorsan elolvastam ezt is: szellemes, okos, kitűnő darab, kár hogy nálunk aligha fogják bemutatni: az a finom játék a lesbosi szerelemmel nem jó ajánlólevél.

Ezek után természetes, hogy az első darab, amit meg is néztünk, nem a magunk választása volt, nem is tudtunk róla. Tim Sherwin, jövődó színházalapító és a Hungarofruct üzletfele rögtönözte a tiszteletünkre, miután a *Miss Jean Brodie virágkorára* nem kapott jegyet. Arnold Wesker darabja, *Az ő saját, arany városuk* előző héten került bemutatásra. Hogy Tim azért választotta-e a darabot, mert maga is szerette volna látni, vagy Wesker szociális mondanivalójával akarta a szocialista országból jött vendéget az idei szezonba bevezetni, nem tudom. Mindenesetre tanulságos volt Wesker darabját látni, egy valóban jelentős, mai társadalmi problémával foglalkozó drámát, amely azonban sajnos, legalábbis számomra, némiképp unalomba fulladt. Végig az volt az érzésem, hogy Wesker egy – nem éppen ismeretlen – epikai témát gyömöszölt bele a drámába, olyat, amely egy regényben – mégpedig alighanem testes regényben – kibontakozhatott volna, de nem volt alkalmas arra, hogy drámához való lendület, feszültség sugározzék a színpadról. Andrew Cobham, Wesker lát-noka, megálmodja az aranyvárost a Durham katedrálisban 1926-ban. Aztán apró jelenetekre töredezve végigkísérjük az életét, ahogy építésszé válik, szövetségeseiket talál, vezető szerepet játszik a munkásmozgalomban és harcol az Arany városért, a munkások levegős, tágas, boldog településéért, (amely a maga elvontságában mintha Owen utópiájára emlékeztetett volna). Harcol álmaért a kormánnyal, a szakszervezettel – s végül is megalkuvásra kényszerítik. A téma küszködik a színpadon,

mert epikus tágasságot kíván, nem színpalakat. A mintegy harminc esztendő nem tudja drámaivá sűríteni az időváltás sem, amely amúgy is kissé bizonytalan. Nem segít elevenebbé tenni a drámát az expresszionista stílus sem, amely némileg avított-nak látszott, igaz, stilszerű volt, mert a téma virágkorában ez volt a modern. Persze nem az a baj, hogy expresszionista egy dráma; ha igazán jó, legyőzi az izlésváltozás ellenállását. Ha azonban nem igazán jelentős és jó, akkor már a pusztá formanyelvével is taszítja a máshoz szokott ízlést. Egy nagyon szép nő megengedheti magának, hogy bukjelszoknyát vegyen fel, de a csúnyácska aligha, bármilyen szép lelke van is neki.

Életemben először, az angol színészek sem tetszettek igazán. A főszereplő Ian McKellen a maga North Country tájszólásával megformálta ugyan a munkásfiút, majd a tehetséges, lendületes építész, de a víziókat, a költészetet nem tudta érzékelteni. Csak a hangjával lobogott. Azt hiszem azonban, ebben elsősorban a szöveg a hibás. Nem volt benne igazi erő és költészet.

Az már csak természetes, hogy a véletlen következő este egy vad és bolond komédiához ültetett be. Roger Milner frace-a, a *Hogyan bánik veled a világ*, szép siker után éppen utolsó estéjéhez ért, legfeljebb fél ház volt. Az a fél ház azonban nagyon jól szórakozott. Az első felvonás egy leszerelő katonai táborban játszódik, egy eszelős táborban, ahol a kedélyes ütődöttség csaknem a szürrealizmus határát súrolja. Különben amolyan megszokott színpadi katonai tábor volna ez, – ütődött parancsnok, nimfomániás feleséggel, bürokrata tiszt – az azonban meglehetősen feltűnő, hogy a várva várt egység parancsnoka nadrágja s a nadrágjában tartott fontos iratok nélkül érkezik meg. Feltűnő, de a szereplők nem veszik észre. Majd mikor mégis kiderül, az ezredes készséggel felajánlja a maga nadrágját. Az ifjú hadnagy aztán visszakölcsonzi és ilyen békés ruházati sorsközösségben fogadják a tisztelgő csapatok felvonulását.

A második felvonásra a nadrágtalan hadnagy már történelemtanár békeidőben. Mr. Crossék lányának első partyján mindenkinek feltűnik, hogy az ifjú hölgy mondhatni előrehaladott állapotban van. Nyilvánvalóan a történelemtanár közbejöttével. A szülők azonban csodálkoznak, hogy a leányzó milyen feltűnően meghízott az utóbbi időben. Még akkor sem hiszik el a valóságot, mikor a szerelmesek végre elébük állnak. Aztán botrány helyett jön az atyai áldás és a történelemtanár kénytelen beállni mosógépügynöknek, apósi kívánságra, mert az jóvedelmezőbb.

Igy találkozzunk vele öngyilkosjelöltként a harmadik felvonásban, az öngyilkosok asylumában. Vele van szerető felesége is, aki több gyermekkel ajándékozta már meg, bár felmerül a gyanú, hogy ehhez idegen segítséget is igénybe vett. Hősünk azonban nem kerülheti el sorsát – az általa feltalált mosógép lelővi.

Tulajdonképpen három egyfelvonásost láttunk, s mindegyiknek a hőse a szelíd, kissé tehetetlen nadrágtalan hadnagy volt, akit a világ nem foggal és körömmel pusztított el, hanem eszelős kedélyességgel. Az első felvonást gyanakodva néztem végig, nagyon olcsónak látszott s egy-egy nagyon mulatságos mondat nem kárpótolt a némafilmek korából való ötletért. A második felvonás azonban kitűnő. A szerző fanyar ironiája ebben tökéletesen érvényesül s itt-ott érezni, hogy egy rejtett, de határozott emberszemlélet is működik a mondatok mögött. Például: a darabban minden férj őszintén és szomorúan utálja a feleségét, vágyakozva gondol az öngyilkosságra és szíves örömet letaszítaná élete párját egy magas tengerparti szikláról. Az asszonyok pedig kissé idióta tekintettel riadtan és szálnalmasan igyekeznek mosolyogni. Az ember azt gondolhatná magában, hogy voltaképpen szomorú darab ez, de a harmadik felvonás mulatságos tébolya elfeledteti vele, hogy a szerző alkalmazott komolyabb mondanivalót is bízhatott a komédiájára. Ez a harmadik felvonás ugyanis igazi komédiázás, kitűnő karakterfigurákkal és olcsó burleszkfogásokkal egyaránt. Nehéz neki ellenállni, s utána a kevésbé magabiztos néző, mint jómagam is, nem tudja, nem kellene-e szégyenkezni, hogy olyan jókat nevetett.

Nagyszerű színészek játsszák a darabot. Elsősorban Patricia Routledge ellenállhatatlan, először, mint az ezredes nimfomániás és mégis riadt felesége, majd mint a csúnya, félenk, ostoba és mégsem olyan ostoba Mrs. Cross, aki még a bálruháját

is fordítva veszi fel s végül mint Mrs. Scase, az öngyilkosok védőangyalának zavart, kapkodó, őrjítően jószándékú felesége. Nagyon jó Peter Bayliss is, a tökkelütött ezredes, a kedélyes és utálkozó Mr. Cross és pszichotikusan lelkes Mr. Scase szerepében. Michael Graham Cox, az egyetlen szereplő, aki megtartja személyazonosságát a három felvonáson át, szelíd, tehetetlen és mindig elveszít valamit: a nadrágját, a foglalkozását, az életét.

A Comedy Theatre-ből nem más műfajba vitt át a színházlátogatók sorsa, hanem más városba: Chichesterbe. Sövénnel szegett, keskeny, sima angol utak, rhododendronok lobogása, zöld pázsit, aztán a hatalmas parkolóhely, a svéd stílusú étterem, melyben egyetemista lányok szolgálták fel a tengeri rákot, a steak tartare nyers állati fehérjeit, a dán sajtot, salátalevélen és kicsi vajaskenyéren; aztán a modern körszínház, a mennyezet alatt a kihívóan csupasz gerendák kosárváza – minden élmény volt ezen az úton. Legkevésbé George Colman és David Garrick vigjátéka, a *Clandestine Marriage* volt az. A helyzetkomikum és a stilizált vigjátéki osztályképletek oly másodlagosnak tüntek az angol prózai és drámai előzmények után, s nyilván éppen ezért az egész annyira poros volt, hogy nem sok örömet nyújtott. A színészek ugyan jók voltak, de nem olyan elbűvölőek, mint az angol színészek általában. Küszködés a sóltan szereppel, fahangú szerelem, vigjátéki túljátszás – úgy látszik, az avitt klasszikus vigjátékok minden országban egyforma áldozatokat követelnek. Az új igazgató, John Clements, aki Lawrence Olivier-t váltotta fel, ezzel a darabbal kezdett, talán nem a legszerencsésebben s a kevésbé tájékozott látogató tűnődve forgatta a prospektust, amely a korábbi évek színészei között olyan neveket sorolt fel, mint Michael Redgrave, Maggie Smith, Albert Finney.

És már csak két londoni esténk maradt színházra. A *Miss Jean Brodie virágkorá-ról* már lemondtam, más forrásból sem sikerült jegyet szereznem, illetve csak a harmincöt shillinges jegyek elérhetetlen régiójában. Nem akartam elhinni, mikor déltájt odasétálva a Wyndham's-hez, a pénztáros barátságosan közölte, hogy van négy shillinges jegye. Láttam hát a darabot, a kakasülőről. Mintha egy hatalmas kút fenekén játszották volna, úgy néztem le a számunkra elképzelhetetlenül magas kakasülőről a viszonylag kis színházban s tériszonyommal küszködve állandóan azt éreztem, hogy a következő pillanatban lezuhanok a színpadra. Korlátot s ülésdeszkát markolászva néztem végig azt a darabot, amely így is a legemlékezetesebb színházi estét adta az idén.

A darabot Muriel Spark regényéből adaptálta Jay Presson Allen. Miss Jean Brodie tanítványait már tizenkét éves korukban azonnal meg lehet ismerni arról, hogy „roppant tájékozottak számtalan olyan tárgyban, amely teljességgel nem függ össze a jóváhagyott tanrenddel s amely az iskola szempontjából használhatatlan.” A lányok tudnak Mussoliniról, – a harmincas években vagyunk és Miss Brodie lelkes tisztelője Itáliának és a Ducénak –, tudják, hogy az arckrém használata ajánlatosabb a szimpla szappanénál, tudnak Charlotte Brontë no és Miss Jean Brodie szerelmi életéről. „Tudatában voltak Einstein létezésének és ismerték azoknak az érveit, akik a Bibliát valótlannak tartották.”

Miss Brodieval sok baja van az iskolának. No és a szeretőinek is. Az egyik egy tanár, a másik egy festő, akihez elküldi modellt ülni a tanítványait, útravalóul elmesélve nekik a szerelem szabadságát. Nem csoda, hogy a következő színben a fő tanítvány Sandy meztelenül modellt ül a festőnek (sajnos, háttal a közönségnek) s a festő róla is egyre csak Miss Brodiet festi. Sandy erre fellázad a felvilágosult és modern Miss Brodie ellen. Nem úgy, mint a mafla, szemüveges Mary McGreggor, aki közli Miss Brodieval, hogy a bátyja elment Spanyolországba harcolni. Miss Brodie fel sem tételezi, hogy máshová mehetett, mint Francohoz s Mary, hogy bátyja „vétkét” helyrehozza a tanárnő előtt, elrohan Francoékhoz. Meg is hal ott. Sandy ezután lázad fel, és elmondja Miss Brodienak, hogy micsoda fasiszta szörnyeteg ő. Egyenrangú ellenfele a tanárnőnek mint nő is, de nem győzhet, mert Miss Brodie igazi szörnyeteg: álmodozóan értetlen és megközelíthetetlen. Olyan, mint egy ámokfutó, kés helyett eszmékkel hadonászva. Nem lehet megállítani, amíg le nem lövik.

Vanessa Redgrave csodálatos Miss Brodie szerepében. Enyhén affektált skót

kiejtése, szögletes kecsessége, lebegő ruhái tökéletesen megtestesítik Miss Brodiet. S a kissé affektált, vontatott hang mögött lobog az anarchista romantika, a vad lázadás, az ártatlan és értetlen modorosság mögött a gátlástalan megszállottság.

Bár szerepük nem engedi őket Vanessa Redgrave közelébe, még a Sandyt játszó Vickery Tuckert sem, a többi színész is kitűnő. Ez volt az az angol színház, ami után télen vágyakoztam. Pedig a darab nem volt olyan meggyőző, mint a tavalyi év nagy sikerei: szakadozottsága elárulta prózai fogantatását. A tornászó, Miss Brodie szerelmi életével foglalkozó iskoláslányok csoportjelenetei ugyan áthidalták valamennyire az egyes jelenetek közötti árkot, de nem temették be. Az utolsó jelenet, Sandy és Miss Brodie összezsapása is azért nem volt talán olyan erőteljes, amilyent e kemény komédia megkívánt volna, mert a drámai feszültség, a konfliktus csak a darab közepetáján kezdett kibontakozni. De Vanessa Redgrave Miss Brodie-jának elkalandozó iskolai előadásai annyira elbűvölnek bennünket, hogy erről meg is feledkezünk.

Láttam még egy felvonást egy vígjátékból, amely hónapok óta szerepel a legnépszerűbb tiz darab listájában: Keith Waterhouse és Willis Hall *Mondd meg, ki vagy* című komédiáját. Még aznap este indulni kellett vidékre, csomagolni. Az első felvonás után összenéztünk és eljöttünk s így bizonyára egy kitűnő vígjáték két felvonásával lettünk szegényebbek.

Innen távolról nézve ez az év nem volt olyan sikeres Londonban, mint a tavalyi. Valószínűleg ezért nem tudtunk mi sem szerencsésebben választani. Az embernek eszébe jut ugyan, hogy egy nagy színházi korszak a történelem tanulsága szerint századunkban nem tart tíz-húsz évnél tovább, de egy kevésbé sikerült futó látogatás igazán nem egy nagy éra hanyatlásának tünete. Még egy kevésbé sikerült évad sem. S amióta itthon vagyunk, megint olvassuk a színházi rovatokat s készítjük a listákat. Talán jövőre jobban felkészülünk s több szerencsénk is lesz.

RÓNAY LÁSZLÓ

Zenei levél Budapestről

„A Budapesti Zenei Hetek Közép-Európa rangos zenei eseménye. Nincs ennek a fesztiválnak kialakult arcéle: a rendezők arra törekcsenek, hogy a zeneirodalom egészéből nyújtsanak magas színvonalú keresztmetszetet. Ezt a törekvésüket évről-évre nagyobb siker kíséri.” Ezekkel a szavakkal zárja tanulmányát a La Musique Contemporaine folyóirat szemleírója. Értékelését kivált az idei program magas színvonalú hangversenyei igazolják. Pedig a fesztivált indító *Liszt-Bartók zongoraverseny* színvonala a várt alatt maradt. Külföldről gyenge mezőny gyűlekezett össze. Így inkább a magyar zongorapedagógia vizsgájának ígérkezett a fiatalok versengése. Örömmel állapíthattuk meg, hogy sok tehetséges fiatal pianistánk van. Ám egyikük sem kiemelkedő egyéniség még, mindannyiuk játékát kisebb-nagyobb bizonytalanságok, fogyatékoságok fékezik. Talán csak a 4. díjjal jutalmazott Kiss Gyula előadásában lehetett érzéklni azt a törekvést, hogy a zene spontán áradását is felidézze, s felhagyva az állandó önkontrollal, belefeledkezzék a zene szépségébe. Bartók Szvitjét olyan átéléssel, hitelesen tolmácsolta, hogy az maga is nagyobb elismerést érdemelt volna. Antal Imre teljesen megérdemelten nyerte a versenyt, de ő rangosabb művész volt eddig is, semhogy ebben a mezőnyben kellett volna díjért indulnia. Kiforrott művészetét igazolta nagysikerű szólóestje is.

A díjazottak ünnepi hangversenyére zsúfolásig megtelt az Erkel Színház nézőtere. A műsor kihirdetése után azonban elégedetlenség támadt a hallgatóság között. Jogosan, hiszen Kiss Gyula, Lux Erika és Antal Imre is Liszt A-dúr zongoraversenyét szólaltatta meg, s csak a robbanó temperamentumú Torma Gabriella adott elő más Liszt-művet: a Haláltáncot. Bizony, ez a műsorválasztás joggal keltett visszatetszést. Hisz háromszor egymásután hallgatni ugyanazt a művet legalábbis túlzás. S még azt sem mondhatjuk, hogy kiérlelt, hibátlan produkciókat hallhattunk. Egyik dijnnyertes sem rajzolta meg világosan a dallamíveket, a nehezebb részeket valamennyien „értelmezték”, ahelyett, hogy bátran kirajzolták volna a versenymű karakterét, mely az egésznek értelmet ad s összetartja a zenei frázisokat. A verseny végeredménye mégis joggal keltett bizalmat; a fiatal művészek további útját érdeklődéssel várjuk és figyeljük.

A dijnnyertesek hangversenye már a fesztiválnak arra az időszakára esett, amikor szinte minden nap akadt valami rendkívüli teljesítmény, kivételes élményt szerző hangverseny. Talán kevésbé „lármás” sikere volt Borbély Gyula és a Magyar Állami Hangversenyzenekar közös estjének. Ezen a hangversenyen hangzott fel hangversenyteremben először *Ránki György Cirkusz* című szerzeménye (a darabot egy éve mutatta be nagy sikerrel a Pécsi Balett). Alapötletét Karinthy Frigyes hasonló című novellája szolgáltatta. Az elbeszélés művész hőse csak akkor hegedülheti el élete főművét, amikor légtornásként lebeg ég és föld között. A zenekari előadás az egyszeri történés, a tragikusra növesztett groteszk mögött jól érezte, hogy Ránki alkotása egyetemes kérdésekre is próbál válaszolni. A 4. képben (Földalatti folyosókon) felharsannak a zeneautomaták, mintegy a modern korszak ezernyi zenei áramlatát idézve. Jelképesen ezek elől is menekül a zenemű főhőse, amikor a levegőben lebegve megszólaltatja a csodálatos dallamot. Ez a dallam a zeneköltő hitvallása is, az újra megtalált út zenei képe. Ránki darabjának előadása bizonynyal még sikeresebb lett volna, ha a karmester élesebben idézi fel pregnáns ritmusát.

A Zenei Hetek másik magyar újdonsága *Dávid Gyula Hegedűversenye* volt. A Filharmóniai Társaság Zenekarát ezen az estén Lukács Ervin vezényelte. A mű magánszólamát Kovács Dénes játszotta. Akárcsak Ránki alkotása, Dávid Gyula versenyműve is a klasszikus értelemben vett zenei tisztaság hitvallása. Mintha a kor kompozíciós technikája itt-ott még gátolná a szerző dallamkincsének szabad szárnyalását, talán ezért is érezni a két szélső tételt görcsösnek. A második tétel a mű legjobb részlete, egyben a szerző dallaminvenciójának ékes bizonyysága. Kovács Dénes is ezt a tételt emelte ki a többi közül, s nagyszerűen tolmácsolta, megérdemelten hozva sikert magának is, Dávid Gyulának is.

Már az első hangversenyeken örömmel figyelhattunk fel arra, milyen „élő”, szép hangzással tolmácsolják zenekaraink a műsoron szereplő alkotásokat. A *Cseh Filharmónikus Zenekar* estje még inkább megtanithatott arra, mennyire meg kell becsülnünk ezt a fénylő, minduntalan új és új dinamikai árnyalatok lehetőségét magában rejtő zenekari hangzást. A Cseh Filharmónikus Zenekar művészei technikailag tökéletesen képzett muzsikusok, össz munkájuk talán kidolgozottabb, mint a hazai zenekaroké, viszont nem annyira életszerű. Nagy sikerét részben kiváló vezetőkar-mesterének, Karel Ančerlnek köszönheti. A *Török Állami Zenekar* Gotthold Ephraim Lessing vezényletével mutatkozott be a magyar fővárosban. A török művészek bemutatták Ulvi Cemal Erkin Hegedűversenyét is. Ez a modern, de a néphagyományból is sokat merítő mű szerezte számukra a legnagyobb elismerést. A zenekar játéka egyébként sok kívánnivalót hagyott még, bár karmesterük nyilván sokat tett már a fegyelmezett össz munka és a hibátlan értelmezés érdekében.

*

A korszerű előadóművészet egyik legnagyobb élő képviselője *Artur Rubinstein* két estjén valósággal lázba hozta a budapesti közönséget. Az agg mester nem értelmez, és nem „teszi helyére” a műveket. Számára a zene spontán áradás, mely önmagából fejlődik ki és önmagát magyarázza. „A hangverseny az igazság órája –

mondotta egyik nyilatkozatában –. Ott minden kiderül. Voltaképpen ott tudok a legjobban koncentrálni.” Ezért is volt természetes és magától értetődő tolmácsolásában Brahms B-dúr versenyművének heroikus szárnyalása éppúgy, mint Chopin e-moll zongoraversenyének poézise.

„A tragikus futamok” művésze a Zenei Hetek másik világhírű vendége, *Carlo Maria Giulini*, aki Erkel színházi estjén „siker”-darabokat vezényelt, a Zeneakadémián pedig Mozart estét adott. A két egymástól elég távol álló világ hiteles képet nyújtott Giulini művészetéről és a két est alapján megállapíthattuk, hogy joggal emlegetik a világ legnagyobb karmesterei között. A zene ellentétes elemeit emeli ki mindig tolmácsolásában, s ezeket hozza szintézisbe. Mintha csak igazolni akarná *Sergio Failonin* a „nagy karmester”-ről mondott szavait: „Nagy karmester úgy lesz valaki, ha mindenekelőtt a legellentétesebb tulajdonságok egyesülnek benne... Az igazi karmester egyszerre legyen szűzi, érzéki, apollói és dionüoszsi. Legyen benne nyugalom és szenvedély, pontosság és rugalmasság, zsarnokság és alázat”. Nos, Giuliniben mindegyik megvan. Legfeljebb a katharzishoz vezetí nehezebben hallgatóit. Aligha lehet elfelejteni a Jupiter szimfónia szinte végletekig feszített zárótételét, mely egészen intenzív elmélyedést kívánt minden hallgatójától és Mozart világának új összefüggéseit tárta fel. Giulini megérdemelten aratott óriási sikert. Reméljük, alkalmunk lesz kivételes művészetét Beethoven szimfóniáinak tolmácsolásakor is megfigyelni.

A Zenei Hetek záróünnepségén lépett fel korunk egyik legjelentősebb muzsikusa, *Benjamin Britten*. Ferencsik Jánossal együtt vezényelte Háborús Requiemjét. Az Állami Hangversenyzenekar, a Budapesti Kórus (karigazgató: Forrai Miklós) és a Magyar Rádió és Televízió Gyermekkara (karigazgató: Csányi László) működött közre. A szóló szerepeket Werner Mária, Peter Pears, a világhírű tenorista, és Bende Zsolt énekelte.

A Háborús Requiem a zeneirodalom nagy vonulatába tartozik, Verdi és Mozart requiemje mellé. Míg azonban a nagy példaképek inkább a gyász és a halálban való kibékülés gondolatát szövegezték meg. Britten az élet dicséretét és erejét hirdeti. Ezért is bővítette a hagyományos liturgikus szöveget Wilfred Owen angol költő verseivel. A zárótétel a béke, az ellentétek kiegyenlítődésének hatalmas himnusza, mely talán sosem volt olyan aktuális, mint éppen korunkban. Ez az állandó korszerűség emeli Britten remekét megdöbbentő erejű művé, előadásait pedig egyszerre a zene és béke ünnepévé. Mostani hatalmas sikerét is ennek köszönheti elsősorban, s természetesen a kitűnő zenei kivitelezésnek.

A „nemes és lényegretörő művészet” a *Tátrai-vonósnégyes* ars poeticája. A kiváló kamara-együttes a Zenei Hetek idején érkezett el fennállásának húszéves évfordulójához, s ebből az alkalomból a zsúfolásig megtelt Zeneakadémián tartottak nagyszerű hangversenyt. A magyar vonós négyesek szerte a világba elvitték a hazai zenekultúra jó hírét, elég ha a Végh és Magyar-vonós négyesek példáját idézzük. No, és természetesen Tátraiékét, akik évről évre a legrangosabb zenei fesztiválokon szerepelnek, s a gazdag magyar hangszeres kultúra jó hírét öregbitik.

Az ünnepi hangulatú jubileumi hangversenyen Haydn d-moll vonós négyesét, Kodály II. vonós négyesét és Beethoven a-moll quartettjét szövegezték meg. A műsor összeállítása is jelképes, hiszen a vonós négyes-műfaj első csúcspontjától (Haydn nagy alkotásai) ívelt a modern zene megújulásáig (Kodály vonós négyesében). Középen pedig Beethoven csodálatos a-moll quartettje, amely lassú „Hála ének”-ével Tátraiék jelképes vallomása is volt. S talán nem is csoda, hogy éppen ennek az alkotásnak a megszólaltatása volt ennek az élményszerű estnek legszebb pillanata. Mert ez a vonós négyes – akár az összes utolsó nagy Beethoven-alkotás – már a forma túlérétségéről, az új út lehetőségéről vall, mely majd később Bartók vonós négyeseiben vá-

lik valósággá. A Tátrai-vonósnégyes mind a három alkotást tökéletesen szólaltatta meg, s így tette fennállásuk huszadik évfordulóját a magyar zenebarátok ünnepévé is.

A MÁV Szimfonikusok Sándor János vezényletével három fiatal és tehetséges hangszeres művész kíséretére vállalkoztak. Barlay Zsuzsa Vivaldi Stabat Materét énekelte, Sirokay Zsuzsa Mozart c-moll zongoraversenyének magánszólamát játszotta, Mező László pedig Dvořák Gordonkaversenyét szólaltatta meg. Mindhárom művész tudásának legjavát nyújtva arról adott bizonyosságot, hogy a magyar zenei élet kifogyhatatlan tehetségekben. Sőt, ebben az esetben talán már nem is indokolt tehetségről szólni. Hiszen az est magasfokú feszültsége és az előadások színvonala inkább arról győzőtt meg, hogy beérkezett fiatal művészek rangos produkcióját hallhattuk.

Antonio Vivaldi csodálatos alkotásainak világa Guardi kicsit túlérrett tónusú képeit idézi, melyeken a kéklő velencei ég alatt muzsikaszóra vonul fel az ünneplők hatalmas serege. Vivaldi zenéje is folytonos ünnep. Ennek elsőrendű kifejezője a dallam, mely a zene mozgatója és értelme. Még a sötétebb tónusú Stabat Materben is olyan éteri tisztasággal fejezi ki a gyászos cselekményt, hogy gyakran csak a szöveg figyelmeztet a gyászra. Bámulatosan kifejező – Beethoven legpatetikusabb dallamait idéző fordulatai is vannak, így mindjárt a bevezető részben, ahol a kromatikus, félhangonként ereszkedő basszusmenet az emberi szenvedés végletességét és borzalmát dobolja. A későbbiekben is váltakozik a kétfajta zenei anyag, míg végül a záró kodában (Amen) már megint a világosabb színek dominálnak, így tesz hitet a zeneszerző az élet és a boldogság mellett. Természetesen ebben a tökéletesen felépített zenei szövetben a kétfajta zenei elem nincs ellentétben egymással, inkább egymás kiegészítői, s az élet teljességének más és más aspektusait tárják fel.

Barlay Zsuzsa a hazai oratóriumkultusz nagy ígérete. Ezúttal tökéletesen tolmácsolta szólamát: mély átéléssel és tökéletes zenei tisztasággal. Előadása a nagy magyar oratórium-alkotók emlékeztetét idézte s ez legnagyobb dicsérete és teljesítményének igazi mércéje.

Mozart életének talán legderűsebb periódusa az a néhány esztendő, amikor Bécsben mint a zongora virtuóza sorra aratja sikereit. Súlyosabb anyagi gondok nélkül, megrendelésekkel elhalmozva él a császárváros nyüzsgő forgatagában, s látványos problémák, válságok nélkül emelkedik egyre fölfelé. Ám ez a kép egyoldalú volna. Erről tudósít a c-moll versenymű, amely nem véletlenül volt Beethoven egyik legkedvesebb zongoraversenye. Már a zenekar nagyra méretezett indítása is tragikus mélységeket sejtet, s bár a zongorahang mintha minduntalan csökkentené a feszültséget, a tétel alaphangja mindvégig tragikus. S hiába villantja meg néhány pillanatra a középső tétel a lebegő, éterien tiszta dalformát, a zárótétel komoly alaptónusú variációsorozata ismét tragikus feszültségről tudósít. Ez a zárótétel egyébként Mozart egyik legköltoőbb, legszebb vallomása a megharcolt, nehézségeken is győzedelmeskedő ember csodálatos hitvallása.

Sirokay Zsuzsa rendkívül összefogottan, tudatosan érzékeltette Mozart világának e kettősségét. Tolmácsolásában talán nem szárnyalt egészen szabadon a mozarti gondolat, ez azonban nem csoda, hiszen nem véletlenül nevezi Bruno Walter Mozart megközelítését és kifejezését az előadóművészet legnehezebb feladatának. A fiatal, rendkívüli reményekre jogosító művésznő előadása így is megérdemelten aratott hatalmas sikert, s joggal töltött el reményekkel a magyar hangszeres kultúra jövőjével kapcsolatban.

Mező László szintén nagyszabású feladatra vállalkozott. Dvořák h-moll gordonkaversenye ugyanis egyike a legköltoőbb, legszubjektívabb versenyműveknek. A szerző 1895-ben komponálta, amikor hazájától távol, az Egyesült Államokban a New York-i konzervatóriumot vezette. A világhírű csellistának, Vihannak ajánlott gordonkaverseny arról vall, mennyire erősebb kötelék mindennél a hazaszeretet. Ezt az eszmekört szolgálja az is, hogy a műnek nincs kadenciája, nehogy a virtuóz szólórészletek eltakarják a mondanivalót. S ezért dolgozta át Dvořák hazatérése után a harmadik tételt is, hogy még koncentráltabban fejezze ki a kompozíció lényegét.

Dvorak versenyműve igényes előadási darab, Mező László azonban játszi könnyedséggel birkózott meg a nehézségekkel, s kitűnően tolmácsolta a mű líraiságát is.

A Budapesti Zenei Heteknek nyilván nem legrangosabb hangversenye volt a három fiatal művész szereplése (bizvást sorolhatjuk melléjük a karmestert, Sándor Jánost is, aki a kitűnően muzsikáló zenekar élén szintén fejlődésének jelentős állomásához érkezett). Mégis jelképe volt e nagysikerű est az egész fesztiválnak.

HEITLER LÁSZLÓ

Beck Ö. Fülöp pápai kapcsolatai

Beck Ö. Fülöp, az 1945. január 31-én nyomtalanul eltűnt érem- és szobrászművész Pápán született. Apja iparos volt, „világlátott, de paraszti sorban élő vízimolnárok és pékek ivadéka”, aki nem találta meg a számítását a régi dunántúli városban, ezért 1878 nyarán családjával Pestre költözött. Így a legkisebb gyermekkor kevés és halvány emléken túl más közvetlen kapcsolat – futó látogatástól eltekintve – évtizedekig nem kötötte szülővárosához Beck Ö. Fülöpöt.

A húszas évek második felében került ismét közvetlen kapcsolatba Pápával, midőn itt is, mint sok helyütt az országban, emlékművet szándékoztak állítani a világháborúban elesett katonáknak, és Beckhez fordultak a szobor megtervezése végett. A művész örömmel vállalta a megbízást és nagy ambícióval kezdett a monumentális mű megalkotásához. Két évtizedes törekvéseinek megvalósulását látta a tervezett ágaskodó lovasszoborban, amihez hasonló alkotásra addig még nem nyílt alkalma. A Tanácsköztársaság idején vállalt aktív szerepéért hosszú ideig hátrányos megkülönböztetésben volt része az ellenforradalmi Magyarországon. A pályázatokon legjobb terveit háttérbe szorították, állami megbízást nem kapott. Így helyzete is hozzájárult ahhoz, hogy sokat várt a pápai huszár-emlékműtől. Sajnos, a kivitelezés elmaradt. A város akkori vezetői rosszul gazdálkodtak a szükséges pénzzel. Beck sokáig sajnálta a terv meghiusulását. Csupán 1932-ben, a Fellner-síremlék elkészítésére kapott megbízás vigasztalta meg. Emlékezéseiben így ír erről: „A Pápa városi hős-emlék lovasszobor tervét, az egyetlen nagyobb szabásút, mely évekig kecsegtető reménység képében lebegett előttem, most már (1932) véglegesen megbukottnak tekintettem. Helyette – úgy éreztem – félig-meddig kárpótlásul adja nekem a sors ezt a feladatot.”

1931-ben ünnepelte Pápa város ősi Református Kollégiuma alapításának 400. éves évfordulóját. A jubileum alkalmával az intézet elöljárói két érem megbízással fordultak Beckhez, melyeket a mester hamarosan el is készített. Az egyik a 400. éves fennállását ünneplő Kollégium emlékérmé. Hatvanöt milliméter átmérőjű, kétoldalú vert bronzérem. Előlapján az intézet új, kétemeletes épületének távlati képét mintázta meg a művész. Fölötte a COLLEGIVM REFORMAT PAPENSE felirat, alatta az intézet címere látható. A szegély nélküli érmet a QVATTVOR SAECVLIS FELICITER PERACTIS MDXXXI – MDCCCCXXXI felirat keretezi. A megkötött tematikájú előlap kevés lehetőséget adott a művész önálló elgondolásának. Az érzékenyen mintázott épület tömbjének vízszintes-függőleges tagozódása és a kompozíció többi eleme kiegyensúlyozott, ünnepélyesen nyugalmas hatású.

A hátlap több teret engedett Beck alkotó fantáziájának. Az ünnepelt iskola nevelő hivatására utalva három felnőtt diákot mintázott az érem hátlapjára. A baloldali szelíd mozdulatú, imádkozó alak. A jobbról nyugalmasan álló figura nyitott könyvet tart

kezében – a tudomány jelképét. Az előbbire a DEO, utóbbira a SCIENTIAE felirat vonatkozik. A középső diák határozott, lépő mozdulattal jelenik meg. Kardját magához szorítja, jobb kezét esküre emeli felemelt feje fölé. A keményen megvetett lábak, a törzs és a karok vonala vezet a szemet a felirat fenti, középső tagjához, melyre az esküvésre emelt kéz mutat: PATRIAE. A figurák mintázása plasztikus, a formák differenciált kezelése mellett is nagyvonalú. A három-alakos motívum Beck más művein is fellelhető különféle variációkban. Legszembetűnőbb a kompozicionális hasonlóság az *Ybl Miklós-érem* hátlapjának allegorikus nőalakjaival. Ezen az érmen az ívelő vonalak ritmikus játéka, összefonódása adja a kompozíció légies könnyedségét, míg a pápai emlékérem három diákfigurája statikusabb, súlyosabb, erősebb földi kötöttségű.

A másik pápai vonatkozású új érem egy nagyméretű (187 milliméter átmérőjű) egyoldalú öntött bronzérem: dr. Antal Gézátt ábrázolja. A karakterisztikus profilból erőteljesen emelkednek ki az arc belső formái, de nem terjednek túl egy ideális tértégen. Ezen belül ökonomikusan kezelt formákkal kelti a fej teljes térbeliségének hatását. Az öntés nagyban való mintázást tett lehetővé. (Ismertebb érmei közül csupán 1908-ban alkotott remeke, a Mikes Kelemen-érem haladja meg méretben.)

Az emlékünnepek alkalmával nem csupán Beck két érme, hanem egy korábban készült szobrászi alkotása is Pápára került. „...Mikor az érem megbeszélése céljából felkeresett, elárulta Pongrácz József nagytiszteletű, hogy a háborúban elesett tanítványok emlékére emlékművet is kívánnak állítani” – írja emlékezéseiben a művész. A *Hős megdicsőülése* egy évtizede várta nemes anyagba leendő kivitelét. Most eljött a pillanata. A relief mindenkinek tetszett... és így a szép évforduló ünnepély, melyre két fontos munkám készült, az én munkásságomnak is fontos eseményévé vált.”

„A Hős megdicsőülése” című domborművet még 1920 nyarán megbízás nélkül, saját művészi törekvéseinek megvalósítására mintázta. A mű nemcsak Beck Ö. Fülöp, de az egész magyar szobrászat legnagyobb értékű alkotásai közé tartozik. Sok hányódás után került végleges helyére, a pápai Református Kollégium emeleti lépcsőcsarnokába. Eredetileg a Kereskedelmi Akadémia, később a Szépművészeti Múzeum, majd a budapesti helyőrségi templom hősi emlékművének szánták, de különböző okok, pénzügyi nehézségek miatt mindegyik terv elmaradt.

A fekvő téglalap alakú (127x82 cm) teret három figura tölti ki. Két szárnyas nőalak emeli fel a halott Hőst. A férfi sisakkal borított feje erőtlenül billen a vállára, izmai ernyedtek, de erős jobbra holtában is szorítja még a rövid, egyenes acélú kardot. Mezitelen testét csak ágyékán átvetett, kissé lecsüngő ruhadarab fedi, akárcsak azokat a Pietákat, amelyekkel tanulságos összehasonlításokra ad alkalmat a Hős ivben meghajló alakja. A két angyal testét vékony, formáikat érzékenyen követő ruha takarja, mely a lábaknál szép redőzéssel érzékelteti a felfelé szállás lebegő állapotát. Ifjú alakjukba elégikus fájdalmat, szomorúságot sűrített a művész.

A kompozíció áttekinthető szerkesztettséget mutat, ez teszi egyértelműen világossá, szilárdá. A két angyal testének és a Hős befelé billenő fejének irányai egyenlőszárú háromszöggé egészülnek ki. E háromszöget az ívelő, hullámozó vonalak egymásba folyó vagy ritmusosan ismétlődő rendje szövi át. A baloldali angyal fájdalmasan felemelt fejétől induló, a lefelé irányuló karokban és a Hős meghajló testében folytatódó vonal a jobboldali angyal karjain és magasra nyúló szárnyán át tér vissza kiindulásához, mintegy kört írva le. A szárnyak szép ívei lágyan egészítik ki a többszörös füzérre emlékeztető kompozíciót.

Korábbi alkotásainak expresszív vagy szecessziós vonásai itt nem lelhetők fel. Sem rideg formális, sem túlárado érzelmesség, ellágyulás nem kaphatott helyet a műben. A tizes évek elején keletkezett kömunkák jellegétől eltérően humánusabb, közvetlenebb hangon szólalt meg a művész, anélkül, hogy a másfél évtizedes kőszobrászat tanulságaiból bármit is veszni hagyott volna. Beck azzal, hogy a kő helyett a könnyebben alakítható agyagból mintázta meg kompozícióját a bronz kivitelezéshez tervezve, nem adta fel az egyiptomi, asszír és klasszikus görög domborművek tanulságain kialakított szobrászi elveit. Magas plasztikájú domborműve – Genthon István

megjelöléssel élve – nem „hepehupás festmény” vagy „falhoz ragasztott szobor”, mert betartotta a relief törvényeit: a valóságos téri kiterjedés helyett egy keskeny térrétegbe sűrítette a három testet. Tudta, hogy a térbeli absztrakció megköveteli a látványnak egy rendező szellem szerinti módosítását, a természeti formák helyébe – a hildebrandi relief-koncepció szellemében – a hatásformának kell lépnie.

Egy fal fölkéjébe szánta Beck a domborművet. Régi görög sírstélékre emlékeztet az a nagyvonalú, erőteljes függőlegesekkel és vízszintesekkel határoló márványkeret, amit a művész a reliefhez tervezett. Kétoldalt sima pilaszterek tartják a lapos tympanont, melynek sarkai enyhén felfelé szaladnak, mint stilizált akrotérionok. A klasszikusan egyszerű keret kiemeli és egyben organikusan kapcsolja a környezetéhez a kompozíciót.

„A legszebb magyar relief nevével szokták illetni ezt a művet s ezt a jelzőt nemcsak reliefstílusának tisztázottságával, formai tökélyével, de lírai megszólalásának zeneiségével is kiérdemelte.” (Gombosi György: Beck Ö. Fülöp – *Ars Hungarica* sorozat.) A Hős megdicsőülése olyan magas csúcs, amilyenre csak kiemelkedő szellemiségű alkotóknak sikerül egyszer-egyszer eljutni életük, művészetük során. Remekmű, melyet sem a helyszíni megtekintést elmulasztó szakemberek, sem a közönség nem ismer és méltányol kiválóságához méltóan. A Beck művészetét vizsgáló műtörténészek a törött, megviselt gipszminta (a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona) megtekintése után nem is gyaníthatják a bronz relief igazi értékeit, hatását. Így nem csoda, hogy a mester művészetét tárgyaló szegényes irodalom az utóbbi időben nem említi A Hős megdicsőülése című domborművet Beck Ö. Fülöp legjobb műveinek sorában. (Vö. 1935-ös és az új Művészeti Lexikon B. Ö. F. cikkei.)

Beck Ö. Fülöp élete végéig szeretettel viseltetett szülővárosa iránt. Emlékezéseinek (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957.) Pápára vonatkozó, itt-ott jóindulatúan téves és hiányos, de mindig szeretettel valló részletein túl az ismertetett művek mutatják ragaszkodását, idős korában is érzett megbecsülését, szeretetét.

BECK Ö. FÜLÖP: A Hős megdicsőülése

Képzőművészeti krónika

KÖNYV BARTHA LÁSZLÓRÓL

A magyar könyvkiadás túlságosan ritkán és nehezen szánja el magát, hogy élő művészről könyvet adjon ki, legyen az akármely műzsa szolgáltatója. Talán valamiféle nemzeti szemérmesség vezetheti a kiadókat, de lehet, hogy pusztán üzleti megfontolás.

Ha végigtekintünk a *Művészet Kiskönyvtára* első hetvenöt, majd a sorozat újabb négy kötetén, *Bartha László* talán a kilencedik élő magyar mester, akiről a kiadók vállalkoztak önálló kis könyvecske megjelentetésére. Czóbel, Holló, Barcsay, Borsos stb. után, és talán rang ez is, elképzelve a megjelenést elősegítő és gátló körülményeket.

Bartha László neve igen ismerősen cseng nemcsak a hazai, de a kültáji művészetkedvelő közönség fülében is, a Jelenkor szedőgépe is szívesen, viszonylag gyakran és szeretettel kopogja. Legutóbb az 1966. évi balatoni (7.) számban jelent meg *Bertha Bulcsu* tihanyi riportja és interjúja, korábban a 63-as balatoniban (7.) *Thiery Árpád* tanulmánya a festőről. Most az újjávarázsolt és megszépített sorozatban megjelent kis album és tanulmány (*Solymár István* ihletett és okos írása, képválogatása) ad alkalmat megemlékeznünk Bartháról. Az új számozást nyitott és modernebb, szebben tipografizált és nagyobb reprodukciókkal jelentkező sorozat 4. darabjaként kiadott Bartha-monográfia Braque, Monet és Venecianov bemutatása után az első, mely magyar művészről szól. Örömmel forgattuk.

Ha van „dunántúli” festészeti (mintahogy bizonyára kell lennie, hiszen meglehetősen sokan művelték és művelik; önálló, sajátos jegyei is felfedezhetők), akkor Bartha ennek a festészetnek az egyik legjelentősebb élő mestere. Talán egyedül *Borsos Miklós* neve és sokáig művészete mellé állítható az övé – témájában és hangulataiban mindenesetre. Valamiféle toszkánai vagy umbriai „ájer” reinkarnálódik náluk a legmodernebb formákban; vásznanon, szobrokban és rajzokon. Párizst és Rómát egyaránt idézik, a kettő meg-megújított harmóniáját teremtik és ösztönzik.

Így azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy ennek a pogánynak is modern „Balatonvallásnak” pikturánkban éppen Tihany lett a központja. Mindkét említett mester Tihanyban él és dolgozik; mondják: Bartha múzeumi műtermének ablakából az Öreghegy kettőszáz méternyi magasából – szinte a lábainál – láthatja a mélyben elterülő tavat.

A festőt – életútjára, művészetének foglalatára felhívjuk Solymár könyvéből az olvasó figyelmét – hol „franciásnak”, hol „rómaiásnak” nevezik, és mindkét elnevezés „elődökre, iskolára” vonatkozik, egyben bizonyos rendszerező ösztönt, olykor értéktételeket is takar. Könnyű indokai lehetnek mindkettőnek, hiszen Bartha 1937–39 között Rómában, 1946–48 között Párizsban tölt éveket. Mindkét alkalommal állami ösztöndíjas. Újabban is majd több kiállítása van Párizsban és Franciaországban, mint idehaza. Egyike a négy élő festőnek, akik a magyar művészet párizsi kiállításán táblaképpel szerepeltek (Barcsay, Domanovszky, Szántó Piroska társaságában). Hat „erdei meditációja” függött a *Petit Palais* nagy sikert hozó falain. Ismétlődő egyéni kiállításaival vissza-visszatérő témája a francia műkritikának is.

És valóban mindkét iskolának magán viseli jegyeit, de mi inkább jelenvalóan hazai, dunántúli és tán „balatoni” festőt látunk, még stílusában is. Ez a „provinciális” tematika piktúráinkban amúgyis minden alkotónál egyéni és utánozhatatlan stílust teremt és követel (l. Egry!).

Az 1941-es Favágókban még valamelyes anekdotizáló hajlamot látunk (tán az erdélyi tartózkodás és az erdélyi irodalom ihlető hatását?), de a 43-as expresszív Daphnis és Chloé már meghitt, belső léleklátás eredménye, európai elmélyültségű alkotás. A könyvecske képeiből ítélve valahol itt kezdődhet Bartha valóban művészi pályája. És sajnáljuk, hogy a válogatott képekből egy-egy jelentős alkotói periódus bemutatása kimaradt (1943–55 között!), így a Rabinovszky Máriusz által oly magasra értékelt „felszabadult párizsi akvarellek” is.

És ez a pálya talán 1957 tájt ért be jelentősre. Korábban Barthának módja sem nyílhatott erre. Solymár István hivatott, tömör erejű mondatai így jellemzik az ezóta ívelő periódus festőjét: „Eddig három lépés számára a művészet: természet, kultúra és alkotó emberi munka. Úgy is mondhatnánk: erdő, Tihany és Ajka.” Valóban, újabb képei ehhez a három fogalom- és problémakörhöz kapcsolódnak. Térben és stílusban ettől a háromszógtól legtávolabban talán a reprezentatív „Állomás” (a székesfehérvári pályaudvar esti fényei 1961-ből) vagy a „Moszkva felé” Dufyt idéző képe (64-ből) állnak.

Tihany tehát nemcsak motívuma ennek a művészetnek, de – mint ezt fentebb bizonygatni is próbáltuk – a lényege is. Elgondolkodtató, ihletes veretű (és ragyogóan eredeti stílusú!) példái állításunknak a Magyarpolány (1964), az Öreg Tihany I–II. (1964-ből mindkettő), a Hegyoldal (1964). Mindegyikben sajátosan „barthás” hangvételt látunk, elmélyült eszmeiséget, és talán ezek állnak a legközelebb hozzánk piktúrájában. A többi tihanyi kép inkább a természet szuverén ihletésében született, de ezekben együtt van a táj és sors, ember és történelem, szellem és forma is. A festő kezét itt már nem modor és manír, inkább áhítat és alázat, léleklátás és erkölcsi diadal vezethette; bálványos parasztasszonya, a parcellás földeken szántója tán még mindig az Alapítólevél latinból feltörő hangján beszél és fogalmaz, de közben már érti új világunk „szabadító s szabad” hangjait is.

Ugyanakkor Bartha a legközelebbi rokonságot ápolja korunk modern és emberközel költészetével is, illusztrációi Guillevic, Follain, Gaucheron költészetét elevenítik képpé egyenértékűen, vagy Somlyó György költészetét, Sarkadi prózáját. Szép csokrot nyújt a könyv ezekből az illusztrációkból is.

De egy megszokott lappal és egy-két adattal adósunk maradt: pl. nem közöl irodalomjegyzéket. A Munkácsy-díj első fokozatával és Egry-díjjal is kitüntetett festőnek (ő volt az első Egry-díjas!), pedig van mire hivatkoznia a hazai és külhoni (elsősorban francia) művészeti kritikából egyaránt. Nem érthetünk egyet a Kiadó azon elvével, hogy bibliográfiát nem közöl a csak folyóiratokban megjelent tanulmányokból. Evvel az élő magyar művészeknél szinte kizárja az irodalomjegyzék lehetőségét, már csak a bevezetőben említett okból is: fehér holló az önálló kötet! A monográfia szerzője a *Művészet* szerkesztője; lapjából bőven sorolhatott volna tanulmányokat.

Ugyanakkor jó lett volna látni a művész jelentősebb kiállításainak kronológiáját is. Mindkét jegyzék jelenlétét javasolnánk az élő művészekről szóló további kötetekben. Hiszen a sorozat majdhogy az egyetlen lehetőség – tudományos és ismeretterjesztő egyaránt – a könyv alakban való önálló bemutatkozásra.

„A MAGYARORSZÁGI MŰKINCSEK” SZOROZATRÓL

Múzeumaink festészeti anyagát méltó módon bemutató könyvsorozat indult meg még a Képzőművészeti Kiadónál, majd folytatódott a Corvinnál is, később már közös címet is kapott. Eddig négy kötete jelent meg a „Magyarországi Műkincsek”-nek. Az első három a Szépművészeti Múzeum, az utolsó már legnagyobb vidéki képtárunk, az esztergomi Keresztény Múzeum anyagából is válogat.

Az első két kötet tipográfiában, reprodukciókban és kiállításában még szegényesebb, kisebb formátumú is: *Genthon István*: Modern francia festmények a Szépművészeti Múzeumban – *Garas Klára*: Olasz reneszánsz portrék a Szépművészeti Múzeumban. Mindkettő 1965-ben jelent meg. Az utóbbi két kötetnek már megnagyobbodott az alakja, sokban gazdagodott a kiállítása is, a reprodukciók is megszépültek, a sorozat tehát céljához méltóbb formát öltött: *H. Takács Marianna*: Spanyol mesterek és *Boskovits Miklós*: Korai olasz táblaképek (mindkettő 1966.).

Az albumokat összefoglaló tanulmányok vezetik be, majd a képek mellett azok tudományos leírása és elemzése is olvasható. Igen hasznos és eredményes középutat találtak a szerkesztők és a szerzők a tudományos igényű leírás és az ismeretterjesztés között. A bevezető és a képelemzések mindkét feladatnak eleget tesznek. Sokszor izgalmas téma még az is, miképpen kerültek a képek a múzeum birtokába. Az erről szóló mondatok különösen érdekesek a képelemzések után.

Ahol erre mód van, ott a szerzők még a képekre vonatkozó irodalom jegyzékét is közlik, azonban kár, hogy itt alig voltak tekintettel a folyóiratokban megjelent tanulmányokra, elemzésekre. Így elsősorban a Magyar Művészet, a Szabad Művészet, a Műterem, majd a Művészet idevonatkozó anyagára gondolunk. Igaz, három esetben hivatkozhattak Pigler Andor 1954-ben megjelent összefoglaló művére, a Régi Képtár katalógusára. De ez ma már a nagyközönség számára aligha hozzáférhető kézikönyv, és talán inkább elvontan tudományos igényű. Ebben a tekintetben Genthon könyve a legteljesebb és a leginkább használható, ismeretterjesztő és tudományos funkcióit a leginkább teljesítő. Igaz, a témában Pigler már nem kézikönyv, és igaz az is, hogy számunkra a legizgalmasabb témáról szól, a modern francia festészetről. És nyilván ennek a témának legbővebb a modern és hazai irodalma. Így igen sajnáljuk, hogy a négy kötet között a Genthoné – mint első kísérlet – talán a legszegényesebb kiállítású. Meggondolandó lehetne esetleges új edíciója, a megváltozott technikai igényekkel, különösen számítva a téma iránt érezhető fokozott érdeklődésre.

A kötetek a Szépművészeti Múzeum ismeretterjesztő katalógusainak füzeteiből nőttek ki, és ugyanakkor az értékek mellett a foghíjakra is rámutatnak: a különösen gazdag olasz és spanyol anyag tükrében bizony aligha nevezhető még kielégítőnek sem a francia és főleg a modern képanyag. Múzeumaink vezetőinek és más illetékeseknek is feladatokat szabhat ez a szembetűnő hiány, meghatározhatja a további gyarapítás főirányát. Szép példája lehet a gyors áldozatkészségnek Renoir Női arcképének megvásárlása 1945-ben (ld. erről Genthon István cikkét a Forma és Tér 1945-ös évfolyamában).

Az albumok több nyelven is megjelennek, ezzel is öregbitik világszerte a magyar múzeumok gazdagságának (különösen a 20. század előtti anyagnak) jóhírét.

A szép kiállítás és a többnyire magasszínvonalú reprodukciók a Kossuth Nyomda szakembereit és gépeit dicsérik, különösen a kinagyított részletképek igen hívek és gazdagok. Ugyanakkor nem tűnik egységesnek az egy-egy kötetbe foglalt reprodukciók nyomdai kivitele. Erre különösen az utolsó, a korai olasz táblaképeket bemutató kötet képei lehetnek bizonyítékaink (pl. a 27. kép!). De mindez talán a múzeumi restaurációs munka feladataira is felhívja a figyelmet.

A sorozat nemrégiben megjelent prospektusa a XV. századi német és cseh táblaképek, a holland táj- és életképek, a velencei settecento és a manierizmus festészetét bemutató albumokat ígér. Így lassan össze is áll a hazai múzeumok külföldi anyagát híven és méltón bemutató gyűjtemény.

És ez jelentős állomás: feltárja értékeinket, de hiányainkra is figyelmeztet.

RAYMOND CHARMET REMEK LEXIKONA

A nagynevű és tekintélyes Larusse kiadó sorozatában jelent meg Raymond Charmet figyelmünkre méltó könyve: „Dictionnaire de l'art contemporain” (a „Les dictionnaires de l'homme du XXe siècle” sorozatban). A kis formátumú kötetke 320 lapon sorolja az eszázadi képzőművészetek jelentősebb neveit, fogalmain. Rövid pár sorban

nagyon pontosan összegyűjtött adatokat közöl, fekete-fehéren sok fontos reprodukciót.

Magyar vonatkozásai a viszonylag szűk terjedelemhez mérten kielégítőek, külön fejezetet ad a század magyar festészetéről és szobrászatáról, az izmusokat bemutató összefoglaló cikkekben is több a magyar név. Hazai vonatkozásait Dévényi Iván elemezte a Művészet 1966. októberi számában, kiemelve, hogy elszármazott művészeink milyen nagy számmal szerepelnek a lexikonban.

Mi itt mint remek lehetőséget és követendő példát említjük, meggondolható lenne hazai terjesztése, akár esetleges lefordítása is. És a kiadvány bőven elférne a négy kötetes Művészeti Lexikon mellett is, hiszen egészen más funkciókat teljesít.

Barcsay Jenő: Forma és tér

„Barcsay kiállítása ma nyílt meg az *Alkotásban*. Nagyszerű művész, aki következetesen megy a maga útján... Összefogott formái árasztják magukból az erőt.” A mártírhaltalt halt festő, Ámos Imre jegyezte be e szavakat naplójába, 1944 februárjában. A művésznek, akiről az idézett sorok íródtak, a közelmúltban jelent meg „Forma és tér” című könyve, érdekes és tartalmas szövegrésszel, bőséges képanyaggal; mindegyik illusztráció Barcsay-festmény vagy -rajz.

A kötet a vonalakkal, színekkel, formákkal, tömegekkel, a festmény faktúrájával (azaz a felülethatással), a kompozícióval, a műalkotáson belül érvényesülő ritmussal és más művészeti alapelemekkel, kulcsfogalmakkal foglalkozik. A szöveg azonban korántsem szárazon szakjellegű vagy akadémiakusan értekező; a rövid fejtegetéseket – a reprodukciókon kívül – közbevetett (kurzív szedésű), aforisztikusan tömör, többé-kevésbé szubjektív megjegyzések kísérik, élénkítik.

Könyvének egyik helyén Barcsay idézi azt a régi igazságot, hogy „minden kép önvallomása, voltaképpen önarcképe a festőnek.” E megállapítás természetesen minden egyéb szellemi produktumra is érvényes, így a „Forma és tér” című műre is. Ez is önvallomás és önportré, – egy töprengő, mérlegelő, küszködve, aggályos önkontrollal alkotó művésznek, a festészet elméleti kérdéseit is fáradhatatlanul bűvároló „pictor doctus”-nak önarcmása.

László Gyula Barcsayról írott kis monográfiájában (Képzőművészeti Alap kiadó-vállalata, Bp. 1963.) olvassuk, hogy a mesternek Babits Mihály a legkedvesebb költője. Barcsay Jenő Babits iránti vonzalma és nagyrabecsülése – minden bizonnyal – nem független a két költő közötti alkati rokonságtól: elmélyültség, tudatosság, művészi alázat, a művéség tisztelete jellemzi a „soha-meg-nem-elégedés himnuszát” daloló költőt csakúgy, mint a hasonló lelki struktúrájú festőt.

A könyv figyelmes elolvasása során az is kiviláglik (Barcsay életművének ismerői előtt ez már korábban is tudott volt), hogy a mester – bár munkássága eltéphetetlen erősségű szálakkal kapcsolódik a klasszikus művészethez és a természethez – mégis ízig-vérig modern festő; a könyv bevezetésében maga a szerző utal arra, hogy Cézanne, Braque, Picasso, Mondrian és Rouault oeuvre-jének tanulmányozása milyen jelentősen járult hozzá alkotói arculatának kifinomálódásához.

E mesterektől azonban nem a külsőleges stílusjegyeket sajátította el Barcsay. A kubizmusnak és a konstruktivizmusnak a kép kompozícióját – az impresszionisták ellenében – mintegy „rehabilitáló” szemléletén kívül mit tanult Barcsay a századelő e nagyjaitól? „Elsősorban azt, hogy szépen bánjunk az anyaggal, a kép előadásmódja nemes legyen. Megtanultam azt is, hogy a biztos rajztudás elengedhetetlen követelménye a festészetnek.”

Barcsay Jenőt – több külföldi és magyar kortársával együtt – a konstruktív törekvések prominens képviselői között szokták – teljesen indokoltan – emlegetni. Barcsay konstruktivizmusa azonban nem jegesen rideg, ellenkezőleg: ember-

központú. Így szól erről a művész: „Korunk festészete az építés, a szilárd és világos szerkezet jegyében fogant. Arra törekszik, hogy minden homályos, elmosódó jelenségtől szabaduljon, s a kép a kristályok tisztaságával tükrözze a kor humánumát.”

Napjaink művészetelméleti irodalmának és az esztétikai vitáknak egyik kardinális problémája a nonfiguratív, nem-ábrázoló, közkeletű (nem pontos, de úgy látszik, mégis kiirthatatlan) terminus technicus-szal: az „absztrakt” művészet megítélése. Barcsay toleráns hangon, tisztelettel szól a nonfiguratívok legjobbjairól: „Mélyről jövő, új eredményekben gazdag festői világ ez”, – állapítja meg. Ugyanakkor azonban megjegyzi, hogy ő maga sohasem vált nem-ábrázoló festővé, mert „sohasem mondott le a természet inspirációjáról”, „mindig kötötte őt az ábrázolás szándéka”, mégha „több munkájában el is jutott a teljes elvonatkoztatás közelébe.”

Részletes elemzést érdemelnének a kötetben közölt festőállványos enteriőrök, szentendrei házakat és utcarészleteket ábrázoló kis festmények, izbégi és erdélyi tájképek, apró női fejek és egyéb figurális kompozíciók, a mesteri tus- és ceruza-rajzok. E művek jórésze a XX. századi magyar piktúra és rajzművészet legkiemelkedőbb, európai rangú teljesítményei közé tartozik. Jópár alkotásában valóban közel jutott a mester „a reneszánsz nagy örökségének és a modern művészet világának szintéziséhez”.

Barcsay Jenő könyve sok gyönyörűséggel és tanulsággal szolgál a művészeknek is, a műélvezőknek is. A „Forma és tér” mintegy záróköve – mégpedig méltó záróköve – annak a trilógiának, amelynek két előző darabja a „Művészeti anatómia” (1953) és az „Ember és drapéria” (1958).

A *Corvina* kiadónál megjelent albumalakú könyvet a *Kossuth* nyomda állította elő mintaszerűen.

DÉVÉNYI IVÁN

GYARMATHY TIHAMÉR rajza

TÓTH DEZSŐ: *A Jelenkor kilencedik évfolyama*

SERES JÓZSEF: *A Kozmosz könyvekről*

TODERO FRIGYES: *A kommunisták és szövetségeseik*

FODOR JÓZSEF: *Vasvári István: A lélek naplójából*

FOGARASSY MIKLÓS: *Csoóri Sándor: A költő
és a majompoéta*

KONDOR LÁSZLÓ: *Francis Scott Fitzgerald: Az ólomkristály*

RAJNAI LÁSZLÓ: *Mészöly Miklós: Az atléta halála*

TÜSKÉS TIBOR: *Folyóirat-szemle*

THIERY ÁRPÁD: *Tv-szemle*

TÓTH DEZSŐ

A Jelenkor kilencedik évfolyama*

Amivel kezdeném: a Jelenkor egyre inkább szerkesztett folyóirattá válik. Az 1966-os évfolyam egészen, de egyes számain is meglátszik a szuverén, formáló-alakító szerkesztői jelenlét, az a tudatos beavatkozás, ami előfeltétele annak, hogy a folyóirat, mint folyóirat ki tudjon valamilyen törekvést fejezni, s hogy az egyes számok is többet jelentsenek, mint a bennük foglalt anyagok pusztá összege. Megmutatkozik ez az ifjúsági irodalomról szóló – igen szerteágazó, sokvonatkozású – vita következetes végigvitelében, az írói riport, szociográfia szemmel látható fellendítésében; kifejezésre jut az eddig túlságosan széles lírikus szerzőgárda egészséges redukálásában, vagy a képzőművészeti kritikai rovat világosan kirajzolódó „felfuttatásában”. De tetten érhető egyes számok megkomponálásában is. Az idei Balatoni szám, úgy érzem a leg-harmonikusabb az eddigiek közt; az Egry-megemlékezéshez a szerkesztők három cikket csoportosítottak egy számban; Csorba Győző, Lovász Pál, Várkonyi Nándor évfordulóinak tanulmányok, szemelvényanyagok közlésével történő megünneplése is szerkesztői teljesítmény, akár halottainktól – Berda Józseftől, Gergely Sándortól, Tamási Arontól – való együttes búcsúvétel.

A javuló szerkesztés általános keretein belül, úgy fest, a kezdeti küszködések után a Jelenkor is megtalálja, kialakítja a maga közéleti arculatát, s felzárkózik az e téren legtöbb eredményt elért Alföldhöz. Az Ifjúság–Művészet vitával egy indokolatlanul perifériára szorult, ugyanakkor társadalmilag nagyfontosságú kérdésre: ifjúságunk irodalmi–művészeti ellátottságának kérdésére irányította a figyelmet. A vita tartalmi elemzése meghaladja egy ilyen évfolyam-áttekintés kereteit. Annyi azonban

* Vitaindító előadásként hangzott el 1966. november 15-én Pécsen, a folyóirat kibővített szerkesztőségi értekezletén. Az értékelés az évfolyam novemberi és decemberi számát még nem vehette figyelembe.

bizonyos, hogy a Jelenkor jóvoltából az ifjúsági irodalom fontossága nemcsak általában tudatosodott az irodalmi közvéleményben, hanem világosan körvonalazódtak a kérdés ifjúsági mozgalommal, szocialista erkölccsel, neveléssel, pedagógiával összefüggő vonatkozásai éppúgy, mint kiadás és könyvtárpolitikai, esztétikai és irodalomtörténeti oldalai is. Mikor ezzel a vitával a Jelenkor az irodalom nevelőszerepét, az irodalom és tömegek kapcsolatát érintő közérdekű kérdést állított előtérbe, szükséges hangsúlyozni, hogy ezt elsősorban helyi erőkre támaszkodva valósították meg. Ismeretes, hogy a vita megindításában, a kérdéskör termékeny elméleti és történeti felvázolásában milyen döntő szerepe volt Kolta Ferenc professzor cikkeinek, tanulmányainak. Igaz, a vita nem keltette fel azt az érdeklődést, ami megillette volna, de hatott. Az irodalmi közvélemény egy részét közvetlenül is megmozgatta (az Írószövetség pécsi ankétja), de meggyőződésem szerint annak egészében is tudatosította – ha mást nem – az e téren fennálló elméleti-kritikai, irodalomtörténeti tartozást, s ha – amint a tervről hallunk – megvalósul a vita anyagának kötetben való megjelenítése, ez a hatás csak fokozódhat.

A másfél-két évvel előtti próbálkozásokhoz viszonyítva fellendült – mennyiségben és színvonalban emelkedett – az írói riport és szociográfia. A mai Dunántúl paraszti életéről, szocialista mezőgazdaságának fejlődéséről, problémáiról, egyes rétegeiről és alakjairól szólnak ezek az írások – s amit hangsúlyozni szeretnék: túlnyomórészt érdekesen, olvasmányosan. A műfaj egzaktabb, tudományos, tanulmányzerű változata is hasznos (mint pl. Lemle Géza: Gálykút című írása), de a szerkesztés, úgy gondolom helyesen, az íróilag formált, művészileg alakított, plasztikusabb, olvasmányosabb változatot részesíti előnyben. Ezt a típust jól reprezentálja Nagy-Tóth Lajos folytatásos írása (Két megye határán), amelyben a szüntelen személyes írói jelenlét korántsem megy a tárgy-, sőt szakszerűség rovására, s amely, anélkül, hogy közvetlen riport hiteléből vesztené, élő-eleven alakokat formál (Bucsi Mihály és Bakos elnök), s a kettejük közti feszültséget tágabb társadalmi érvénnyel, történeti összefüggésekben fejt fel. A többi hasonló írás is ott jó, ahol a merő ismeretközlés életkép és alakrajz formáját ölti (Thiery Árpád: Tájak, lelkek és látszatok, László Lajos: Szigeti krónika). A műfaj igazi széppróza rangjára úgy érzem Takács Imre és Takáts Gyula írásaiban emelkedik. Ami Nagy-Tóthnál sokszor didaktikus betét, az Takács Imrénél cleven, alkotó töprengés, ami Thierynél olykor stiláris modorosság, az nála ötletes-pontos, szép magyar próza, tartalmilag pedig (a parlag, vagy rosszul kihasznált kisköldek hasznosításának gondolata) éppen az új gazdasági mechanizmus bevezetésének idején, felettébb aktuális. (Két újító nyomában.) Takáts Gyulánál pedig táj és hagyomány költészete színezi – ötvözi a tudományosan megalapozott, gazdag tényanyagot, bensőséges pátoz kíséri az új eredmények bemutatását (A Nagyberkek világa és a Balaton). Itt említeném meg: a sokszor – legtöbbször okkal – idegenkedést keltő „pannon” szemlélet is eltűnőben van – és pedig anélkül, hogy táj és szemléleti sajátosságok ténylegesen meglévő összefüggései eközben „elvesztek” volna. Jó iskola, hasznos tanulság volt ebből a szempontból a Veres Péterrel folytatott vita, aki mint mindig, most is érdekesen, de kétségkívül egy másik tájszemlélet ideológiai előítéleteivel közelített a Balaton-környék problémáihoz (Balatoni jegyzetek). Tüskés Tibor válaszában tartalmi hitelét éppen az adta, hogy a Balatont nem egy másik „tájszemlélet”, hanem érdemi érvek alapján „védte meg” (A Balaton védelmében). Tüskés Tibornak egy másik, formájában is szellemes írása, a dunántúli költők tervezett antológiájához írt bevezetője (Táj és költészet) is arra vall, hogy a szemléleti sajátosságok őrzése-fenntartása ma már tudatosan is elkülönül, elhatárolódik a „tájideológiától” s hogy az egész „Pannon-kérdés” napjainkban érkezik el a kiegyensúlyozott, reflexív lezárás stádiumába.

A folyóirat szépprózai anyaga tartja tisztas színvonalát, a szó szoros értelmében „kivetni” való, a közlés mértékét meg nem üto írás nincs benne. Ugyanakkor a szerkesztés az eddigieknél jobban törekszik változatosságra: drámákat, dráma-részleteket, hangjátékokat közöl, s helyet adott Rákosi Gergely két szatirájának (A mázlista, A ri-

port) is. (Ez utóbbiakkal kapcsolatban hívnám fel a figyelmet arra a csak helyeselhető törekvésre, hogy a szerkesztés általában is törekszik a humorigény kielégítésére. Rákosy Gergely első elbeszélése is tulajdonképpen humoros – nem szatirikus – írás; a szerkesztés a képzőművészeti rovatot is Galsai Pongrác illusztrált Kaján-portréjával tette színesebbé, Szalay Károlytól pedig Humor és korszerűség címen hozott tartalmas tanulmányt.)

Ami a prózai anyag jellegét, esztétikai orientációját illeti, a korábbiakhoz képest, mintha oldódna, heterogénebbé válna. (Ezt korántsem kritikaként emlitem, csupán jellemzőként.) Ismeretes, hogy ebben a tájékozódásban domináló volt az irodalmi absztrakcióra, illusztratív-szimbolikus gondolatiságra való hajlam. Ez a tendencia továbbra is jelen van a folyóiratban, s mindenekelőtt Bertha Bulcsu sajátosan egyénivé forrott stílusa, novellái reprezentálják. Egyes írásai változatlanul bizonyítják, hogy ez a szemlélet, valóság-megközelítés felettébb alkalmas lehet progresszív tartalmak, antifasiszta, háborúellenes tiltakozás hatásos, szuggesztív kifejezésére (A béka halála); s igen összetett, lírai-hangulati állapotok egyenértékűen komplex prózai megjelenítésére (Illés szekerén). Nem eleve szemlélet és módszer következménye, hanem az alkotói munka mindenkorí egyenetlensége az ok, hogy ezen az eszközrendszeren belül a hangulatidézés olykor – ha izlésesen is – de kissé gyanús érzelmességbe fordul (A Channel legenda); vagy az olvasói találékonyságot – enyhén szólva –, túlságosan nagy próbatétel elé állítja (A vezér holnap érkezik). Mutatis mutandis ide, ebbe a „vonat”-ba sorolnám Darvas József Zrínyi-drámáját is, amelynek szerencsésen kiemelt részlete sejteti, hogy itt elsősorban a ma kérdéseinek történelmi múltba-ágyazásáról, a történelmi séma nyújtotta absztrakciós lehetőségek művészi kiaknázásáról van szó. S bár az egész ismeretének hiányában korai volna a drámáról véleményt kockáztatni, Szederkényi Ervin értelmezése közel járhat az igazsághoz (Darvas József Zrínyi-drámája).

Nem történelmi, hanem azonosan vett, „steril” illusztratív absztrakció Thierry Arpád: A vonat című drámája. Szimbólumának, a „vonat”-nak, s ezzel együtt a dráma egészének jelentése világos, a mai „negyvenesek” s a mai fiatalok – mondjuk „húszévesek” – generációját szembesíti egymással. Laxot, az idősebb fivért az elmulasztott lehetőségek „vonata” halálra gázolja. Max, az új generáció képviselője pedig optimistán lép bátyja örökébe. A tragikus nemzedék-szemlélet vitatható, s nem tudom, itt az absztrakció nem az egyoldalú leegyszerűsítésnek volt-e csupán „adekvát” formája. (A dráma utolsó mondatainak tördelése és tipografizálása – legalábbis számomra, zavaró volt: a Maxra vonatkozó s az egész dráma értelmezését eldöntő zárószöveg hovatartozását illetően bizonytalanságban hagy.)

De ismétlem, a prózában megmutatkozó absztrakciós tendencia jelenléti aránya csökkent. A próza gerincét olyan írások alkotják, amelyek mai morális magatartásbeli kérdésekre „hagyományos” megközelítésben keresnek és adnak választ. Ami ezek egy részére jellemző: valamilyen bűntény, szerencsétlenség kiváltotta, erkölcsileg polarizált helyzetben mozgatják, vizsgálják alakjaikat. Az ilyen szituációk megragadása művészi szempontból nyilván hálás, a dráma és novella jellem-leleplezéseikhez nélkülözhetetlen a drámai helyzet. Mégis irodalmunk valamelyes szegényességére vall, hogy a drámai helyzetek bűntényhez kapcsolása statisztikailag olyan méretű, hogy drámai helyzet és bűntény-helyzet lassanként azonosulnak az irodalomban, holott az életben csak alkalmasszerű az egybeesésük. Meglehetősen általános jelenség ez, aminek dokumentálása messze vezetne, de amit az ilyen jellegű írások halmozott jelenléte a Jelenkor egy évfolyamán belül is igazolni látszik. (Kiss Dénes: Az elsőbbség jogán című hangjátéka, Békés Sándor: Baleset, Thierry Arpád: Meghalni egy eső után, Simon Emil: A szemtanú című elbeszélései.) A felsorolás egyben „rang”-sorolás is, annak a kritériumnak az alapján, hogy az egyes írások milyen mélységben és szélességben, a konkrétságnak milyen fokán tudtak az emberi magatartások mögött társadalmi összefüggéseket megragadni. Ebből a szempontból kétségkívül Kiss Dénesé az elsőbbség. Egy gázolás indítóokainak mélyén – szerencsés szerkezettel, többszempontú elemzés révén – hitelesen tárja fel a leglényegesebb összetevőt: társadalmunk mai, egzisztenciális egyenlőtlenségeiből adódó feszültséget, szociális indulatot. Békés Sándor elbe-

szélésének bűnöse a pártért érzett felelősségből („nemcsak rólam van szó”), Simon Emil „szemtanúja” viszont már egy teljesen elvont becsületérzés alapján jelentkezik önként a rendőrségen. Társadalmi konkrétság szempontjából Thiery elbeszélése valahol a kettő között foglal helyet, de – ha ugyan lehet és szabad ezt kettéválasztani – kidolgozottsága amazokénál elmélyültebb. A „Meghalni egy eső után” nemcsak azért figyelemreméltó, mert lélektanilag hitelesen tudja éreztetni: a jellem gyengesége hogyan válhat másokat elpusztító brutalitássá, hanem azért is, mert Thiery szemlélet-váltásának is dokumentuma. Kétségtelenül érdekes, de a modorossággal majd mindig terhelt absztrakt novellái után ez az írása tiszta, világos vonalvezetésével, jellemeinek, helyzeteinek hiteles konkrétságával nemcsak „üditő”, de amazoknál drámaibb és szuggesztívebb is. (A tárgyalt jelenséghez nem kapcsolható, ezért zárjelben, a szubjektív vélemény-nyilvánítás jogán jegyzem meg, hogy a novellák közt nekem különösen tetszett Hallama Erzsébet: Aranypénz című írása. Az apai „anzagolás” ismert témáját harmonikus, egyszerű eszközökkel, pontosan adagolt érzelmi hatással tudta újrafogalmazni.)

A prózai anyagban az absztrakt tendenciának nemcsak oldódását, hanem egy azzal „ellentétes irányzatnak” megjelenését is megfigyelhetjük. Olyan elbeszéléseket értek ezalatt, amelyek szemmel láthatóan a Móricz-hagyományhoz, illetve a mikszáthi anekdotizáló hagyományhoz kapcsolódnak, s amelyek érzékelhető együttes jelenléte, ha nem tévedek új mozzanat a Jelenkor frissebb történetében. Ez a hang, a Barbárok Móriczának hangja szólal meg – kissé elvontan és időszerűtlenül – Végh Antal elbeszélésében (Az életétől a haláláig), amely ha végülis egy kurzivált szó erejéig eldönti is, hogy egy lóról van szó – mindvégig kétségben hagy afelől, vajon embert vagy állatot falatnak-e fel a disznókkal. Az olvasóval való ilyenfajta játékot annak kell felfognunk, ami: azzal a gondolattal való – s ekként idétlen – játéknak, hogy napjainkban merő önzésből, kollektív beleegyezéssel megölik, megölhetik az embert. Kissé időszerűtlen az öngyilkosságba rohanó volt kuláckfiú történetének balladás-tragikus hangvétele (Pesti János: A deres csikó); kidolgozottabb, amíg az anekdotizáló hangvételnél marad, jó Gyenis József Hajtóvadászat-a, de Móricz-reminiscenciákra épülő drámai fordulata már nem bír hitellel, s megkomponáltsága miatt, jelentés híján, az anekdotizálás szintjén reked meg Kende Sándor írása is (Szomorú emberek). Az esztétikai orientáció színskálájának bővítése helyes, de gondolom, a színvonal-mérce változatlan fenntartása mellett.

A lírai anyag megítélése ilyen alkalmakkor szinte megoldhatatlan módszertani nehézséget jelent: egyes versekről csak költői életpályák összefüggésében van értelme beszélni s ez meghaladja a tulajdonképpeni feladatot. Ha pedig a szerkesztés szempontjából, ugyanakkor tartalmi oldalról közelítjük meg a kérdést, a versek nagy száma teszi igen nehézé az összefoglalást, nem beszélve arról, hogy ilyen összefüggésben a legelütőbb költői egyéniségek versei bántó esetlegességgel kerülnek egymás mellé. Úgy, hogy e téren kénytelen vagyok a merő általánosságok szintjén maradni. A leglényegesebbnek a túlságosan széles szerzői gárda szemmel látható szűkítését, ezzel párhuzamosan az igényesebb válogatást, az átlagszínvonal emelkedését tartom. Ezen belül a folyóirat az egy-két évvel ezelőtti helyzethez képest jobban, jóformán minden jelentős költő – esetenként ismételt – megszólaltatásával biztosítja a Jelenkor dunántúli jellegét (Csorba Győző, Takáts Gyula, Bárdosi Németh János, Pákolitz István, Pál József, Takács Imre, Kalász Márton és mások versei); helyi fiatalok megszólaltatásával biztosítja ennek a dunántúli jellegnek folytonosságát, gondja van az utánpótlásra (Arató Károly, Bertók László, László Ibolya, Raffai Sarolta, Makay Ida, Galambosi László és mások versei). A „meghívottak” köre arányos; amennyiben bővült, szerencsésen bővült (Váci Mihály, Garai Gábor, Mezei András, Nyerges András neveit ebben az évfolyamban, ha nem tévedek, viszonylag újaként üdvözölhetni), s valóban rangos „nevek” képviselik (Demény Ottó, Rónay György, Somlyó György, Vihar Béla, Weöres Sándor, Kónya Lajos, Kiss Dénes, Gyurkovics Tibor, Simor András, Darázs Endre és mások).

A folyóirat sok szempontból legnehezebb, de egyben legfontosabb rovata, az irodalom- és művészetelméleti, irodalom- és művészetkritikai anyag megy át az évek során a legtöbb változáson, s a legtöbb kérdés is ezen a téren merül fel. – Ami az irodalom területét illeti: változatlanul kevés az irodalmi folyamat jelenségeit felmérő-összegező s ennek alapján orientáló cikk, tanulmány. Ilyen természetű sikerült írás az évfolyamban Loránd Imre: Az irodalmi sznobizmusról című írása, az irodalom- és kultúrpolitikai érdekű tanulmány (Az irodalom felelőssége), kissé szárazra, protokollizűre sikeredett. Az irodalmi portré (egy-egy alkotó pályaképe, vagy valamely mű pályaképpé szélesedő recenziója) „tartja magát”, ha mennyiségben és színvonalban nem emelkedett is, folytatja a másfél-két évvel ezelőtti kezdeményezést (Szederkényi: Pákolitz Istvánról, Oltyán: Garai Gáborról, Pomogáts: Áprily Lajosról, Csorba Győzőről, Moldova Györgyről, Nagy Lászlóról, Várkonyi Nagy Béla: Mátyás Ferencről szóló portréi). Az egyes művekről szóló kritikák szerkesztése, ami a formákat-kereteket illeti, javult, a szerkesztés szemmel láthatóan törekszik minél több könyvről viszonylag röviden számot adni s ezeket a mozgékonyabb, gyorsabban tájékoztató kis-recenziókat tördeléssel, tipografiaiilag is megkülönböztetni a nagyobb igényű kritikai tanulmányoktól, portréktól. A recenziók színvonala főképp abban az értelemben javult, hogy nem akad köztük – mint az elmúlt években – feltűnően gyenge, vagy elvileg nyilvánvalóan hibás. Ugyanakkor a rovat és a termelés futólagos összevetése is aggodalmat támaszt atekintetben, vajon kellő gondossággal, körültekintéssel történik-e a recenzálandó könyvek kiválasztása. (Míg nem egy, kétséges jelentőségű mű helyet kapott a bíraltak sorában, nem foglalkozott a rovat pl. Illyés: Szíves kalauz, Déry: Kiközösítő, Kertész Ákos: Sikátor, Vészi: Aranyszoba, Goda: Magányos utazás, Lengyel: Elévült tartozás című műveivel, Sebeherényi Lehel könyveivel stb.) A külföldi művek kiválasztása pedig teljesen esetleges, semmiféle szerkesztői elképzelést nem éreztet. Ugyancsak nehéz volna eligazodni a szerkesztői szándékot illetően az irodalmi hagyományokat számontartó írásoknál. Ritka (vagy éppenséggel egyedüli) az olyan tanulmány, mint Tüskés Tiboré a régi dunántúli folyóiratokról, amely amellet, hogy helyi hagyományokat tár fel, egyben az irodalmi kultúra általános történetéhez is értékes adalékokkal szolgál. Az pedig semmiképpen sem érthető, miért adott helyet a folyóirat olyan cikknek, amely – ha finoman is – Sértő Kálmán „rehabilitálásának” gondolatát pendíti meg, ráadásul nem is érdemi-tudományos megfontolásokra, hanem személyes érdekű pletyka anyagra támaszkodva.

A társművészetek kritikai figyelemmel kísérésében lényeges változás történt az utolsó évben: jelentősen fellendült és rendszeressé vált a képzőművészeti kritika; az irodalmi folyóiratok közül, az Új Írás mellett, pillanatnyilag kétségkívül a Jelenkor tesz e téren a legtöbbet. (Hozzá kell tenni, hogy ezt a szerkesztési elvet harmonikusan támasztja alá a színvonalas illusztrációs és műmelléklet-anyag.) A folyóirat körültekintő gondossággal ismerteti a helyi és „táji” képzőművészeti eseményeket (a dél-dunántúli művészek kiállításáról, számos pécsi művész kiállításáról szóló ismertetések; a baranya megyei képzőművészeti díjasok bemutatása; az 1965-ös képző- és iparművészeti alkotások szemléje a Dunántúlon; a székesfehérvári, a balatoni nyári tárlatokhoz való kapcsolódás stb.). A szerkesztés emellet az országos képzőművészeti eseményeket sem veszi szem elől (az egyik legszínvonalasabb írás D. Fehér Zsuzsáé a Galéria antifasiszta képzőművész kiállításáról). Ugyanakkor azonban feltűnő, hogy a kritikák egy része a képzőművészetben jelentkező vitás kérdéseket megkerüli, problémákról nem vesz tudomást, illetve egyes esetekben kritikátlan. Tüskés Tibor pl. nem veti fel a tihanyi Borsos kiállítás közönség-visszhangjának a legtöbb recenziótól érintett kérdéseit; nem érinti Vilt Tibor valóban drámai expresszionizmusának problematikus szemléleti oldalait; Ungváry Rudolf fel sem veti Korniss Dezső csorgatásainak, kalligráfiáinak, illetve a tachizmusnak elvi-elméleti kérdéseit; Nagy Ildikó Bolmányi Ferenc nonfiguratív periódusának olyan leírását adja, mintha a nonfiguratív művészet a képzőművészeti – és a széles közvéleményben soha vita tárgya sem lett volna; Csernus Tibor Nádas-a Szabó Júlia tollából, a kép jelentésének, tartalmainak félre-

magyarázásával kap méltatást (lehetetlen nem felismerni, hogy a kép az emberi létet pusztulásra ítélt biológiai vegetációként értelmezi) stb. – A probléma-érzékenység, nemegyszer a szükséges kritika hiánya kétségkívül a marxista művészetelmélet hiányára vezethető vissza, a recenziók egy része a marxista művészetelmélet alapvető megfontolásait figyelmen kívül hagyva szembesít elvet – művet – valóságot. Óvakodjunk, nehogy olyan esztétikai-ideológiai nézetek, amelyeket az irodalom ablakán ki-dobtunk, a képzőművészetén térjen vissza. Igaz, ezeket a fogyatékoságokat helytelen volna egyedül a szerkesztés rovására írni – nyilvánvalóan a képzőművészeti kritika egészének kiegyensúlyozatlanságával függnek össze. Az azonban bizonyos, hogy az elvi tisztázás igénye nélkül alkotóan, termékenyen nem lehet egy ilyen nagy volumenű képzőművészeti érdekltséget fenntartani. Ha a folyóirat ismertetései, kritikái révén képzőművészeti fórum szerepére vállalkozik, akkor ennek arányában az elméleti viták fórumává is kell lennie, s ezek kimenetelének erejéig elvi álláspontot is kell elfoglalnia, különben az orientálás nyilván kötelező feladatáról mond le.

A színház-kritika helyes, szerencsés megoldásának tartom az évi gyakorlatot: összefoglaló áttekintéseket adni, elszigetelt, egyes – s rendszerint különböző szempontú – recenziók helyett. Ilyen áttekintést adott a Pécsi Nemzeti Színház három bemutatójáról Nagy L. Sándor, s tudósított több alkalommal a pestiekről Taxner Ernő. Taxner írásai önállóak, eredetiek, nem egy kérdésben meggondolkodtatóan „térnek el” a fővárosi kritikáktól. De itt is észrevehetőek az egyirányú elvi engedmények (Beckett: Godot-ra várva és Mrozek darabjainak megítélésénél); másrészt bosszantó az új magyar bemutatók fölötti két-három soros elsiklás. (Galambos Lajos sikerületlen első darabja több figyelmet érdemelt volna; Müller Péter: Szemenszedett igazság-a pedig kritikus tartalmi elemzést követelt volna meg.)

A képzőművészettel való foglalkozás magyarányú fellendülése összefügg a zártabb, szorosabb, összefogottabb szerkesztéssel: helyet és energiát lehetett megtakarítani a különböző külföldi színházi levelek, kulturális beszámolók, tárlat-ismertetések két évvel ezelőtt még virágzó, de felettébb esetleges, tétova, rendezetlen anyagának kiszorításával. De – legalábbis ennek az évfolyamnak az alapján úgy tűnik – a képzőművészet a film és zene rovására is terjeszkedett. A koncentráció valamilyen törekvés keresztülvitelére feltétlenül helyes, de megfontolandó, hogy a fesztiválok városában áldozatul kell-e essék ennek a filmművészet is.

Fentiekből úgy gondolom a továbbiak is következnek. Mindannak megtartásával és továbbfejlesztésével, ami jó – elsősorban az elméleti kritikai anyagok mennyiségét és színvonalát kell javítani, ideológiai igényét növelni, különösen, ami a képzőművészeti területet az irodalmi folyamat jelenségeinek, összefüggéseinek feltárását illeti. A külföldi irodalmi alkotások recenzióit helyes volna valamilyen módon elvi alapokra helyezni (pl. valamely irodalom magyar nyelven megjelent évi termésének összefoglaló ismertetése stb.); a Hagyomány-rovatot pedig csak megfelelő anyag esetén kell megnyitni, de nem kell folyamatosan fenntartani. Aligha megkerülhető kötelessége lesz a folyóiratnak a pécsi filmfesztiválok elméleti, kritikai figyelemmel kísérése. – S ami talán a legfontosabb: az ifjúság-művészet vita lezárása után meg kell a szerkesztőségnek azt a „következő láncszemet” találnia, amelynek megragadásával a maga lehetőségeihez mérten újra segítséget adhat az egész ország kulturális életének.

A Kozmosz könyvekről

„A Kozmosz könyvek nívós és tartalmas irodalmat adnak a felnőtt ifjúság kezébe” – hirdeti a kiadó, felnőtt ifjúságnak nevezve elsősorban a 18–19 éveseket. A korhatár azonban nem merev. Kiszélesíthető lefelé és fölfelé (17–21 év) egyaránt. S ez nem lényegtelen kérdés, mert hiszen ettől függ az, hogy kiket is kell magunk elé idézni, milyen fiúkra és lányokra gondoljunk, amikor a Kozmosz könyvek tematikáját, problémáit vizsgáljuk. Mert hiszen a művészi módszerek és követelmények tekintetében nem tehetünk, nem szabad különbséget tennünk a felnőttek és a „felnőtt ifjúság”-nak írt művek között. Művészi szempontból ugyan általában az ifjúsági irodalommal kapcsolatban is hangsúlyozni szoktuk ezt, de ugyanakkor hivatkozunk az életkori sajátosságokra s ezen belül az élményanyag szükségszerű különbségeire, a pedagógiával való szorosabb kapcsolatára stb., mint amelyek föltétlen indokolják a megkülönböztetést.

Jogos a kérdés, vajon vannak-e olyan megkülönböztető sajátosságok 18–20 éves korban is, amelyek sajátos aspektust kívánnak az irodalomban? A kérdésre aligha válaszolhatnánk igennel, vagy nemmel. Az kétségtelen, hogy a 18–20 éves fiatalok még nem lépték át a felnőtté válás küszöbét. Az életnek ez a legforrongóbb korszaka. Az ifjúság keresi önmagát. Ahogy a sorozat egyik szerzője nevezi, „A prófétaság kora” ez, amikor az ifjú úgy érzi a nehézségek, bajok láttán, hogy az „öreges” roszszul kormányozzák a világot, s egyedül ők képesek azt jól csinálni. Az újat, nagyot akarás tehát a „felnőtt ifjúság” egyik legfőbb sajátossága, de ugyanakkor, – vagy éppen azért nem találják a helyüket. Tele vannak „sajátos” problémákkal, amelyekre választ keresnek. A Kozmosz könyvek szerkesztői úgy vélik, hogy „hiába áll rendelkezésükre több magyar szépirodalmi és tudományos könyvkiadó termése, óriási választék a magyar és világirodalomból, mégsem könnyű megtalálniuk a sok könyv közül azokat, amelyek az ő sajátos problémáikra adnak választ.”

Valóban nem könnyű kiválasztani ezeket a műveket, s ha a Kozmosz könyvek így is nyújtana segítséget nyújtani, – azaz olyan könyveket választana ki a magyar és világirodalom legkiválóbb művei közül és adná kezükbe, amelyek közvetlenebbül az ilyen ifjak problémáiról szólnak, helyeselni lehetne. A Kozmosz könyvek azonban legalább is az eddig megjelent kötetek –, másféle törekvést mutatnak. Szerkesztői nem a megjelent művekből válogatnak, hanem zömében a tematikának megfelelő, azt céltudatosan feldolgozó új műveket adtak ki.

Elvileg persze elképzelhető az is, hogy ez a tematikai irányítás csupa remekművet eredményez, de csakis elvileg. A valóság mást mutat. Más oldalról kell tehát vizsgálódnunk.

Egy kis áttekintés.

1966 nyaráig mintegy 33 kötet jelent meg a sorozatban. Ez azonban önmagában semmit se mond, hiszen a célkitűzéseknek megfelelően jellegük rendkívül különböző s ha előbbre akarunk jutni, valamilyen csoportosítást kell megkísérelnünk. Íme:

Szépirodalmi művek:	regény	21 kötet
	vers	4 kötet
	karcolatok	1 kötet
	szatíra	4 kötet
Tudományos és ismeretterjesztő mű		3 kötet

A szépirodalom, s ezen belül a regény százalékaránya olyan nagy (kereken hatvankilenc százalék), hogy már önmagában ez is indokolná, hogy elsősorban ezzel a csoporttal foglalkozunk.

Tehát huszonegy regény, amelyekről első megállapításunk az lehet, hogy témájukban meglehetősen változatosak. Kezdve a történelem színes ábrázolásán, a hősiesség, a szerelem, munkában való helytállás, kalandos történet, az ifjúság útkeresése stb., mindenre sor kerül. Még a mai hüligrán argó-nyelv használatára is (Kolozsvári G. E.: A burok). Természetesen annak a bevezetőben említett célkitűzésnek megfelelően, hogy a művészet szuggesztív erejével mutassák meg a „felnőtt ifjúság” problémáit és segítsenek eligazodni útvesztőiben. – Nehéz ezt világosan megfogalmazni, mert hiszen nemcsak erről van szó. Nemcsak, vagy nem föltétlen arról, amit a célkitűzésben idéztünk, hogy „az ő sajátos problémáikra” adjanak választ. Ezekre nem mindig tudhat az író sem válaszolni. Annál inkább adhat élményt egy-egy sajátos problémával kapcsolatban... A kritikus azonban ismét megakad ennél a gondolatnál, s kénytelen megkérdezni önmagát, hogy vajon csakugyan erről van-e szó? Hát valóban csupán az ifjúság problémái ezek? Szó sincs róla. A pedagógusoké, a szülőké és – bátran kimondhatjuk: az egész társadalomé.

Mi következik ebből? Az, hogy nagyon is leszűkítetten értelmezi mindezeket, aki csak a 18–20 évesek problémájának mondja. Már pedig kimondatlanul, de kimutathatóan benne van ez a sorozat egészében. Adva vannak egy részről a fiatalok, akik tele vannak problémákkal, s adva vannak a felnőttek (jelen esetben az írók), akik viszont – legalább is ezen a téren mindent tisztán, világosan látnak. Mert hiszen választ csakis így adhatnának. Mi derül ki mégis ezekből a könyvekből? Az, hogy az írók nem vállalkoznak a válaszadásra, sőt egyre több, egyre újabb problémát fedeznek föl, s így megoldó, tisztázó válaszadás helyett még bonyolultabbakká teszik az ifjúság problémáit. Persze, ez is válasz, hiszen a regényhősök mégiscsak tesznek valamit, ilyen vagy olyan úton elindulnak, s abban, amit tesznek, ahogy szemlélik az életet van eligazító momentum is.

Az eddig elmondottak mintha igazolnák a sorozat célkitűzését, elvi alapvetését. Hiszen azt mondhatnánk, hogy így is képzeljük. A művészettől nem pontokba szedett tanulságokat, oktatást várunk, hanem az élet művészi tükrözését, amely felszínre hozza az ellentmondásokat és kitapintja az igazabb, szebb, jobb élet felé mutató tendenciákat. Embereket ábrázol, akikben az ifjúság önmagára ismer, érzelmeket kelt benne, gondolkodásra, cselekvésre készíti őket.

Előtérben a nemzedékprobléma.

Sajnos azonban az eddig megjelent Kozmosz könyvek nagyobb része nem erősíti meg fenti következtetéseinket. Vizsgáljunk meg közülük néhány jellemzőbb kötetet:

Hegeđüs Zoltán: Az angyaloknak nincs szárnyuk című regénye az értelmiségi ifjúság életét, szemléletét veszi górcső alá. Hőse fiatal mérnök, aki valahol egy kisebb vidéki építkezésnél kezdi pályafutását, s ez mélységesen elkészeríti. Úgy érzi, hogy el van zárva előle az érvényesülés útja. Ez ellen lázad, de nem lát kiutat. Édesapja, aki mozgalmi múltja, munkával elért tekintélye alapján tehetné, nem segíti, hogy Pestre, vagy valami központibb helyre kerüljön. Karcsit (a regény hőseit) mindez rendkívül helytelen irányba viszi. Meghasonlik a szüleivel, önmagával, a szerelmével, az egész társadalommal.

Miért?

Erre bizony nehéz volna válaszolni, hiszen a regény egyáltalán nem ad választ semmire, illetve válaszai nem meggyőzőek. Az író – bár utószavában tagadja – lényegében szimplán és indokolatlanul nemzedékkérdéssé szűkíti le az egészet.

Mik a főhős eszményei, vágyai? A pénz, az autó, a nagy utazások (jó kiküldetések), az érvényesülés, no meg természetesen a nők. S ezt nem is titkolja. S hogy mindez nem valósulhat meg, ezért az apját, annak „ostoba”, elmaradott puritánságát

okolja. Mert az segítség helyett tőle is önzetlen munkát, becsületességet, szerénységet stb. követel. Holott másoknál ilyesmit sehol nem lát. „Apjának, sziklaszilárd hipokrizisének, szerénységének, önfeláldozásának irmagját sem találta új kollégái, barátai körében.” Az ember eltöpreng ezek után, hogy hol is él hát Hegedüs Zoltán hőse? Valóban ilyen ez a mi szocialista új világunk? Mert Karcsi nemcsak a vidéki „elmara-dított” Sellyén látja ezt, hanem másutt is. És főleg Pesten, ahol Bágyi Lulu, a modern festő, Ági, a festő még modernebb felesége, Vera, Zsuzsa és a többiek társaságában keres szombat és vasárnaponként vigasztalást. A szerelemben, ami számára, illetve számukra ez már természetes, inkább csak szeretkezés, és így Zsuzsát, aki egyetlen tisztább, valóban szertni tudó lény ebben a társaságban, természetesen elveszti. – Nem volna értelme, hogy tovább elemezzük ezt a különös regényt, amely azzal végződik, hogy hőse „tétován áll” és néz a villamossal távozó Zsuzsa után, aztán vállat von: „jobb így!” És siet Ágihoz, vagyis a modern, a könnyű és raffinált szerelemben temetkezni.

A szakadék tehát ezek szerint végleges. A fiatalok visszavonhatatlanul mások, mint az öregek. S mit, milyen ítéletet tükröz ez? Azt, hogy lám a fiataloknak, vagy hogy az öregeknek van igazuk? A fűlszöveg szerint az öregek bírálata is benne van ebben, mert hiszen Karcsi apja megcsontosodott, szemellenzős ember, akivel hiába akar a fia leülni, hogy vitatkozzanak. – Nem tagadhatjuk, az író elgondolása végül is az, hogy figyelmeztesse az apákat a nagyobb megértésre a mai kor s a mai fiatalság iránt, csakhogy ez Hegedüs Zoltán regényében annyira nemzedékproblémára, az ellentétek hamis kiélezésére szűkítve jelenik meg, hogy sem erkölcsi, sem művészi szempontból nem lehet hatásos.

Lényegében hasonló problémákat, hasonló módon fejteget több Kozmosz könyv. Így *Solymár László: A harmadik jelrendszer* és *Kolozsvári Grandpierre Emil: A burok* című regénye. Az utóbbival nemcsak írójának személye miatt, hanem azért is bővebben kell foglalkoznunk, mert napok alatt elkapkodták a könyvesboltokból. Igen népszerű könyv lett. Igaz, ezt talán az Új Írásban néhány hónappal előbb megjelent, „A fekete bula” című nagy feltűnést keltő, sajátos mai argó nyelven írt novellájának is köszönhető. Valami hasonlót vártak tőle és – nem csalódtak.

A Kritika című folyóirat recenzense pl. egyenesen úgy véli, hogy „A burok” című regényt nyelvi oldalról kell megközelíteni, mint nyelvi teljesítményt kell elsősorban megvizsgálni. (Kritika, 1966. 2. sz.), mert így kapunk választ egyéb problémákra is. Kétségtelen, hogy nyelvi oldalról a legmeglepőbb, hiszen igazán nem mindennapi dolog, hogy egy regény egyik főalakja, Ildi, végig a mai argó, jassz-nyelvet használja. Mégsem hinném, hogy ebből kellene kiindulni, hiszen ez az argó mégsem több, mint egyik olyan sajátos jellemzési eszköz, amelyet Grandpierre tudatosan felhasznál a mondanivalója minél mélyebb, plasztikusabb kifejezésére. A leglényegesebb és – valljuk be – egyben legtalányosabb dolog, hogy mit is akar mondani, mi is a célja a regény megírásával.

Az öregedő főmérnök és a fiatal, csinos Ildi kapcsolata, viszonya, házassága, majd a válás önmagában elég gyakori, mondhatnánk szokványos jelenség lenne, de föltétlen meg kell érezni mögötte valami más, lényegesebb dolgot. Elemér, a főmérnök igazán meg akarja érteni Ildit, a fiatal lányt, annyira, hogy a számára riasztó nyelve, beszédmódja és egyéb tulajdonságai ellenére felségül veszi. Ildit azonban ez a megértő szeretet cseppet sem feszélyezi, nem változtatja meg, s bizonyos idő múlva szinte természetes egyszerűséggel, sőt „kedvesen” jelenti be, hogy elváll, mert mást, hozzá illőbb fiatalembert ismert meg. De hát azért ne szomorkodjon, hiszen – mint mondja – „mindig-mindig szeretni foglak, te zseniális műszaki medve, te morgó öreg kaktuszvirág, mert nem szeretted, ha hüllőkhöz hasonlítalak, pedig egészen olyan vagy, mint egy alligátorsüllő hibrid, némi keszeg beütéssel!” – Hát igen, Ildi már ilyen. Nem akar haraggal elválni az ő öreg Bungikájától. Miért is ne maradhatnának azért továbbra is jó haverok.

Egyébként Ildi egyetemi hallgató az esti tagozaton és titkárnő egy vállalatnál. Vasszorgalommal tanul, értelmes, okos és szép. Meglepő ez így együtt, de Grandpierre-nek nagy írói bravúrral mégis sikerült elfogadtatni, hogy ilyen létezik. Sőt még

azt is elhisszük neki, hogy Elemért éppen az ilyen „dafke” nők érdeklik. Elhisszük az írónak paradoxonként, de valami gyanú már kezdettől ott él bennünk, hogy az író nem a zsargon kedvéért írta meg a könyvet, hogy a fiatalság körében valóban meglevő argó nyelvet karikírozza. Van benne szatirikus íz, s ha így tekintenénk, valóban mint bravúros nyelvteljesítményt, szatírárt értékelhetnénk, de ha ezzel így letérünk az egyedi sikról s általánosítunk, nyomban fölmerül az a kérdés is, hogy vajon az a burok, amely áttörhetetlen falként áll a főmérnök és Ildi közt, nem több-e egyedi esetről, nem olyan általánosítás-e, amely szerint a fiatalságot s az idősebb nemzedéket szükségszerűen áttörhetetlen ellentét választja el egymástól s így Grandpierre regénye is nemzedékregénnyé válik. Tartalmában tehát helytelen tendencia érezhető és kérdés, hogy az argót, amely nyilvánvalóan szatirikus célzatú, az ifjúság is így érzékeli-e? Nem tekintik-e sokan inkább igazolásnak, hiszen lám, Ildi is milyen céltudatos, jól és szorgalmasan dolgozik. Az tehát, hogy valaki így beszél, nem számít, attól még igen rendes ember lehet. Ezen a két problémán legalábbis el kell gondolkodnunk a regény olvasásakor, ha mérlegre akarjuk tenni.

A művészi színvonal kérdése.

Föl kell vetnünk a Kozmosz könyvekkel kapcsolatban a művészi színvonal kérdését is, mert ebből a szempontból sem vigasztalóbb a helyzet. Elég sok közöttük a művészileg gyengébb, vagy egészen gyenge írás. *Soós Magda: Mindenki elutazott* c. egyébként közvetlen, rokonszenves hangon induló regénye szenvedő, pszichologizáló szentimentalizmusba fullad. – *Tóth István: Huszonhárom év Kanadában* c. önéletrajza tanulságos, hasznos, de nem több ennél.

Feltétlen helyes a Kozmosz könyvek szerkesztőinek az a törekvése, hogy az élet minél szélesebb területét tükrözzék a regények. A tematikát tekintve tehát örülnünk kell az olyan köteteknek, mint *Brünnig: Róma főpostája*, amely az olaszországi diákletről nyújt képet egy tragikusan végződő szerelem történetével, vagy *Kovai Halálrepülő, Fülöp János: Tavaly ilyenkor*, és *Somorjai József: Ólomkatonák* c. könyvének. Sajnos azonban ezek a művek is inkább csak témájukkal hívják fel a figyelmet, s még ebben sem jelentenek újat. *Gerencsér Miklós: Tilalomfája* pedig egyenesen a rossz-emlékezetű dogmatikus, sematikus évek műveit juttatja eszünkbe. Kincses Klári, a munkásmozgalomban, osztályharcban kitűnt kommunista lánya és a kuláknak bélyegzett Kustán Dani szerelme sokszor megírt téma, de alkalmas lenne a falusi osztályharc s a falusi fiatalok mai problémáinak feltárására, Gerencsér Miklós azonban túlságosan egyszerűen épít, s nem egyszer képtelen helyzeteket terem, indokolatlan, valóságosnak semmiképp sem tekinthető megoldásokkal operál, hogy a végén az általa elképzelt heppienddel zárhassa regényét. S ha már ezt megemlítjük, föl kell tennünk azt a kérdést is, vajon milyen elgondolásból került a Kozmosz könyvek közé *Krimov*nak részleteiben kitűnő, de egészében mégis egy túlhaladott szemléletet tükröző „*A Derbent tankhajó*” c. regénye a Sztahanov-mozgalommal a tengelyében?

Meglehetősen problematikus könyv *Laki Pál: A próféta kora* c. könyve is, pedig mintha csak példázatok, gondolatokat akart volna benne adni a szerző a Kozmosz könyvek elvi célkitűzéseire. Kavarog benne a sok-sok fölvetett kérdés, sajátos helyzet: a fiatalok helykeresése, szerelem, barátság és nem utolsósorban a fiatalok és öregek viszonya, vagyis a nemzedékprobléma. Nem regény, apró, pedagógiai szemszögből felvetett és kiélezett karmozgások, feljegyzések. Az olvasó – éppen mert pedagógus írta – határozottságot, céltudatosságot, megoldásokat, válaszokat várna. De csak problémákat kap, s bármennyire tendenciózusok is gyakran ezek a karmozgások, nem helyeseltethetjük, hogy a megoldást az író következetesen az olvasóra bizza. Mintha csak azt akarná sugallni, hogy: bizony, az élet nehéz. Sok benne a buktató. Nem könnyű még azt sem megítélni, mi a helyes, mi a helytelen. – Nem könnyű valóban, de hát ki ítélje meg az ifjúság életében előforduló problémákat, ha a pedagógus nem mer, vagy nem akar határozottabban tanácsot adni, véleményt nyilvánítani? Hiszen Laki Pál saját iskolai tapasztalataiból vázol érdekes, gyakran izgal-

mas eseteket. Előfordulhat, hogy a pedagógus is nyitva hagy kérdéseket, vagy legalább is nem ad végleges választ, de ennyi bizonytalanságot mégse zsúfolhat bele egy könyvbe, amelyet az ifjúságnak szán.

A sorozat többi csoportjának könyvei már sokkal kevésbé problematikusak. Az eddig kiadott négy verseskötet antológia. *Toll és ecset* (bibliofil kiállítású album, klasszikus magyar versgyűjtemény), *Szerelmes kalendárium* (versgyűjtemény a magyar és világirodalom legszebb szerelmes verseiből). Az előbbihez hasonló az *Új szerelmes kalendárium*. A negyedik kötet az *Olasz költők antológiája* világosan mutatja, hogy a már népszerű „Világirodalom gyöngyszemei” sorozat ezután a Kozmosz keretében folytatódik. Ez szerencsés gondolat.

Helyeselnéjük azt is, hogy a Kozmosz könyvek között rendszeresen jelennek meg satirikus regények és karcolatgyűjtemények. Az eddig megjelent kötetek közül különösen örülhetünk *Máté György: Föníciai bor* c. kötetének, amelyben a mai életünkben mutatkozó hibákat, visszasságokat tűzi tollhegyre s gúnyolja ki kegyetlen éllel az író. Sokkal kevésbé dicsérhető *Aškenazi: Az ellopott Hold* c. satírája, amely minden szellemessége ellenére is szürke mesévé válik. Hangját, meseszerűségét tekintve a 10–12 éveseknek szólna, de a meglehetősen elrejtett satirikus aktualitásokat a 18–20 évesek sem mindig veszik észre.

Szólnunk kellene még a tudományos, ismeretterjesztő Kozmosz kötetekről. Az eddig megjelent három kötet közül *Randé Jenő: A Világ Végétől a Szent Öböl*ig, és *Révay József: Séták a római Magyarországon* kiválóan szolgálják a célt. Valóban jól kapcsolják össze a tudományt a szépirodalommal. Érdekesek és hasznosak. Nem csak a 18–20 évesek, hanem a fiatalabbak és idősebbek is örömmel olvashatják. Kevésbé lehet pozitívan értékelni *Dr. Hoffmann – P. G. Klemm: Öszinte szó a szerelemtől* c. könyvét. Aki kézbe veszi és olvassa, előbb úgy érzi, hogy valami népszerű orvosi könyv, amely persze inkább ifjú házasoknak, mint 18–20 éveseknek szól (akik általában mégsem tekinthetők még ifjú házasoknak). Még inkább házasoknak szól a második rész, a levelek és válaszok. Ez a rész azt az érzést kelti, mintha a szerelemhez, a nemi élet gyakorlásához külön orvosi és főképp pszichológiai felvilágosításra, tanácsadásra volna szüksége az ifjúságnak, és biztatásra, hogy merjen ügyesen és jól gyönyörködni a testi szerelemben. Pedig a Kozmosz könyveket nem csak a 18–20 évesek, hanem a sokkal fiatalabbak is olvassák. El tudjuk képzelni, hogy középiskolás fiaink és lányaink nagy izgalommal lapozgatják, de hogy valóban hasznos is lenne számukra, ebben erősen kételkedünk.

Nem léphettünk föl olyan igénnyel ebben a rövid áttekintésben, hogy a 33 kötet mindegyikével foglalkozzunk. Nem térhettünk azonban ki az elől, hogy mintegy a fölvetett problémák alátámasztása céljából a legjellegzetesebbek közül néhányat ki- ragadjunk. S most befejezésül ahhoz kell visszatérnünk, amit a bevezetőben érintettünk: nem elvetendő gondolat, hogy a serdültebb fiatalság (fiúk és lányok) részére sajátos problémáik és igényeik miatt Kozmosz könyvek címen külön adjon ki a Móra kiadó könyveket. De igen igen meg kellene gondolni, hogy mit és hogyan. Nyilvánvaló, hogy ezek a felnőtt fiatalok már a magyar és világirodalom legnagyobb alkotásait olvassák, és helyes, hogy olvassák. A középiskola mindent meg is tesz ennek érdekében. Ha tehát „sajátos” problémáik miatt mégis külön felhívjuk a figyelmüket a Kozmosz könyvekre, valóban színvonalas, igazi művészetet és tudományt kell kapniuk a sorozatban. Ez érvényes természetesen a gyermek- és ifjúsági irodalomra is, de éppen mert a felnőtt ifjúságnál az életkori sajátosságok már nem úgy jönnek számításba, mint a kisebbeknél, ide csakis a legkiválóbb alkotásokat, klasszikus és mai műveket szabadna besorolni. Az eddig megjelent kötetekből nem érezzük ezt az igényt, illetve az igények gyakorlati érvényesítését. Elhisszük, hogy – különösen a mai művek között kevés az, amely a művészi színvonalnak is, a célkitűzésekben olvasható sajátos követelményeknek is megfelel. Ám akkor helyesebb, ha a Kozmosz könyvek szerkesztői a jövőben inkább kevesebb, de csakis minden szempontból jó műveket adnak ki. Így valóban nagy szolgálatot tehetnek.

A kommunisták és szövetségeseik

*A Kommunisták Párt szövetségi politikája
1936–1962*

Az 1956 óta eltelt évtizedben – és különösen annak második felében – az egyik leggyakrabban használt kifejezés a „szövetségi politika” volt. A közéleti emberek beszédeiben, az újságok vezércikkeiben sokszor előfordult ez a két szó; és sok félreértést is okozott a különböző társadalmi rétegekben. Ez a kötet, amely 1966 őszén jelent meg, igen nagy segítséget nyújt az érdeklődőknek a szövetségi politika fogalmának helyes megértéséhez és fejlődéstörténetének megismeréséhez.

Köztudott, hogy a társadalom átalakítása, a szocializmus megvalósítása nem képzelhető el a legszélesebb társadalmi összefogás – a kommunisták és a dolgozó osztályok, rétegek szövetsége – nélkül. Ennek a szövetségnek a közvetlen céljai és formái azonban mindig az adott társadalmi-történelmi körülményektől függnék. Ezért van eltérő tartalma és formája a kapitalizmusban, a szocializmusba való átmenet időszakában és a szocializmus építése idején. Ez vonatkozik természetesen Magyarországra is. Ennek megfelelően a tanulmánykötet is különböző időszakok szövetségi politikáját vizsgálja.

A Vass Henrik szerkesztette kötet több mint két és fél évtized történetét tekinti át a szövetségi politika szempontjából. Az első tanulmányt *Pintér István* írta *A kommunisták Magyarországi Pártjának szövetségi politikája 1936 és 1945 között* címmel. A szerző széleskörű áttekintést ad a Horthy-korszak második felének társadalmi-politikai viszonyairól, és ebbe a körképbe ágyazva vizsgálja az illegális párt tevékenységét; pontosabban azt, hogy a magyar kommunisták hogyan hajtották végre a Komintern VII. kongresszusának történelmi jelentőségű határozatait, hogyan szereztek szövetségeseket a Horthy-rezsim megdöntéséért, majd pedig a hitleri birodalom járszalagjára került ország függetlenségének védelméért folyt harcban. *Pintér István* megállapítja, hogy a KMP a kezdeti hibák után felülvizsgálta politikáját és a konkrét helyzettel számot vető programot dolgozott ki. Erre 1937 elején került sor, amikor a párt leszögezte, hogy nem a proletariátus diktatúrájáért folyik a harc, hanem a demokratikus Magyarorszáért.

Módosította felfogását a szakszervezetekről is, és ennek megfelelően nem azért küldte tagjait a szakszervezetekbe, hogy azok felrobbantását készítsék elő, hanem hogy a többi dolgozóval együtt e szervezeti keretek közt harcoljanak a tőke ellen. Igen lényeges felismerés volt a népfrontpolitika szempontjából, hogy a demokráciáért, a szabadságért és a földért nem egymás után, hanem csak egyszerre lehet harcolni. Ugyancsak nagy jelentősége volt annak a felismerésnek, hogy a népfront nemcsak osztályok, hanem pártok szövetsége is. Ennek megfelelően a kommunisták elvetették azt a korábbi álláspontjukat, amely szerint a Horthy-Magyarországon az összes ellenzéki párt is fasiszta. Így lehetőség nyílt a szövetségesek körének kiterjesztésére, az antifasiszta politikai harc részvevői körének bővítésére. Igen érdekesek a tanulmánynak azok a részei, amelyek képet adnak a kommunisták és a baloldali értelmiség kapcsolatairól, a haladó sajtó és a demokratikus értelmiségi csoportosulások tevékenységéről a harmincas évek második felében és a negyvenes évek elején (Válasz, Tovább, Magyar Történelmi Emlékbizottság stb.). Ausztria annektálása után mindinkább előtérbe került a magyar függetlenség védelme, ami kommunista részről a korábbinál rugalmasabb politikát és szélesebb körű – a németellenes burzsoáziára is kiterjedő – együttműködést kívánt. Ebben a vonatkozásban nagyon érdekes és nagyjelentőségű állásfoglalásokra került sor, s ezek felvázolták a németellenes harc győzelme és a háború befejezése utáni magyar társadalmat. A kommunisták úgy látták, hogy a kialakuló új társadalom polgári demokratikus lesz, de annál több is, amennyiben a munkásosztály erejére támaszkodva változnak esetleg a tulajdonviszonyok. 1941-től kezdve már a függetlenség védelme állt a kommunista politika középpontjában. A német megszállás polarizálta az erőket, és lehetőség nyílt a legszélesebb körű németellenes összefogásra: 1944 májusában megalakult a Magyar Front. Néhány hónappal később rendkívüli fontosságú esemény történt – a kommunisták és szociáldemokraták akcióegysége. Az erről szóló okmány a nemzetközi mozgalomban elsők között szögezte le az egyetemes forradalmi munkáspárt megalakításának szükségességét. A németekkel való szembe fordulás, az antifasiszta hatalmak oldalára állás azonban megghiúsult Horthy árulása (a visszavívott kiugrási nyilatkozat) és a németek újabb beavatkozása (a nyilas puccs) miatt.

Ságvári Agnes A szövetségi politika kérdése Magyarországon a szocialista forradalom

győzelméért vívott harcban című tanulmányában az 1944 és 1948 közötti helyzettel foglalkozik. Ismerteti a KMP Budapesten működő központi vezetőségének és a párt moszkvai külföldi bizottságának 1944-es programját. A két dokumentum a körülmények folytán részben eltérően vázolja a kibontakozás útjait, de a lényegét azonos módon ítéli meg. A háború befejezése után, a felszabadult ország újjáépítésében már aktívan részt vettek a számszerűleg gyarapodó, szervezetenként erősödő kommunisták. A népi demokrácia kibontakozásáért folyó harcban eredményes együttműködés volt a kommunisták és a szociáldemokraták, a parasztpárt és a kisgazdapárt egy része között. Később, a hatalomért vívott harcban jobban elkülönültek a frontok, és a kisgazda-szociáldemokrata jobbszárny minden módon akadályozni próbálta a baloldali összefogást. 1946. márciusában – fél évvel a kisgazda győzelmet hozó választások után – megalakult a Baloldali Blokk a két munkáspártból, a parasztpártból és a Szakszervezeti Tanácsból. Ez a tömörülés – mint Ságvári Ágnes írja – „népfront jellegű összefogás volt, s megakadályozta, hogy a középpártok megnyissák kapuikat a jobboldali elemek előtt, ugyanakkor balra tolta a mögöttük felsorakozott középrétegeket”. A blokk visszaszorította a jobboldalt, megerősítette a demokráciát, majd megszűnt. Máig is vitatott kérdés, hogy szükségszerű volt-e a megszűnése, vagy pedig a szocialista forradalom előrehaladásával ez lehetett volna a népfront formája. A szerző utal arra, hogy Rákosi Mátyás volt az, aki a központi hatalmat féltette a népi szervezetektől, és a népmozgalommal szemben az előbbi választotta. Pedig a népi szervek nemcsak a demokratizálást gyorsíthatták volna meg, hanem részt vállalhattak volna szükség esetén a vezetés feladataiból is. Ságvári Ágnes részletesen foglalkozik a népi demokrácia fogalmával is, megállapítja, hogy a kommunista párt a terminológiában összekeverte a tartalmat a formával, amikor a parlamentarizmust és a többpártrendszer azonosította a polgári demokráciával, a polgárháborút a proletárdiktatúrával. Az 1947-es választások parlamenti többséghez juttatták a népfront jellegű koalíciót, és így kedvező talaja volt a szocialista átalakulásnak. A kommunista párt azonban elmulasztotta néhány fontos kérdés megnyugtató tisztázását a párt szerepével kapcsolatban. A két munkáspárt egyesülése az adott körülmények között feltétlenül helyes volt, de az egyesülést követően nem kívánatos jelenségek mutatkoztak. Ezek közül a legfontosabb a szak-

szervezetek szerepének lebecsülése és fokozatos korlátozása volt. Ennek ellenére 1948-ban még minden tekintetben kedvező kilátások voltak, mivel a Magyar Dolgozók Pártjával való együttműködésre kész volt a Nemzeti Parasztpárt és a megtisztult Független Kisgazdapárt is.

A helyzet azonban másképpen alakult. 1949-től kezdve súlyos hibák mutatkoztak a politikai és a gazdasági életben. De ennek az időszaknak a problémáival már egy másik tanulmány foglalkozik – *Zsilák András: A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és a Magyar Dolgozók Pártja szövetségi politikájának főbb vonásai (1949–1956)*. A szerző igen részletes áttekintést ad a társadalmi struktúrában végbement változásokról, és különösen a munkásság és parasztság helyzetével foglalkozik. Zsilák András elmarasztalja az MDP vezetését, mert a hatalmi és egyéb vezető posztok munkásbázisának erősítése mellett a munkáskérdést munkaerőgazdálkodásra degradálta, és a munkások közt végzett politikai munkát jórészt a többtermelésre ösztönző propagandára egyszerűsítette. Az 1948-ban végrehajtott államosítások után az egyszemélyi irányítás rendszerével gyakorlatilag likvidálták a felszabadulás után meghonosodott üzemi demokráciát. A volt szociáldemokraták elleni hajsza pedig akadályozta, hogy a munkásosztály szervezeti egysége eszmei-politikai egységgé kövacsolódjék. Zsilák András részletesen elemzi a szociálpolitika súlyos torzulásait is. Rákosi és Révai beszédeiből idézve bemutatja, hogyan váltotta fel az életszínvonal emelésének szükségességéről vallott felfogást az a koncepció, amelyben háttérbe szorult az emberről való gondoskodás elve, és törvényerőre emelkedik az önmegtartóztatás és az áldozatvállalás spártai szelleme. 1953-ban úgy látszott, hogy lehetőségek vannak a súlyos hibák kijavítására. Hamarosan kiderült azonban, hogy a kulisszák mögött politikai kötélfűzés folyik Rákosiék és Nagy Imre között. A gazdasági és politikai bajok orvoslása helyett a Rákosi-féle szektás vezetés és a Nagy Imre-féle revizionista irányzat vetélkedése, majd kompromisszuma volt a politika jellemzője. Végül 1954 végén, 1955 elején Rákosiék kerekedtek felül, és lényegében visszatértek az 1953 előtti szektás politikához. Ez viszont tovább erősítette a jobboldali csoportot, és rontotta a párt hitelét a munkások előtt. Zsilák András érdekes elemzést ad ennek az időszaknak a parasztpolitikájáról is, megállapítva többek között, hogy Rákosi és Nagy

ellenkező előjelű politikája egy kérdésben találkozott: mindkettő túlbecsülte a közép-paraszság jelentőségét. Az értelmiség helyzetével foglalkozva a szerző megállapítja: az értelmiségiek szociális helyzetének romlása, és főképp az általánosan eluralkodó ellenségkeresés és bizalmatlanság e rétegekben okozta a legnagyobb károkat. Igen jól dokumentált és sokoldalú elemzést olvashatunk a szorosan vett szövetségi politika legfontosabb kérdéseiről: a népfront szerepéről és a demokratikus pártok helyzetéről. 1948–1949 fordulóján még gyakran hangzottak el egymásnak ellentmondó nyilatkozatok a pártok létjogosultságáról és a népfront szerepéről, de a fordulat az MDP népfrontpolitikájában már 1948 végén végbement. A pártvezetés a népfrontot a többi párt elorvasztása eszközeként tekintette. Zsilák szerint ennek okait a személyi kultuszban, a nemzetközi erőviszonyok helytelen értékelésében, és legfőképpen a proletárdiktatúra dogmatikus felfogásában, a szocializmusba történő átmenet népi demokratikus útjával való szembeállításában találjuk meg. Rákosi a koalíciós pártokat az ellenség legális politikai szerveinek tekintette. Zsilák András így összegezi a szövetségi politika eme szakaszának jellemzőit: „... a személyi kultusz légkörében kialakult dogmatikus szemlélet és szektás gyakorlat súlyos károkat okozott a szocializmus ügyének Magyarországon. Rákosiék nem vették figyelembe sem a megváltozott nemzetközi erőviszonyokból, sem Magyarország belső viszonyaiból fakadó sajátos lehetőségeket és követelményeket, és ez a párt politikájának és gyakorlati tevékenységének eltorzulásához vezetett.”

A következő időszak 1956-tól 1962-ig terjed, az ellenforradalom leverésétől a konszolidáción keresztül a szocialista mezőgazdaság megteremtéséig. Ezeknek az éveknek a szövetségi politikával Vass Henrik foglalkozik a kötet utolsó tanulmányában *A Magyar Szocialista Munkáspárt szövetségi politikája 1956 és 1962 között* címmel. Az időhatárt indokolva a szerző megállapítja, hogy az MSZMP eddigi tevékenysége egy stratégiai szakasz befejező és egy másik stratégiai szakasz kezdeti időszakára esik. A kettő közötti határ a mezőgazdaság kollektivizálása, illetve ennek révén a szocializmus alapjainak lerakása Magyarországon. Vass Henrik ezután részletesen elemzi az MSZMP politikáját a különböző osztályok és rétegek irányában az 1956–1958-as időszakra vonatkozóan. Az előző szakasz politikájával kapcsolatban hangsúlyozza az MSZMP elvi ál-

laspontját egy fontos kérdésben, amelyet szektás módon kezeltek addig: „ott érvényesül a párt és a munkásosztály vezető szerepe, ahol végrehajtják a pártnak a munkásosztály érdekeit kifejező politikáját, függetlenül attól, hogy párttag vagy pártönkivüli, munkás vagy nem munkás hajtja végre azt.” Ezután részletesen elemzi és bőséges statisztikai adatokkal illusztrálja a tárgyalt időszakban végbement átrétegződést, valamint a gyors gazdasági fellendülést. A tanulmány alaposan foglalkozik a szocialista nemzeti egység kérdéseivel is, hangsúlyozva, hogy a jelenlegi történelmi helyzetben a társadalom előrehaladásának feltétele az egész nép megnyerése a szocialista eszmék, a szocializmus építése, a szocialista haza védelme ügyének. Vass Henrik néhány figyelemre méltó megállapítással vázolja fel az időszaki társadalmi problémáknak azt a körét, amely a szövetségi politikával függ össze. Hangoztatja például, hogy nem szabad azonosítani a népen belüli ellentmondásokat valamennyi megnyilatkozását az osztályharcral, mert ez megnehezítené a nem proletár rétegek számára a szocializmushoz való közeledést. Felhívja a figyelmet arra, hogy a szövetségi politika megvalósulása elsősorban a munkásosztály helyzetének függvénye. A munkások anyagi helyzete, a szocialista demokrácia fejlesztése, a munkásosztály bevonása az állami és termelési ügyek intézésébe stb. mind feltétele annak, hogy a szövetségi rendszerben a munkásság betölthesse vezető szerepét.

A kötet négy tanulmánya rendkívül érdekes képpel szolgál több mint két és fél évtized társadalmi viszonyairól, a munkásosztály és szövetségesei, illetve a kommunista párt és a különböző osztályok, rétegek kapcsolatáról. A könyv az első kísérlet a szövetségi politika áttekintésére, így természetes, hogy nem mindenben kielégítő. A kötetben lévő tanulmányok elsősorban a társadalmi rétegződés és a történelmi áttekintés oldaláról közelítették meg a problémát; de nyilvánvaló, hogy van ennek elméleti vonatkozása is. Úgy gondolom, a következő lépés az lesz, hogy a szövetségi politikát mint a marxista államelmélet egyik izgalmas és időszaki kérdését is meg fogják vizsgálni a kutatók, így teljesítve ki azt az érdekes és máris sokszínű képet, amelyet e kötet nyújt az érdeklődő – politizáló – olvasónak.

(Kossuth Kiadó, 1966.)

TODERO FRIGYES

A lélek naplójából

Ama nagyon fontos tényezők közül, amelyeknek a „hivatása magaslatán álló” lírikus tulajdonságait kellene jellemezniök: vagyis tehetség, jellem, emberien méltó magatartás, az értelem határain belül mozgó kifejezésbeli önállóság – Vasvári István nincs szűkében egyiknek sem. Sőt, ha kiemelhetünk a vérbeli költőnél illendő és elsősorban jellemző adottságok közül egyet mégis: ez a minden körülmények közötti becsületesség, humanista elveihez ragaszkodó állhatatosság, amelyek ezt a költőt annyi más kortárral szemben oly előnyösen jellemzik. „A lélek naplójából” című verskötet költője emberi adottságaiban is valóban a kivételek közé tartozik. Hasznos és tanulságos munka tehát, ha ennek a nem átlagos *léleknek*, néhány jellemző idézet erejéig a *naplójába* belelapozunk.

Az egész könyvben, első átlapozásra már valamilyen jólesően érdes, megnyugtató légkör lebeg. Az az atmoszféra, amit olyan valaki áraszt, aki rendkívüli próbákon esett át, és most már a sors minden további fordulatait a derűbe forduló nyugalom magas, hősi szemléletével nézi, mint például a *Reggeli öröm*-ben:

„folynak éveim a forduló földdel
törvényekkel és törvényteleniséggel
megyek a reggelben és énekelnek a percek
a napéjegylenlőség teljes fényében a sirályok
ó mi múlt el testvéreim s mi lesz még
reszketek a reggeltől s nem a haláltól.”

Mennyi keserű szenvedés és – óh még nagyon is közel történelem! – mennyi rossz emlék húzódik meg e halk, de csöppet sem lagymatag versek, csöndes gesztusok mögött! Rettenetes képek, kiirthatatlan – és *kiirhatatlan* – múltak kísértének föl, hogy a ki-kigyúló hangosabb örömöket kioltásák. A költő, aki ezeket a szenvedéseket elviselte, a nagyság, szépség iránti rajongással, szeretettel és az emberi jövőbe vetett bizalommal jár közöttünk. Még a kivételes és egyedülálló szenvedések egykori birtokosának sem képzelheti magát, – nem is igényli ezt a kivételességet, – mikor legközelebbi szeretteikig nyúló események bús képeit idézi. A dolgokat, a minden becsületest többé-kevésbé egyaránt ért közös szenvedések

magas humanista szemszögéből nézi, költőhöz, kivételes emberhez méltóan; mint e megrázó sorokban látjuk:

„Dióért, almáért perdülő pörgettyűvel
mindig kérdezve állnak előttünk,
mint egy filmen, ahol a gázba-típegő
hároméves az SS farkaskutyáját
megsimogatta...”

(A gyermekek...)

A lélek naplója bizony sok sebet tár föl; tragikus motívumok vissza-visszatérnek, de hát követnünk kell tanulsággal, amit ez a lélek feljegyez. Ugyanakkor a naplóíró, ha már a múlton segíteni nem tud, csak írni, írni, iszonyú krónikák diákjaként, a változhatatlant, a történeteket: ez a visszanzósen a tudomásulveendőbe belefáradt lélek naplóírás közben fel-felhördül, és, ha már a múlton segíteni nem lehet, legalább a jelenben meglévő rosszakon ütni – „pársorosakban” még körülvg (*Három túsúzás, Három vélemény, Elégtétel, Árnyalatok, Intés*, stb.). Ezeket a pársorosakat – ha a gonoszt kupánütni lélekknönyítő és hasznos dolog is – a „naplóíró” talán itt-ott gyéríthette volna – mondja a naplóolvasó. De hát ez a teljes-igényű költészet így egész nyilván, és fogadjuk el hát ezeket a villámokat is.

A költő hangulatteremtő értékeit, gyakran víziós erejű révületeit ugyanis nem mindig mutatják ezek a sorok, és, mint naplóolvasó, gondolom, a költőnek nem is az effajta szatíra a legerősebb oldala. Kivéve a kedves költői öngúnynak és az egész szerencsétlen világnak, és – úgy látszik, javíthatatlan, – költői sorsnak megbocsájtó olyan példáit, mint az *Álmomban* című versben olvassuk, amely egyébként az egész kötetnek egyik legszívderítőbb, bánatosan édes, szeretetreméltó verse.

„Álmomban a kutyám odajött
s emberi hangon így szólt: mit
búsulsz. Szeretlek – mit vársz
egyebet? Szunyókálva is téged
látlak, rút, szörtelen barátom.”

– – – – –
„– – – Ej, te kutya-ember,
esetlebb vagy, mint én. Vedd ki
a lóhúst a fridzsiderből és egyél.
Majd csinálok neked feketét, aztán
kalapot veszek, s lemegyünk a Kör-
útra; kószálunk, ahol biccennek
a neonok. No, emeld már a
lábad. Nézd a tappancsomat, itt van

melleden. Nyugodj nyugtalan rohanás!
Inkább nyulat fognál, minthogy
verset írsz."

Ha a lélek „naplót ír”, mint Vasvári kötet-címe mondja, a költőről való írás hitelességéhez tartozik, hogy lehetőleg verssorait, mint legilletékesebbet idézzük. Evvel többet adunk a költőből, meg-megvillantani érdemes és érdekes árnyalataiból, mintha őt csak magyarázzuk. Az előbb arról volt néhány szó, hogy ebben a naplóban, egy rugalmas, bölcs és kemény lélek vallomásaiban talán túlsok a múlt, de csak *talán*. Am olvasnunk kell a naplót tovább és szivderítő, másfajta hangulatok közepette egyszerre ott állunk „Az ég hátterében”:

„Bolond leszek búsulni. A cél az volt, hogy sebesüljek. Nem álltam a golyó elé s most látom utolsó tavaszaim egyikét. A fehérpártás meggyfát, a koszorúslány szilvafát, a felém-fordult füves mezőket. Hopp, vénlegény vagyok, kopasz és sokszor keserű. Ha kutyámat viszem, a lányok azt kérdik: harap-e? A kutyám? Nem; maga!... S a fátyolég háttérben eltűnnek cseresnyefiatalon, szél hajítja előttük a port, a szirmokat, s a meleg esőcseppek simogatását. Minden komisz kaloda ellenére, olyan ifjú vagyok, mint soha még. Áramlanak bennem rügyek nedvei, s ebben a darázs-zajos, szédült tavaszban, hűsvételő sugaraiban csak a rügyekben hiszek tesvér, mindörökké.”

Egy elmélyült, komoly költő, nem-minden-napi tehetség megnyilvánulásai ezek a versek; aki írta, a háborúk viharos útjain, vagy békés-csendes, mélabús ballagásban járta az életet, hogy aztán lelki naplójában így megszólaljon. Sok szép vers van ebben a könyvben, és – mint valamennyi Vasvári-kötetben – jónéhány felejthetetlen. Az aprólékos esztétizálók tüvégre tűzhetik szavait-rímeit, mi egész mivoltával fogadjuk úgy, ahogy van, e tiszta, meg nem alkuvó poétát, aki jóra, szépre tanít, az igazság érveit forgatja, az igaztalanokkal szemben, és reményt, hitet prédikál, ahogy igazi költőhöz illik. És Vasvári vérbeli költő, az igaziak fajtájából való!

(Magvető Kiadó)

FODOR JÓZSEF

Csoóri Sándor:

A költő és a majompofa

A cím: költői kép, jelkép. A költő prózája kapcsolja össze a két fogalmat. S minthogy az irodalomelmélet fogalmait szinte minden új mű kapcsán valamiképpen újra kell alkotni, újra-magyarázni, most is meg kell kísérelnünk, ezt a látszólag egymásnak feszülő két megjelölést, – a költőiséget és a prózaiságot – Csoóri Sándor cikkgyűjteménye kapcsán egymásbaillesztetni, az egyszerű összeadáson túlmutató értékét megkeresni. Azért is érezzük ezt fontosnak, mert gyanítható, hogy nem egy költői pálya melléktermékei, alkalmi forgácsai ezek a publicisztikai jellegű írások, hanem – a versíró kedv és ihlet szüneteiben, – az alkotó önki-fejezés teljesértékű nyomai. Talán maga az író is érzi ezt, s ezért tiszteli meg szinte sorról-sorra járó elemzéssel Kosztolányi hőemberről szóló kis prózai remekét?

Az igazi és a ál-arc, a költőé és a majompofáé így együtt tehát költői kép, – egy vers mozaikjaként is elképzelhető. Itt azonban szerepe más: a valóságot, – a leírt és részletezett realitást kapcsolja a gondolat áramába. A helyszínt egy kubai Szilveszter-est kivilágított, ünneplő, forgatos terme jelenti, – itt sodródik egymás mellé ez a két arc: a költőé és az ismeretlen álarcosé. S a véletlen képkapcsolatból feszültség támad, látomás nyílik, gondolatsor a költészet és a világ viszonyáról, valomás a líra szerepéről, melyben politika és személyes érzés fonódhat egymásba. Furcsamód, – itt s a kötet több darabjában –, prózában olvasható le a modern költészet gondolatiségének lelki mechanizmusa. A kötetlen szöveg szinte lassított filmként pergeti elénk, hogyan válik a kép gondolattá, az intuíció hogyan egyensúlyoz nem-racionálisan a látomáson eszmét, majd épít logikával eszmére újabb képet, míg a kettős sor teljessé nem lesz. Mint ez a címadó kettős arc, úgy áll szinte minden cikk a valóságnak legalább egy szeletnyi biztos padimentumán. A látomás- vagy gondolatsor számára ez nyújtja a miniatűr beton-kifutópályát, ahonnan a költő-író elrugaskodván olyan magasba is emelkedhet (s ez a szint már hasonló a vers magasléggörí, ritkított – vagy mesterségesen sűrített, – életteréhez, szédületéhez), ahonnan a világ, de legalább is a haza, vagy a létezés filozofikus kérdéseinek horizontjára nyílik kitekintés. S éppen ebből a magas-

ságból mosódik közössé és oszthatatlanná minden téma, – legyen bár szó társadalmi gondról, idézzem bár személyes emléket, tegyen művészi hitvallást, elemezzem bár verset, a *személyes érdekelttség*, a teljesség igényének követelése és megélése minősíti a dolgokat. Nem a metaforikus nyelv szépsége jelenti ennek a kötetnek az erejét, hanem a világgal való szembenézésnek, gond-vállalásnak ez az erős alanyisága, az énné ez a szenvedélye. Mindenütt ugyanaz a kirajzolódó arc méri fel, perli, vádolja, elemzi, teszi nevetség tárgyává a megrogzított jelenséget, a köz- és magánélet egy pillanatát. Egy halott kiskutya tetemét a Dunában, gyermekkori padlás csodálatos felfedezőútjait, lidércnyomásos falusi éjszakát, egy József Attila verset vagy Ferenczi Béni Petőfi-jének kamasz-alakját.

Túl ezen a személyességen, – vagy pontosabban: ennek érzelmi foglalatában – Csoóri kisprózájában az a megragadó, tehát olvasói együttműködésre készítő, hogy a „költő és a majompofa”-szerű képkapcsolatok között nemcsak gondolati áramlást teremt, hanem az indulati magasfeszültség állapotát idézi fel, – mer végletesen fogalmazni. Mer látszólagos semmiségből szédítő dráma lehetőségeire látni, köznapi örömből az élet teljességére csodálkozni. Ez a világlátás így sohasem nyugodt, tárgyilagos (s ennek megfelelően lehet részlegesen igaz, vagy téves is), – képzeletének számatlan lépéseivel nem-méricskélhető igazságokat keres. Ennek példaként méltán érdemes felidézni az *Egy göcseji iskolában* c. írásból a képek és gondolatok egymásra csapó köreit. Ebben, a kötet talán legremekesebb írásában, a múlt sötétjében, noha-boros részegségében hüllyeségre nemzett gyermekek arca és egy lehetséges atomrobbanás utáni táj látványa vetül egy kis fekete négyszögre, egy napfogyatkozás idején használt kormos üvegdarabra. A falusi tanító tartja a kezében: a lelkek, a jövő, s a valódi Nap fogyatkozásai ellen – óván a megvakulástól. A többszörös metafora csupán a szürrealista –, de legalábbis az azon iskolázott, – képzelet kapcsolása? A sötét, szinte Vörösmarty romantikus képeit idéző látomás minden sora mögött a szenvedélyes aggodalom, a felrázni akaró morális indulat tüzel.

S ezzel elérkeztünk oda, ahonnan a költői feszültségteremtés, a magasraröptetett gondolat-sor és indulatmenet, – a kötet egész írói magatartása – feltárja legmélyebbre ágyazott magját, azt az erkölcsi szenvedélyt, melynek fókuszában ismét azonossá válik társadal-

mi és filozófiai, művészi és politikai téma. Nyelvének szépsége, látomásai és gondolatai végsősoron ennek az élet- és emberszerető, jobbert kiáltó, csatázó szándéknak a szolgáltatásban állnak. S mert Csoóri költő, – ezt tekinthetjük József Attilai értelmű ars poeticának is. (*Magvető Kiadó*)

FOGARASSY MIKLÓS

Francis Scott Fitzgerald:

Az ólomkristály

Az a harminc kisebb-nagyobb novella, amelyet a kötet magyar összeállító, megjelenésük időrendjében, négy, egymást követő csoportba foglaltak, közvetett adatokkal szolgál a fiatalon elhunyt, világhírű amerikai író: Fitzgerald tragikus életéről, és megkapó közvetlenséggel ad képet arról a sokoldalú, színes élményvilágról, amely alig húsz éves írói pályafutása alatt tolla hegyére kíváncsozott.

Fitzgerald több novellájának tanúsága szerint az első világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, s bár a frontra nem került ki, bőséges tapasztalatokat szerzett azokról a serelekről és csalódásokról, amelyeket a leszerelt katonáknak, a náluk szerencsésebb, s a front mögötti, konjunktúrában megtollasodott lelkiismeretlen ügyeskedők részéről kellett elszenvedniök. Azt írja, hogy „az ország minden részének, államának jelvényét viselő katonák... égtek a vágytól, hogy magukra vonják a figyelmet, de hamar rájöttek, hogy a nagyváros (New York) torkig van a katonákkal, s csak csinos alakulatokban, kényelmetlen fegyver és hátizsák súlya alatt viseli el őket.” Másutt meg úgy vélekedik ezekről az ember-számba nem vett „emberszabású lényekről”, hogy „még a börtönben is otthonosabban érezték volna magukat, mint mostani, újra fölfeledezett és elvitathatatlan szabadságukban.” S mert a fronton csak gyűlölködést és ellenségeskedést tanultak, hazajövet pedig ugyanez fogadta őket, nem csoda, ha a népbütő propaganda hatása alatt, sokan közülük a kommunista-ellenes reakció szolgálatába álltak.

Fitzgeraldot mindig erősen foglalkoztatta a környezetnek az egyénre gyakorolt hatása: meggyőződése volt, hogy az ősemberi természet a civilizált társadalomban is lappangó, sőt nemritkán számottevő tényező marad, olyany-

nyira, hogy a társadalmi egyensúly bármilyen megbomlása esetén kártékony módon, retrográd irányban érezteti hatását. Érzékenyen reagált a társadalmi élet minden jelenségére, s bár nem foglalt nyíltan állást a forradalmi megoldás mellett, nem is vetette el az emberi együttélésnek azokat a normáit, amelyek a nagy tömegeknek jobb életfeltételeket, s az egyéneknek nagyobb szabadságot biztosíthatnak.

Témáinak változatossága és írói modorának sokszínűsége arra vall, hogy impresszióinak hatása alatt ragadta meg a tollat. És ahogy gondolatainak hatásosabb kifejezése érdekében nem riadt vissza a szimbolikus ábrázolástól sem, éppoly szívesen használta fel a fantasztikumot is, reális elképzeléseinek plasztikusabb érzékeltetésére. „Akkora gyémánt mint a Ritz” című elbeszélése például a maga képtelenségében is elképzelhető, mert fantasztikus elemei reális tényeknek – a kapitalista önzésnek és telhetetlenségnek – jellegzetes ismérveit karikírozzák, és groteszk formában bizonyítják be a vagyon adta emberi fölény és biztonságérzet esendőségét. Címadó novellája – Az ólomkristály – a szabadjára engedett írói képzelet színpompás játéka, de egyszersmind burkolt vallomás is a társadalmi igazságszolgáltatás elmaradhatatlanságáról. Írói egyéniségének szerencsés adottsága az, hogy mindig megtalálja azokat a szavakat, amelyek rendkívüli szituációk érzékeltetésére alkalmasak.

Gyakori témája a szerelem, méghozzá álcázott önvallomásként, a reménytelen szerelem. Hősei rendszerint szegénységük miatt veszítik el szerelmesüket; sokan közülük a háború áldozatai olyképp, hogy a frontról nagy várakozással visszatérve nem találják meg többé a szeretett nőben azt, akinek emlékét több éves távollétük alatt megőrizték. Találónan jegyzi meg egyhelyütt: „Sokféleképp szerethetünk e világon – de soha újra ugyanaz a szerelem.” Abszolút humanista, jóllehet az emberi kapcsolatok megítélésében pesszimista, mert nem igen hisz abban, hogy ember és ember – két külön világ – megértheti egymást. Hősei érzékenyek, nehezen felejtene, s ha egyszer el estek, nemigen tudnak többé talpraállni. Soruk – Fitzgerald egyéni sorsa – az alkohollal folytatott reménytelen küzdelem, pillanatnyi fellángolások és végtelen letörések. Mégsem tragikus hősök: inkább tragikomikusak. Késérű iróniáját önmagával szemben sem mérsékli: azok a novellái, amelyekben az amerikai kaszttrendszer, a kollégiumi diákélet és a filmvilág furcsaságain tréfálkozik, minden bizony-

nyal személyes élményforrásból fakadnak, és önéletrajz-szerű dokumentumoknak tekinthetők. Vannak novellái, amelyek, szereplőik azonoságára és tárgyük kapcsolatosságára való figyelemmel, félbenmaradt regényvázlatok jellegével hatnak. Lemondás és élniakarás egyformán csendül ki ebből a felkiáltásából: „Miért hagyott minket cserben a békesség, a szerelem, az egészség, egyik a másik után? Ha tudnók, miért, ha valami megmagyarázná, még meg lehetne próbálni.”

Fitzgerald nem kommentál, nem fűz reflexiókat a cselekményhez: nála a cselekmény önmagát kommentálja, és nem tart igényt a narrátor magyarázatára. Legfőbb írói erénye az átélt és megfigyelt emberi jelenségeknek, közvetlen természetességgel megjelenítő, életszerűen realizáló képessége. A Valkay Sarolta és Ottlik Géza gondos válogatásában megjelent gyűjtemény Abódy Béla, Árkos Antal, Katona Tamás, B. Nagy László, Réz Ádám, Tandori Dezső és Vajda Gábor fordítói munkáját dicséri.

(Európa Kiadó)

KONDOR LÁSZLÓ

Mészöly Miklós:

Az atléta halála

Egy fiatal atlétát holtan találnak valamelyik erdélyi havas oldalában: a halál *valószínűleg* tréning közben, szívbénulás következtében érte. A futóbajnok életrajzának megírásával az Állami Sportkiadó X. Hildát, a szerencsétlenül járt bajnok, Óze Bálint élettársát bizza meg. Az ő szubjektív előadásában kapjuk kézhez a történetet; a tervszerűtlennek tetsző asszonyi emlékezés képzettársító módszerével felvonulnak a látszólag váratlan, de valójában nagyon is várható halál előzményei: a bajnok győzelmei és kudarcai, kamaszkori, soha be nem teljesült szerelmének sivár és gyötrelmes históriája és a többi. A sztori tehát, ahogy mondani szokták, keretes, a mesélő személyének megválasztása pedig természetes és nem gáncsolható.

Egyetlen egyszer esik csak ki vállalt szerepéből elbeszélése folyamán Mészöly Miklós, amikor – még hozzá zárójelben, mintha csöppet sem volna fontos – ezt jegyzi meg hősről: „Maupassant... kedvenc írója volt Bálintnak (az atlétának), a konokságát becsülte

főképp, ahogy az elfecsérelt évek után be tudta venni magát a barlangjába; meg azt a nyers kétségbeesést, amivel a tengert járta, nem is valami biztonságos yachton, és ott próbálta legyűrni a közeledő tébolyt..." Sokat sejtető szavak. A kettős – egy női és egy férfi – álarc alól váratlanul lemeztele-nülő, valóságos arc, az íróé, itt a regény titkos szándékairól vall: virtuális *önéletrajz* komponálása közben érzük tetten a szerzőt, mert nem lehet vitás, hogy a kizárólag ver-seny-eredményeket meg a kollégák sajtónyi-latkozatait olvasó bajnok semmiképpen sem kerülhetett ilyen meghitten közeli kapcsolatba a nagy francia író bonyolult személyiségével és műveivel. Bálintot, a bajnokot, itt egy percre kitessékelik a képből, s az író maga áll helyére, s nem jellemző-e, hogy egy pil-lanatig sem észleljük a hangváltás vagy stílus-törés leghalványabb nyomát sem? Érthető, hi-szen kezdettől fogva ugyanazt a hangot hall-juk: Hildinek, ennek a rokonszenves krónika-szerkesztőnek a hangját, ki Őze Bálint min-den testi-lelki rezdülését raffináltan-nyers, váz-latosságukban is mélységesen életszerű pillanatképekbe rögzíti, oly tökéletes lelki és stí-láris szimbiozisban az íróval, hogy „áttűnés”-re is csak egyszer bukkanunk – a fentebb jelzett, Maupassant-ról szóló kitérőben. A lé-nyegbeli azonosulás tehát kifogástalan.

S a téma? Itt a másik meglepetés: ennek a regénynek voltaképpen nincs is meseje, csak középponti mondanivalója – a bajnok meg-magyarázhatatlan, rejtélyes halála; ez a halál, a könyv első és utolsó lapjain, mint egy fe-kete kapocs, úgy szorítja össze a látszólag rendetlenül és szeszélyesen felkavarodó emlék-darabkákat, csak éppen a vasmarok, mely a kapcsot szorítja, láthatatlan marad. Mert Mé-szőly Miklós életérzése, sőt hitvallása szerint a halálhoz képest minden, még a legkerekebb, legsikerültebb történet is epizodikus lehet csupán: nem méltó arra, hogy maga is tör-ténetté váljék – a nyersanyag szerepét tölti be, de a megváltó formát a halál sugallja néki. Hangsúlyozzuk: az élet *formáját* adja a halál, nem *értelmét*. Egyedül formára, össze-tartó, tömörítő erőre áhítozik a lélek, – az értelem problémája ebben a meg-nem-szer-kesztett világban fel sem vetődhetik. A hittel írott könyvek elindulnak valahonnan, s meg is érkeznek valahová: – az egzisztencialista mű eleve fálnak fordul, hátát fordítja a fény-nek, s a lét formáját (törvényeit) nem a vilá-gosságból és megmérhető dimenziókból, ha-nem a sötét falra kirajzolódó „jelek”-ből sze-

retné megsejteni. Jelek, természetesen, van-nak, de aki pusztán a jelekre figyel, még egységes kompozíciójukhoz, a szimbólumhoz sem jut el, nemhogy a valósághoz. Maradnak a lét alapjai, elsősorban a tiszta egzisztencia – de semmi sem magyarázható önmagával, legkevésbé a sorsok és a célok. A mozaik-darabka a nagyszerű egészben – bár lényé-nek határai, különösen közelről nézve, világó-san felismerhetők – feltündöklök és értelmet kap a maga helyén, ám ha letörött s önálló egzisztenciával dicsekedhetik, a sötétség és a feledés lesz a része. Az elveszett, egyetemes és értelmes cél helyében ideigvaló, önös, de önösségük szemszögéből is értelmetlen célok foglalkoztatják; az intellektus fényével övezi a babonát s önnön, legfelsőbb természetét is félreértve, önértékké avatja az eszközt, és szinte mániákus pontossággal célozza meg a semmit. Végül is miért fut Mézőly-Őze Bá-lint? Úgy véljük, nem csupán művészi okok magyarázzák, hogy az író a válasszal mind-végig adósunk marad.

Ennek a kesernyész – ha úgy tetszik, deka-dens – szemléletnek és regénykomponáló módszernek kikerülhetetlen sarokvető köve, ahogy mondtuk, az a halál-aszpektus, mely-nek igézetétől sem az író, sem a mesélő s végül már az olvasó sem szabadulhat. Az elbeszélés minduntalan kilöködik a történe-sék távoli, gyanútlan kezdeteire, aztán egy látha-tatlan középpont gravitációjának engedve, tra-gikusan növekvő sebességgel visszagördül a „titok” medencéjébe, s újból felölti szfinx-szerű ábrázatát. Az események értelmét vége-zetül – nem túlzás – ez a tudatosan vállalt, közös értelmetlenségük adja meg; minthogy minden kifürkészhetetlen s mindennek csak a fonákja ragadható meg, nincs más megol-dás, csak az idegek szibbadt rémülete, az az észbontó feszültség, mely egy értelmetlenül megsemmisült s egy éppolyan értelmetlenül még tovább élő egzisztencia tragikusan egy-másba kapcsolódó, két kérdőjeléből támad.

Továbbá: ezért a jelek s az önmagukban semmitmondó, „lényegtelennek” tetsző esemé-nyek végtelen fontossága, éleselméjűen szőr-szálhasogató agyon-elemzése. Amiből ugyanis a középponti értelem kiveszett – gyakorlati-lag szólva: amiből száműzték a szükséges rendet –, a megsemmisült egység hült he-lyén a szétguruló molekulákban keresi és véli megtalálni a végső soron mégis csak nélkülöz-hetetlen értelmet; amit az egészséges lesöpör magáról, mint szóra sem érdemes csekélysé-get, abban a beteg valóságos univerzumot

fedez fel, s megszállottan kutatja ennek a kozmosznak törvényeit. Merthogy többé már semmi sem fontos, *éppen azért* végtelenül fontos minden, mégoly mikroszkopikus apróság is: a pusztá egzisztenciára leszorult, önnön pszichikai rácsai mögött tanácstalanul toporgó ember aggódva mérlegel minden semmiséget, és így próbálja „legyűrni a közeledő tébolyt”. A diagnózis pontosságához szó sem férhet; a filozófiai csőd azért oly teljes, mert egy irodalmi kereteit már-már szétfeszítő, valóság- és igazság-hajszoló szenvedély lobogását érezték mögötte.

Mindaz, ami esztétikailag minősíthető a regényben: elsőrangú. Mészöly legjobb íróink közé tartozik: csupa tudatosság vagy még inkább tudás, erudíció, s mindenképpen a mesterség tökéletes ismeretével tűnik ki. Már novelláiban megfigyelhettük hibátlan kompozícióit; a drámai s a látszatra lazább, epikaibb szövést elbeszélést egyforma sikerrel bonyolítja. Bár ez utóbbi zsánerben is csaknem mindig drámai kicsengést ad művének; szervesen következik ez tragikus életszemléletéből, mely előbb vázolt „egzisztencialista” látásának természetes eredménye. De másfelől a tökéletes kompozíciót írja elő szinte kötelezően az írónak – és hősének – „pontossága” is: ez a pontos, minden apróságra kiterjedő megfigyelés olykor félelmes, démonikus írói tulajdonságnak tetszik s az is, bár gyökerében, mondhatnók, egészen racionális szükséglet hívja létre – a „jelek” egyetlen mozzanata sem sikkadhat el a regényben, minden rögzítendő a maga helyén. Hiszen sohasem tudhatjuk, mikor, minek, hol vesszük hasznát, s az a hatalmas pille, mely már Tardoson zavarja a gyerekifjú Bálintot gyakorlata közben s melyet a bajnok holttestén is felfedeznek, jelentőségben vetekszik a cselekmény többi szálával, sőt bizonyos tekintetben felül is múlja azokat. Hilda emlékezései rendszerint ilyen jelkép-töredékek kapcsán bukkannak elő a feledésből, egy „nem euklidészi geometria” logikája szerint, s vázlatos rajzuk élénken emlékeztetne azokra az absztrakt képekre, me-

lyeknek szeszélyes és érthetetlen rendje tüstént felborulna, mihelyt változtatni akarnánk „zavaros” szerkezetükön. Ebben a városban (vagyis regényben) minden utcából – a zsákutcákból is – egyenesen a középpontba látunk: behunyt szemmel is mindig oda érkezünk el. S a kompozíció egységét, ha lehet, még felülmúlja az atmoszférikus és hangulati egység.

Mészöly atmoszféra-teremtő képessége ugyan csak novelláiból jólismert már. „Az atléta halála”-ban ezt a tudását tovább tökéletesítette. Akár hivatkoznak rá a regényben, akár nem (érzésünk szerint kissé gyakoriak ezek a hivatkozások), a cselekmény szóban forgó szakaszai mindig nyomasztó, olykor kínos és feloldhatatlan légkörben játszódnak; arnig olvassunk róluk, gyakran túlontúl reálisak, de mihelyt emlékezetből hívogatjuk vissza őket, látomásnak vagy káprázatnak rémlenek. A prágai séta, Hilda látogatása a vidéki gyógyszer-tárban, az „ötösfogat” szerződés-kötése, Réka bábéladása az elsötétített, háborús Budapesten, Pécsi Pici és Bálint leszámolósa s végül a nagy éjszakai és nappali jelenet a Vlegyászában, a megtalált holttest: egytől egyig a szüksézává hangulatteremtés mester művei. Ebben a légkörben minden indokolt és kivédhetetlen; a hétköznapi jelenségek borzongással töltenek el, a valódi borzalmak pedig a szabályosan ismétlődő természeti tünetmények – év- és napszakok – kozmikus közönyével hatnak. S mindezt nem csupán a „Végzet bábjátéka”-nak szereplőiként fellépő alakok árasztják – közöttük a versenypályák hamleti figurája: Őze Bálint –, hanem az emberen kívüli, sőt „élettelen” természet is: a hegyek és erdei csapások, a fák, a sziklák és az égbolt.

„Az atléta halála” Mészöly Miklósnak, a keveset és roppant igényesen alkotó írónak első regénye; fő érdeme az íróművész hatalmas és tiszteletre méltó erőfeszítése, mellyel nehéz és ellentmondásos anyagát mindvégig színvonalasan alakítja.

(Magvető Kiadó)

RAJNAI LÁSZLÓ

Folyóirat-szemle

A különféle „Mondd meg... és én megmondom, ki vagy” tesztek egy újabb kérdés-sel lehetne szaporítani: Mondd meg, hol ítsz föl egy folyóiratot, s megmondom, ki vagy.

E sorok írója bevallja, miután vet egy pillantást a tartalomjegyzékre, azonnal a folyóiratok végére lapoz, s legtöbbször hátulról előre kezdi el az olvasást.

Nem titok: a kritikai írások érdeklik leginkább.

A *Kortárs* novemberi számának kritikai rovatából alighanem Gyertyán Ervin dolgozata érdemel legtöbb figyelmet. Mindössze hat oldal, de már a címe csiklandós: „Csokoládé fokhagymával”. Rögtön eszünkbe juttatja – maga is idézi – Lukács György szellemes példázatát: „A csokoládé is finom, a fokhagyma is izletes, miért ne ennénk csokoládét fokhagymával?” Egy József Attila esztétikájával foglalkozó testes könyv bírálatáról van szó, ezúttal azonban nem a bírálat tárgya érdekes, nem is a könyv szerzőjének személye – nem is említem, szándékosan –, hanem maga a bírálat. Gyertyán Ervin, aki esztétikai tárgyú írásai s egy ugyan-csak József Attiláról szóló könyve alapján valóban kompetens a kritikára, így ír a szóban forgó műről: a könyvben „egy már leküzdöttnek és túlhaladottnak vélt szellemi magatartás visszajáró kísértete vonul végig...” „Sötét erdőben, puha árnyak közt bolyongunk, ahol a fogalmak, a gondolatok elvesztették szilárd kontúrjaikat, ahol minden összerosódik.” A könyvről ezek a jelzői: „tudományos álruha”, „formalizmus”, „légvárak”, „nagy kozmetikai művelet”, „már-már rágalomig menő vulgarizálások” stb. stb. Ismételtem, most nem a megbírált mű a fontos, nem is a szerző személye, még csak nem is a kritika hangja, hanem az a kritikus magatartás, amelynek példája Gyertyán írása.

Annyiféle kritikát olvashatunk manapság... Van baráti, „elvi”, egyrészt-másrészt, van levágó és hasravágódó, van tapintatos és szokimondó, van szubjektív és objektív, esetleg ál-objektív... S kevés a valóban tárgyhöz tapadó, a taktikai szempontokat mellőző, a műről szóló, a kritikus egyéni és önálló ítéletét elmondó. Pedig ha valamit, elsősorban mégis csak a szóbanforgó mű elemzését és értékelését kellene adni a kritikának, s az olvasónak a kritikus egyéni élményét, egyéni véleményét kellene megtudni az írásból.

Gyertyán Ervin írása ilyen.

De egy más irányú meditációra is serkent.

Arról van szó ugyanis, hogy a szóbanforgó mű szerzője is – hite szerint – a marxista esztétika alapjáról közelíti meg tárgyát s a dogmatikus gondolkodás ellen perel, és Gyertyán Ervin is a marxista esztétika nevében itéli el a könyvet, mely „szinte Orwel gonoszul ellenséges pamfletjének igazságminisztériumát idézi fel, mely azzal foglalkozik, hogy szüntelen átírja a múltat és annak dokumentumait a jelen igényeinek megfelelően.” Talán csak többször idézi Lukács Györgyöt maga mellett; a maga érveit pedig úgy csoportosítja a könyv ellen, hogy az Lukács György „védelme” is egyben. Mintha mégsem csak József Attiláról s egy, az ő esztétikájával foglalkozó könyvről lenne szó.

A másik példa is ebbe az irányba serkenti a töprengést.

Abody Béla a *Kortárs* októberi számában jegyzeteket írt egy tanulmánykötetről. Megint nem maga a kötet érdekel, hanem a kötet kritikusának a módszere. Abody írása elején az esszékötet szerzőjét a „magyar-marxista” kritikai irányzat egyik kiemelkedő tagjának nevezi, majd jellemzésül elmondja, hogy ez az irányzat „gyakorlatilag jelentősebb, mint a Lukács-tanítványok egymással is egymás hangján vitatkozó, zárt, szigorú szabályzatú szerzetesrendje, a szocialista avantgárd buzgó, de exkluzív örse, vagy a szellemtörténet maradványait őrzők és nyugati könyvcsomagok ötleteivel frissítők-színezők tábor.” A maga rokonszenvével a négy tábor közül a „magyar-marxista” irányzat, azaz a kötet szerzője mellé áll.

Abody – érzésem szerint – pusztán munkahipotézisként használta a kifejezést, a *Társadalmi Szemle* glosszáírója azonban még annak sem tudja elfogadni Abody szóhasználatát. A novemberi számban ugyanis F. F. „a fogalmakkal üzőt nyaktörő mutatvány”-nak nevezi, s a kör négyzögesítéséhez, a fából vaskarika gyártásához, az örökmozgó megtervezéséhez hasonlítja Abody kísérletét.

A glossza – műfajából következik – természetesen csak cáfol és nem bizonyít. Alighanem továbbra is kérdés marad, amit Gyertyán és Abody írása fölvet: valóban egységes-e a magyar kritikai élet, nincsenek-e régről maradt, még mindig elintézetlen gondok, s ha vannak

– tegyük idézőjelbe, vagy használjuk a szót anélkül, ahogy tetszik: – milyen csoportjai, árnyalatai és áramlatai vannak a mai magyar kritikának?

Ha a magyar kritikusok leülnek, hogy gondolataikat megbeszéljék, mint például legutóbb a Magyar Írók Szövetsége Kritikai Szakosztályának ülésén, szeptemberben tették, – anyaga az Írószövetség új formájú, friss *Tájékoztatójában* is olvasható – általában a Treuga Dei fénye aranyozza be a tanácskozást. Csak igen finom füllel lehet kihallani a „felhangokat”. De hogy ilyen „felhangok” vannak, tagadhatatlan. A felszólalók általában egyetértettek abban, hogy kritikai életünkben van valami „jellegtelenség”; az okok és a javasolt megoldási módok körül azonban már különbségek mutatkoztak. Talán hosszabban is érdemes idézni az egyik felszólaló véleményét, a bennünket foglalkoztató gondokra is felel: „... úgy érzem, hogy az irányzatok lapok körül való szerveződése nem tenne jót az irodalmi fejlődésnek és az irodalmi életnek, mert olyan torzulás veszélyének tennénk ki az irodalmat, hogy az irodalom, mint alkotás, ennek lényegében csak kárát látná. Ugyanakkor fennáll az a probléma, hogy szellemi irányzatok jelenléte nélkül nem fejlődhetnek ki sem írói arcok, sem pedig erős kritikus egyéniségek. Ehhez még hozzátenném azt is, hogy a békés egymás mellett élés szinte parancsolóan írja elő, hogy több arcúvá kell tenni egész szellemi életünket, mert csak így tudunk frontot kiépíteni, csak így tudunk megfelelően rugalmas, alkotó és nemcsak defenzív táborot kiépíteni. Hogy aztán ezt az ellentmondást hogyan lehet úgy megoldani, hogy a folyóiratokat is megóvjuk attól a veszélytől, hogy politikai irányzatokká alakuljanak át, ugyanakkor szellemileg bizonyos arculatot öltsenek magukra, azt hiszem, ezt a gyakorlatnak kell kikísérleteznie.”

Az idézet válasz volt egy korábbi véleményre, majd ehhez hozzátették mások is a gondolataikat. Az egyetértések és egyet-nem-értések inkább csak félmondatokban, célzásokban, elhallgatásokban, két gondolatjel közt, szólaltak meg. De ott voltak. Mondta is valaki: – Ha legközelebb találkozunk, nem tudom, nem harapjuk-e el egymás torkát?

Vannak tehát árnyalatai, áramlatai a magyar kritikai életnek; ennek figyelmen kívül hagyása legalább akkora hiba volna, mint „meglovagolása”. Jelenlétük – a vélemény-nélküliség, a konformizmus, az unalom helyett – bizonyára az egész irodalom ügyét is jobban szolgálja.

A különféle irányból parázsló szenvedély és „elfogultság” azonban – amely, ismétlem, többnyire jó ügyet szolgál, de néha csak „egymás torka” ellen irányul – nem nyomhatja el a kritika alapvető célját: – az eszmei és esztétikai minőség kutatását s e minőségek megkülönböztetésének igényét. Meglátni és megláttatni a valóságos értéket, s harcolni a silányság, az igénytelenség ellen. Akár szenvedéllyel. Akár elfogultan. A fölismeret érték elfogadtatásáért. Az igénytelenség elutasításáért. Mert a kritikánál van valami fontosabb: a mű. S a kritikus személyénél, csoportjánál, áramlatánál: a műben megvalósuló gondolati és esztétikai érték. Különbben nemcsak a kritika tárgya, az alkotás jár pörül, hanem zsákutcába jut maga a kritikus is...

TÜSKÉS TIBOR

Tv-szemle

TV-JÁTEKOK, TV-FILMEK

A tv-játék és a saját produkcióban készült tv-film a televízió szempontjából ugyanazt jelenti, mint a színháznak egy új premier vagy a filmművészetnek egy új magyar film bemutatója. A televízió közvetített színházi előadások mindenképpen másodlagos élményt jelentenek a néző szempontjából, a játékfilmek pedig még ma is gyakran csak a műsor jobb értelemben vett telítését képezik, hiszen vagy a moziban már lefutott hazai filmekről, vagy pedig olyan külföldi tucatprodukciókról van szó, amelyeknek forgalmazási jogát megszerezni nem jelentett túl nagy anyagi megterhelést. Bár egy idő óta a játékfilmek vonatkozásában javult kissé a helyzet (első-

sorban a hazai filmek műsorra tűzésével) és a helyi színházi közvetítéseket is alkalmasszerűen (és nyilván kísérletképpen) felváltották a stúdió-előadások: a tv-játékok és a tv-filmek továbbra is a televízió legjelentősebb produkciói. Mindenekelőtt művészetpolitikai jelentőségük van. A televízió elsősorban saját produkcióival hirdetheti és védheti meg művészetpolitikai koncepcióját, és ha tekintetbe vesszük a csaknem egymillió előfizető táborát, ez egyben elgondolkasztató felelősség is. Ugyanakkor a televízió sajátos, kissé intímabb jellegű műfajt alakíthat ki, mely nem pótol más műfajokat, de nem is pótolható. A nagyobb televíziós kultúrával és tapasztalattal rendelkező országokban e sajátos műfaj teljes jogot nyert, egyenlően a színpaddal és a mozival, és hogy erre a jogra a hazai tv-játékoknak, tv-filmeknek is esélyük van, bizonyítják azok a művészileg jelentős produkciók, amelyek az utóbbi években elismerő díjakat szereztek a különböző nemzetközi fórumokon.

A képernyőn négy hét leforgása alatt hat tv-játék, illetve tv-film szerepelt, közöttük egy ismétlés (a kedves, kissé a színházi öltözők festékszagát idéző *Fájó kritika*) és egy kitűnő saját produkciójú tv-film, Donizetti vigoperája: *A csengő*. A többi négy mű közül érthető módon Sartre: *Temetetlen holtak* című drámájának tv-változatát várta a legnagyobb érdeklődés, annak ellenére, hogy az előzetes publikáció valami oknál fogva nem volt éppen szerencsés. A drámából készült tv-változat az ősz talán legkitűnőbb produkciója volt. A francia egzisztencialisták nagy tragikus élménye lett a német megszállás. Sartre hősei makacs gyötrellemmel keresik a helyüket és cselekményük értelmét. A *Temetetlen holtak* vigasztalan hősei – a görög Caroris, a gyáva Sorbier, Henri és a testvérgyilkos Lucie, de maga Jean is – a nagy megpróbáltatások súlya alatt, a drámai érvek rendszerében dőbbsennek rá helyzetük felelősségére. A végső pillanatig ferres, megrendítő és nyugtalan drámában végül is a görög Caroris, a kommunista az, aki a „tisztalelkű”, de értelmetlen halállal szemben az okos és a mozgalom szempontjából elsőbrendű „túlélés” fontosságát felismeri. Dialógusról dialógusra bontakozik ki a halálra szánt maquis-k néhány órájának gyötrelmes őszinte drámája, a belső út a hallgatás pusztá hősieségétől az egyéni felelősség teljes felismeréséig. A rendezés a görög tragédiák komor, szinte fenséges atmoszféráját teremtette meg, felfedezve a mű antik rokonságát, a nyers, kiméletlen őszinteséget, amellyel Sartre az ember cselekményeinek, áldozatának súlyát és értelmét kutatta.

Nem mondható el minden egyértelmű dicsőrérettel a *Búcsú a kikötőben* című tv-játékról, mely a szovjet új próza egyik érdekes alakjának, V. Konyeckijnek: *Még egyszer a háborúról* című novellája alapján készült. Míg Sartre drámájánál a szöveg művészi ereje, az érvek rendszere döntőnek bizonyult, itt épp az írói szöveg (és itt-ott a cselekmény) megváltoztatása következtében hanyatlott le kissé a dráma. A háborúról mindent megírtak már, ami ezen a szinten megírható, a háborút követő melodramák (vers, regény, dal) zuhataga kiapadt. Most ez egy kicsit felidéződött a *Búcsú a kikötőben* nézése közben. Konyeckij novellája olvasóélmény elsősorban. Átköltése a képernyő műfajára nem volt csekély feladat, és nem is sikerült hiba nélkül megoldani. Őszinte, természetes hangvétele, mellyel kezdődik – igaz drámaiságot, fájdalmasan szép líraiságot, a háború élményének, a lélek mélyén még most is szunnyadó háborús rezgéseknek művészi rajzát ígérte. Helyette azonban egy furcsa, és a játék folyamán mind furcsább melodramát kapott a néző. Rossz volt talán a *Búcsú a kikötőben*? Erről szó sincs. Leszámítva néhány másként felfogott színészi alakítást, helyzeteiben sok tisztaságot és élményszerűséget nyújtott, és ha egy-egy jelenetben a konfliktus a határozottság felé fordult is, voltak szép részletei, jól sikerült színészi alakításai. Ami az eredeti novella és tv-játék közötti cselekménybeli eltéréseket illeti: ennek jogosságát végül is a mű döntötte volna el.

Időnként van a nézőnek olyan gondolata, mintha a televízió kissé mostohán bánna a magyar irodalom élő nagy alakjaival, legalábbis ami a tv-játék műfaját illeti. Ezt az érzést nem csökkentette Tersánszky Józsi Jenő legendás híró Kakuk Marcijának tv-bemutakozása sem. Mert a „*Kakuk Marci szerencséje*” nyilvánvalóan bemutatkozó jellegű volt. Markos Miklós rendező-forgatókönyvíró egy regényrészletet dolgozott fel, ebben nyilván csak módjával érvényesülhetett a mókás-rokonszenves, a személyes szabadságát mindenek előtt szerető népi-falusi hős alakja és nyilván vonatkozik ez Somára, Csurinéra, a kertészre és Rozira is. A commédia del arte stílusában megrendezett kedves-mókás óra jó szórakozás volt – ha nem is az eredeti mű szintjén.

A szórakoztatás lazább igényével készült a *Közbejött apróság...* című zenés vígjáték is. Ez a műfaj egy ponton ellenőrizhetetlenül a levegőbe emelkedik, megpróbálja magával emelni a nézőt is, ami a legtöbb esetben sikerül. Ez történt úgyszintén a *Közbejött aprósággal*, mely

megpróbált „fenn” egy kissé még ügyeskedni is a népmozgalmi statisztikával. Az aktuális téma azonban nem ártott meg a játéknak, sőt: az ügyes ötlet árnyában alig tűnt fel, hogy a dramaturgiai szerkezet pontosan ugyanaz volt, mint nyolcvan vagy hatvan évvel ezelőtt. S csak egy kicsit kellett volna eltűnődni, hogy a néző kitaláljon mindent előre, de hát tűnődni szerencsére kevés idő jutott.

A hat tv-játék, illetve tv-film négy hét műsorában szerepelt, néhány hét pedig nem nagyon alkalmas mélyebb következtetésekre. A korábbi tapasztalatokkal együtt legfeljebb azt támasztják alá, hogy a Televízió változatosságra törekszik, még azon az áron is, hogy nálunk egyelőre nem alakult ki a tv-játékok sajátos műfaja, mint más televíziós országokban, például az NDK-ban, ahol a Televízió játékprodukciónak bemutatói nagyobb művészi és politikai izgalmakat váltanak ki, mint az állami filmgyártás. De a műfajon belül a sorozatjátékok is nagyobb figyelmet érdemelnének (ugyancsak külföldi példák alapján) több gazdasági és alkotói ambíciót, értve ezalatt az olyan többrészes tv-játékokat, mint például a Vizivárosi nyár, vagy a Honfoglalás volt, de értve a Tenkest, vagy a legfiatalabbat, Őrsi Ferenc új népszerűnek ígérkező hősét: Princet is.

THIERY ÁRPÁD

Pályázati felhívás

Pécs mj. Város Tanácsának és Baranya megye Tanácsának Végrehajtó Bizottságai, a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa

AZ ELSŐ MAGYAR EGYETEM ALAPÍTÁSÁNAK 600 ÉVES ÉVFORDULÓJA

alkalmából pályázatot hirdetnek az alábbi feltételekkel:

MŰVÉSZETI ÁGAK:

I. IRODALOM:

Egész estét betöltő drámai mű	I. díj:	20 000,- Ft
	II. díj:	15 000,- Ft
	III. díj:	8 000,- Ft

II. KÉPZŐMŰVÉSZET:

Olajfestmény	I. díj:	10 000,- Ft
	II. díj:	8 000,- Ft
	III. díj:	5 000,- Ft

III. ZENE:

Nagyobb terjedelmű kórusmű kísérettel, vagy anélkül; oratórium	I. díj:	20 000,- Ft
	II. díj:	15 000,- Ft
	III. díj:	8 000,- Ft

Mindhárom művészeti ágban követelmény, hogy a művek kulturális életünk szocialista fejlődésével, mai eredményeivel, vagy az első magyar egyetem alapításával, illetve történetével foglalkozzanak.

Pályázni csak eredeti, új alkotásokkal lehet. A már megjelent, vagy előadott műveket, továbbá a más pályázatokon szerepelt alkotásokat a bíráló bizottság nem veszi figyelembe.

Egy pályázó több művet is beküldhet.

A bíráló bizottságokat művészeti áganként – javaslatételre – a Magyar Írók Szövetsége, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, illetve a Magyar Zeneművészek Szövetsége képviselőiből alakítjuk meg. A pályadíjak odaítéléséről a pályázatot hirdető szervek képviselőiből alakult bizottság dönt.

A bizottságnak jogában áll a pályadíjakat módosítani, vagy megosztani. A bizottság a kitűzött díjakkal arányban nem álló, gyenge művek esetén vissza is tarthatja a díjakat. A zenei pályázatnál megjelölt összegek a zeneszerző és a szövegíró együttes pályadíját jelentik; a zeneszerző és a szövegíró közötti megosztási arányról a bizottság dönt.

A pályázatot kiíró szervek a lehetőség szerint biztosítják, hogy a nyertes drámai művet a jubileumi ünnepségek során a Pécsi Nemzeti Színház bemutattja. A többi, bemutatásra alkalmas műre a bemutatás jogát két évre fenntartják.

A képekből a jubileumi ünnepségek idejére kiállítást rendezünk.

A nyertes kórusművek, illetve oratórium bemutatását a pályázatot kiíró szervek az ünnepségek idején – a lehetőségeknek megfelelően – biztosítják.

A pályadíjak nem érintik a drámai művek és zeneművek szerzői jogdíjait, valamint a képek árát. A pályázatot hirdető szervek ugyanakkor a képekre az elővételi jogot fenntartják.

A pályázat nyilvános, azon bárki részt vehet.

A pályaműveket jelíggel – zárt borítékban közölt névvel és pontos lakcímmel – ellátva 1967. július 1-ig kell beküldeni a Pedagógusok Szakszervezete Pécsi Nevelők Háza, Pécs, Szt. István tér 6. címre.

A határidőn túl érkező műveket a bíráló bizottság nem veszi figyelembe.

Eredményhirdetés: 1967. augusztus 20. A művészeti pályadíjak átadása: 1967. októberében, a jubileumi ünnepségek keretében.

A feltételek be nem tartása miatt kirekesztett, továbbá a díjazásnál, illetve a kiállításnál figyelembe nem vett képeket a beküldő költségére visszazállítjuk. A meg nem vásárolt, de a kiállításon szereplő képek visszaküldése a pályázatot hirdető szervek költségére történik.

A pályázattal kapcsolatos minden további felvilágosítást az érdeklődők Pécs mj. Város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztályán kapják meg: Pécs, Széchenyi tér 1. Telefon: 30-01.

Pécs, 1966. december 12.

BARANYA MEGYE TANÁCSA VB

PÉCS MJ. VÁROS TANÁCSA VB

SAKSZERVEZETEK BARANYA MEGYEI TANÁCSA